

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Katedra evropských studií

Diplomová práce

2022

Bc. Beňušová Lucia

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Katedra evropských studií

**M. R. Štefánik a slovensko-francúzske vzťahy od roku
1993**

Diplomová práce

Autor práce: **Lucia Beňušová**

Studijní program: Mezinárodní teritoriální studia

Vedoucí práce: **Mgr. Eliška Tomalová, Ph.D.**

Rok obhajoby: 2022

Prohlášení

1. Prehlasujem, že som predkladanú prácu spracovala samostatne a použila len uvedené pramene a literatúru.
2. Prehlasujem, že práca nebola využitá na získanie iného titulu.
3. Súhlasím s tým, aby bola práca prístupná pre študijné a výskumné účely.

V Prahe, dňa 01.08.2022

Bc. Lucia Beňušová

Bibliografický záznam

BEŇUŠOVÁ, Lucia. *M. R. Štefánik a slovensko-francúzske vzťahy od roku 1993*. Praha, 2022. 92 s. Diplomová práca (Mgr.). Univerzita Karlova, Fakulta sociálnych vied, Institut mezinárodných študií, Katedra evropských študií. Vedoucí diplomové práce Mgr. Eliška Tomalová, Ph.D.

Rozsah práca: 210,639 (bez medzier)

ABSTRAKT

Diplomová práca „*M. R. Štefánik a slovensko-francúzske vzťahy od roku 1993*“ venuje svoju pozornosť druhému životu historickej postavy Štefánika a pripomínaniu jeho odkazu v bilaterálnych slovensko-francúzskych vzťahoch v rokoch 1993-2020. Štefánik prežil značnú časť života vo Francúzsku, kde dosiahol úspechy vo vedeckej a vojenskej oblasti, a získal francúzske občianstvo. Ide tak o zdieľanú historickú postavu oboch krajín. Cieľom diplomovej práce je odpovedať na otázku ako je Štefánik vo Francúzsku sprítomňovaný, ako sa pracuje s jeho odkazom v slovensko-francúzskych vzťahoch, a ktoré roviny jeho osobnosti sú akcentované. Práca skúma či, prípadne ako, prispieva persóna Štefánika k budovaniu spoločných slovensko-francúzskych vzťahov. Diplomová práca využíva analýzu Štefánikových pamätníkov (miest pamäti) vo Francúzsku v kombinácii s tematicky obsahovou analýzou verejného diskurzu štátnych predstaviteľov na oboch stranách. Štefánik sa ukázal ako symbol, ku ktorému sa odkazujú obe strany kontinuálne, koherentne, bez ideologického ohýbania jeho odkazu. Akcentovanou líniou jeho osobnosti vo verejnom diskurze je najmä jeho slovenskosť, vedecká a vojenská zložka života a historické ukotvenie slovensko-francúzskeho vzťahu. Štefánikove miesta pamäti vo Francúzsku boli majoritne takmer vo všetkých prípadoch iniciatívou osamostatneného Slovenska, bez prvotného francúzskeho záujmu, no na základe ktorých boli následne vybudované viaceré francúzsko-slovenské spolupráce, sesterské mestá a spolky. Pozitívny obraz Slovenska v zahraničí sa po osamostatnení v roku 1993 netvoril ani ľahko, ani automaticky. Ukazuje sa, že Štefánik má tendenciu v dlhšom časovom horizonte dopomôcť k vzájomnému rozvoju bilaterálnych vzťahov, no je viditeľné asymetrické rozloženie snáh, kedy slovenská strana cielene i spontánne vyvíja omnoho väčšie úsilie na sprítomňovanie odkazu Štefánika a posilnenie vzájomných vzťahov.

ABSTRACT:

Master thesis “*M. R. Štefánik and Slovak-French relations since the year 1993*” focuses on the second life of a historical personality M. R. Štefánik and his remembrance in Slovak-French relations between the years 1993-2020. Štefánik spent a significant part of his life in France, where he achieved success in science, military and diplomatic field and he obtained French citizenship. Štefánik is a shared historical character of both countries. The aim of the thesis is to answer how is Štefánik represented in France, how it has been referred to his legacy in Slovak-French relations, and what parts of his personality have been emphasized the most. Thesis analysis if and how the historical person can help to build bilateral Slovak-French

relations. Master thesis uses analyzation of monuments (*lieux des mémoires*) commemorating Štefánik in France in combination with thematic content analysis of the public discourse of statesmen on Slovak and French side. Štefánik appeared to be a symbol to which it has been referred continually, coherently, and without ideological misuse. Mostly emphasized part of his personality in public discourse is a correlation with his Slovak belonging, science and military success, and anchoring Slovak-French relations in history. Štefánik's sites of memory in France were in most cases initiated by the independent Slovak Republic, without primary interest from the French side. However, based on the sites of memory the mutual cooperation, sister cities, and associations were gradually established. The positive image of independent Slovakia was not constructed abroad either automatically nor easily. It has been indicated, that Štefánik can, in a longer time scale, be a contributing and strengthening factor in the improvement of mutual bilateral relations. To a certain extent the asymmetrical effort is noticeable as the Slovak side endeavours to commemorate the message of Štefánik more than the French one.

Klíčová slova

M. R. Štefánik, Slovensko, Francúzsko, bilaterálne vzťahy, pamäť, miesta pamäti, pietne spomienky, odkaz.

Keywords

M. R. Štefánik, Slovakia, France, bilateral relations, memory, sites of memory, commemoration, legacy.

Title

M. R. Štefánik and Slovak-French relations since the year 1993

Poděkování

Na tomto mieste by som sa v prvom rade chcela poďakovať vedúcej diplomovej práce pani Mgr. Eliške Tomalovej, Ph.D. za jej ochotu, záujem, ústretový prístup a cenné rady. Vedúcej diplomových seminárov pani PhDr. Zuzane Kasákovéj, Ph.D. za vytýčenie deadlinov potrebných k nakopnutiu sa k písaniu a jej usmernenie v procese tvorby. Taktiež by som chcela dodatočne poďakovať ochotnému personálu Diplomatického Archívu MZV v Bratislave a rovnako ochotným konzultantkám zo Štátnej vedeckej knižnice v Košiciach, ktorí mi boli nápomocní pri výskume. V neposlednom rade patrí vďaka všetkým blízkym v mojom okolí, ktorí ma podporovali a počúvali moje ponosovanie sa. Ďakujem!

Institut mezinárodních studií

Teze diplomové práce

ZÁVĚREČNÉ TEZE MAGISTERSKÉ PRÁCE NMTS

Jméno:

Bc. Lucia Beňušová

E-mail:

55502504@fsv.cuni.cz

Specializace (uved'te zkratkou)*:

ZES

Semestr a školní rok zahájení práce:

LS 2020/2021

Semestr a školní rok ukončení práce:

LS 2021/2022

Vedoucí diplomového semináře:

PhDr. Zuzana Kasáková, Ph.D.

Vedoucí práce:

Mgr. Eliška Tomalová, Ph.D.

Název práce:

M. R. Štefánik a slovensko-francúzske vzťahy od roku 1993

Charakteristika tématu práce (max 10 řádek):

Diplomová práce „M. R. Štefánik a slovensko-francúzske vzťahy od roku 1993“ sa zameriava na druhý život historickej postavy Štefánika a pripomínanie jeho osoby v bilaterálnych slovensko-francúzskych vzťahoch v rokoch 1993-2020. Ide o zdieľanú historickú postavu oboch krajín. Cieľom diplomovej práce je odpovedať na otázku, ako je Štefánik vo Francúzsku sprítomňovaný, ako sa pracuje s jeho odkazom v slovensko-francúzskych vzťahoch, a ktoré roviny jeho osobnosti sú akcentované. Práca skúma či, prípadne ako, prispieva persóna Štefánika k budovaniu spoločných slovensko-francúzskych vzťahov. Diplomová práca využíva analýzu Štefánikových pamätníkov (miest pamäti) vo Francúzsku v kombinácii s tematicky obsahovou analýzou verejného diskurzu štátnych predstaviteľov na slovenskej a francúzskej strane.

Vývoj tématu od zadání projektu do odevzdání práce (max. 10 řádek):

Práca prešla od prvotného poňatia Štefánika ako aktéra k jeho poňatiu ako fixného referenčného bodu a symbolu vo vzájomných bilaterálnych vzťahoch. Primárne mala byť práca postavená na obsahovej analýze verejného diskurzu, ktorý je v práci obsiahnutý, ale počas prieskumu výskumného terénu vystala linka analýzy pamätníkov Štefánika so siahodlnejšími možnosťami výskumu, ktoré sa stali hlavnou rovinou záujmu. Diplomová práca sa taktiež do určitej miery odklonila od analýzy rovnocenných bilaterálnych vzťahov k načrtnutiu imidžu a vytvárania pozitívneho obrazu jednosmerne, zo Slovenska na Francúzsko, čo bolo zapríčinené priebežnými zisteniami.

Struktura práce (hlavní kapitoly obsahu):

1. Úvod
2. Výskumný rámec
3. Milan Rastislav Štefánik
4. Francúzsko-slovenské vzťahy
5. Miesta pamäti Štefánika vo Francúzsku

6. Analýza verejného diskurzu
7. Neštátna úroveň
8. Záver

Hlavní výsledky práce (max. 10 řádek):

Štefánik sa ukázal ako symbol, ku ktorému sa odkazujú aktéri na štátnej a neštátnej úrovni bilaterálnych slovensko-francúzskych vzťahov kontinuálne, koherentne, bez ideologického ohýbania jeho odkazu. Akcentovanou líniou jeho osobnosti vo verejnom diskurze je najmä jeho slovenskosť, vedecká a vojenská zložka života a historické ukotvenie slovensko-francúzskeho vzťahu. Štefánikove miesta pamäti vo Francúzsku boli prevažne vo všetkých prípadoch iniciatívou Slovenska, a to najmä z radov jednotlivcov bez prvotného francúzskeho záujmu a pričinenia. Na ich základe však boli následne vybudované viaceré francúzsko-slovenské spolupráce, sesterské mestá a spolky dedikované odkazu Štefánika. Ukazuje sa, že Štefánik má tendenciu v dlhšom časovom horizonte dopomôcť k vzájomnému rozvoju francúzsko-slovenských bilaterálnych vzťahov.

Prameny a literatura (výběr nejpodstatnějších):

Digitální archiv Francúzskej republiky [online]. *République Française: Vie publique*, „Collection des discours publics“. <https://www.vie-publique.fr/collection-discours-publics>.

Diplomatický archív MZVaEZ SR, fond zastupiteľský úrad Paríž (1993 – 2008), spracovateľ D. Kuzmík, škat.č. 2-38.

Fuska, Ján. *M. R. Štefánik žije v národe*. Bratislava: Nadácia M. R. Štefánika, 2013.

Gallová, Mária. *Bradlo: časopis Spoločnosti M. R. Štefánika*. Brezová pod Bradlom: Spoločnosť M. R. Štefánika, 1990-2020, číslo 1-78.

Gallová, Mária. *Posol hviezdnych dial'ov*. Brezová pod Bradlom: Spoločnosť Milana Rastislava, 2014.

Kele, František a Miroslav Musil. *Po Štefánikových stopách - Návraty do Polynézie*. Bratislava: Eko-Konzult, 2009.

Kšišňan, Michal. *Milan Rastislav Štefánik*. Brno: CPress v spolupráci so Slovenským archívom, 2012.

Macho, Peter. *Milan Rastislav Štefánik ako symbol*. Bratislava: Veda, 2019.

Spravodaj: Časopis Spolku Francúzsko Slovenského Priateľstva. Bulletin D'association Amitie Franco – Slovaquie. Francúzsko, 2007 -2020, č. 47-95.

Valach, Vladimír. *Paris – Bratislava, alebo, Prečo mám rád Francúzsko?*. Bratislava: Sprint vfra, 2002.

Etika výzkumu:**

Jazyk práce:

Slovenský jazyk

Podpis studenta a datum

Schváleno

Datum

Podpis

Vedoucí práce

Vedoucí diplomového semináře

Vedoucí specializace

Garant programu

* BAS – Balkánská a středoevropská studia; ES – Evropská studia; NRS – Německá a rakouská studia; RES – Ruská a eurasijská studia; SAS – Severoamerická studia; ZES – Západoevropská studia.

** Pokud je to relevantní, tj. vyžaduje to charakter výzkumu (nebo jeho zadavatel), data, s nimi pracujete, nebo osobní bezpečnost vaše či dalších účastníků výzkumu, vysvětlete, jak zajistíte dodržení, resp. splnění těchto etických aspektů výzkumu: 1) informovaný souhlas s účastí na výzkumu, 2) dobrovolná účast na výzkumu, 3) důvěrnost a anonymita zdrojů, 4) bezpečný výzkum (nikomu nevznikne újma)

Obsah

1. Úvod.....	2
2. Výskumný rámec	12
3. Milan Rastislav Štefánik	23
3.1. Život.....	23
3.2. Štefánik vo Francúzsku	24
3.3. Druhý život.....	27
3.4. M. R. Štefánik v súčasnosti	29
4. Francúzsko-slovenské vzťahy	32
4.1. M. R. Štefánik v slovensko-francúzsky vzťahoch.....	35
5. Miesta pamäti Štefánika vo Francúzsku.....	38
5.1. Analýza pamätníkov	45
5.2. Pietne spomienky.....	48
5.3. Pamätné roky	52
6. Analýza verejného diskurzu	54
6.1. Bilaterálne návštevy.....	55
6.2. Mohyla Milana Rastislava Štefánika na Bradle.....	59
7. Nešťatná úroveň	64
7.1. Sesterské mestá	65
8. Záver	70
Summary.....	74
Použitá literatúra:.....	77
Zoznam príloh.....	86

1. Úvod

Nosným pilierom diplomovej práce je historická osobnosť Milana Rastislava Štefánika (1880-1919). M. R. Štefánik bol mužom mnohých talentov a zhostil sa viacerých životných úloh. Bol najmä astronómom, vedcom, generálom, diplomatom a stal sa historicky významným, kľúčovým aktérom pri rozpade Rakúsko-Uhorska a vzniku samostatného národa Čechov a Slovákov. Vďaka jeho dlhoročnému, najmä vedeckému, no aj diplomatickému a politickému pôsobeniu bol významnou medzikultúrnou osobnosťou československej, ale aj tej francúzskej histórie. Diplomová práca nie je vo svojej podstate ďalším bibliografickým výkladom života M.R. Štefánika a jeho životných počínov, nakoľko si tieto oblasti vyslúžili značný akademický záujem a sú obsiahlo pokryté. Práca nevenuje svoj primárny záujem skúmaniu dobovej postavy Štefánika ako takej, ale ide o zaobchádzanie so životom Štefánika v pamäti. Jedná sa teda o život Štefánika po smrti a jeho druhý život. Na území Slovenska sa stala historická osobnosť Štefánika symbolom, legendou, hrdinom a jednou z najpopulárnejších osobností vôbec. Po Štefánikovej smrti dochádza k budovaniu kultu jeho osobnosti, stavaniu pamätníkov a konaniu pietnych spomienok.

Štefánik bol aj svetoobčanom, dlhé roky žil a rozvíjal svoju vedeckú a diplomatickú kariéru na území Francúzska. V službách Francúzska podnikol astronomické, diplomatické a vojenské misie v zahraničí. Vybudoval sieť observatórií vo Francúzskej Polynézii, stal sa francúzskym generálom a získal francúzske občianstvo. Štefánik tak dokáže byť podľa pomenovania francúzskeho historika Francoisa Étienna príkladom „delenej pamäti“ (*mémoire partagée*). Pamäťové konštrukcie vytvárajú dedičstvo, na ktoré si môžu robiť nárok viaceré skupiny, pre ktoré je dedičstvo do určitej miery spoločné a delia sa oň.¹ Štefánik je zdieľanou postavou oboch krajín, pretože sa mu Francúzsko stalo druhým domovom, a tak „nežije“ svoj druhý život len doma, ale aj v zahraničí. Predstavuje jednu z historických osôb, ktorá figuruje v kolektívnej pamäti Slovákov intenzívne, no vo verejnej pamäti Francúzska dochádza k jeho sprítomňovaniu omnoho menej. Osoba Štefánika dokáže byť príkladom viacvrstvového kódovania kultúrnej a historickej pamäti a reprezentovať fixný bod v kultúrnej diplomacii v širšom kontexte spoločných francúzsko-slovenských vzťahov.

Diplomová práca operuje s hypotézou, že historická osoba dokáže aj po svojej smrti - počas druhého života zohrať úlohu v bilaterálnych vzťahoch. To za predpokladu, že je možné akcentovať spoločné a najmä pozitívne zložky danej osoby. Očakáva sa prvenstvo historickej

¹ Michal Kšiňan, *Milan Rastislav Štefánik*, (Brno: CPress v spolupráci so Slovenským archívom, 2012), 51.

postavy a jej sprítomňovaniu intenzívnejšie ako akejkol'vek inej vo vzájomných vzťahoch. Cieľ výskumu diplomovej práce je viacúrovňový. Prvá linka práce sa zameriava na výskyt osoby Štefánika v slovensko-francúzskych vzťahoch a jeho sprítomňovania na štátnej ale i neštátnej úrovni. Druhá linka práce sa venuje odkazovaniu sa k Štefánikovi v oficiálnom diskurze oboch krajín. Diplomová práca sa snaží analytickou formou podrobne preskúmať daný fenomén a zodpovedať, ako sa pracuje s odkazom Štefánika a akú úlohu zohráva táto historická persóna v slovensko-francúzskych bilaterálnych vzťahoch vo vytýčenom časovom období.

Časové ohraničenie diplomovej práce začína po rozpade Československa v roku 1993, obdobie jasne vymedzené vznikom samostatnej Slovenskej republiky. Kvôli potrebe jasne časovo ohraničiť výskum je v práci zvolený rok 2019-2020. Ten nie je vybraný náhodne. Rok 2019 je pripomenutím storočného výročia smrti M. R. Štefánika a rok 2020 ako 140. výročie Štefánikovho narodenia, kumulujúc akcie, pietne spomienky, kedy dochádzalo k zintenzívnenému sprítomňovaniu osobnosti Štefánika v kolektívnej pamäti a kultúrnej diplomacii. Slovenská republika si ako osamostatnený štát musela po mnohých rokoch začať znovu-budovať svoj obraz v zahraničí nezávisle od susednej Českej republiky, ktorá mala v tejto oblasti značne navrch so svojimi národnými a svetu známymi atribútmi ako Praha či postava Václava Havla. Slovensko však takéto výrazné symboly nemalo, a tak sa jeho obraz v zahraničí netvoril ani ľahko a ani automaticky. Jednou z možností ako rozvíjať pozitívny obraz krajiny v zahraničí je aj skrz symboly a špeciálne tie, ktoré sú spoločným dedičstvom národov a navzájom ich zdieľajú. Symbolom, ukotvením a prepojením dvoch krajín dokáže byť aj historická osobnosť, ktorej príkladom je v slovensko-francúzskych bilaterálnych vzťahoch práve osoba M. R. Štefánika.

Diplomová práca je podložená na nosnom teoretickom koncepte pamäťových štúdií francúzskej linky historikov v popredí s konceptom *lieux des mémoires* Pierre Nory. Práca primárne operuje v teoretickej rovine s konceptom druhého života a kolektívnej pamäti. Sú však použité aj vedľajšie teoretické koncepty pamätníkov, verejnej diplomacie, aktérstva či paradiplomacie. Diplomová práca vychádza z primárnych, sekundárnych a doplnkových zdrojov. Prvým typom primárnych zdrojov sú knižné publikácie dedikované vybudovaným miestam pamäti na počesť Štefánika doma i v zahraničí. Ďalším kľúčovým zdrojom sú prejavy a príhovory slovensko-francúzskych verejných činiteľov, získaných z online zdrojov, fyzickej konzultácie archívu či na vyžiadanie od kompetentných inštitúcií. Dôležitým primárnym zdrojom sa stal časopis *Bradlo* vydávaný *Spoločnosťou Milana Rastislava Štefánika* či občasník *Spravodaj* vydávaný *Spolkom slovensko-francúzskeho priateľstva*. K sekundárnym

zdrojom patria najmä knihy bibliografického charakteru vydané historikmi-„štefanikológmi“ s ich akademickými príspevkami skúmajúce život a druhý život Štefánika.

Primárny záujem o diplomovú prácu skrsol vďaka záujmu venovať sa teritoriálnej oblasti Francúzska v kombinácii s vymedzením Slovenska ako územia záujmu, no najmä z pragmatického dôvodu lepšieho porozumenia slovenskému prostrediu. Konkrétne zameranie na M. R. Štefánika vo francúzsko-slovenských vzťahoch vsrklo počas prieskumu výskumného terénu a objavení akademickej medzery v danej problematike. Postava Štefánika bola pred výskumom známa v bežných medziach spoločensky nadobudnutých znalostí. Po ponorení sa do hlbšieho výskumu však Štefánik vyvolal hlboký záujem, obdiv a inšpiráciu.

Diplomová práca narazila počas tvorby na niekoľko úskalí. V prvom rade ide o viditeľný a do určitej miery prirodzene asymetrický pomer v rozložení použitých a dostupných zdrojov pre účely výskumu diplomovej práce. Na francúzskej strane vládne nižší akademický záujem o osobu Štefánika. Druhým úskalím sa ukázalo získanie zdrojov verejného mediálneho diskurzu. Zaznamenie a následné uchovanie prejavov a príhovorov na skúmanej úrovni vzťahov nie je vôbec samozrejmou. Diplomová práca sa počas výskumu adaptovala zisteným skutočnostiam. Taktiež, až po započatí analýzy miest pamäti vo Francúzku, ktorá mala byť len doplnkovou linkou, sa práca rozhodla venovať výraznejší záujem tejto oblasti.

Nakoľko sa v práci relatívne často zmieňuje slovo *Československo* v historických súvislostiach s jeho štylistickými obmenami, práca pokladá za dôležité upresniť pravopisnú podobu. Slovník súčasného slovenského jazyka (2015) umožňuje referovať k názvu spoločného štátu Čechov a Slovákov v dvoch pravopisných podobách, a to *Česko-Slovensko* a *Československo*. K nedorozumeniam môže dochádzať, keďže spoločný národ mal v histórii viacero oficiálnych podôb odzrkadlených v pravopise; *Československá republika* (1918 – 1938, 1945 – 1960), *Česko-slovenská republika* (1938 – 1939), *Československá socialistická republika* (1960 – 1990) a *Česká a Slovenská Federatívna Republika* (1990 – 1992). Slovenský jazyk umožňuje používať dvojtvar, no v súčasných textoch slovník odporúča používať tvar na základe uváženia autora.² Pre účely práce je teda zvolený pravopisná forma *Československo*.

Akademická debata

V dnešnej dobe je k dispozícii vysoké množstvo literatúry o M. R. Štefánikovi, pričom sa jedná o práce rôzneho historického, bibliografického, odborného, no i popularizačného charakteru. M. R. Štefánik ako „otec“ samostatného slovenského národa a ako jeden z

² Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV: Slovníkový portál Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, Pravidlá slovenského pravopisu z r. 2013 – kodifikačná príručka, „Česko-Slovensko“, <https://slovník.juls.savba.sk/> (stiahnuté 3. apríla 2022).

predstavitel'ov veľkej trojky zakladateľov spoločného Československého štátu, bojovníkov za slobodu je predmetom veľkého množstva publikácií a monografií. Diela bezprostredne po jeho smrti ako spomienkové memoáre, kde autori či už priatelia alebo spolupracovníci disponovali osobnou spomienkou na Štefánika.³ Keďže Štefánik po sebe nezanechal bibliografiu, došlo aspoň k zozbieraníu a vytvoreniu publikácií na základe jeho zápiskov, korešpondencie a dobových písomností vydaných post mortem.⁴ Druhou značnou oblasťou záujmu diel o Štefánikovi je jeho aktérstvo, kľúčové zásluhy a úloha, ktorú zohral pri osamostatnení a vzniku Československa.⁵ Či obdobne pri dôležitej vojenskej úlohe náboru dobrovoľníkov do československého odboja v mene Francúzska a Štefániková úloha pri vytvorení a vzniku Československých légii.⁶ Diela o Štefánikovi prešli postupným útlmom najmä počas komunistického režimu, ktorý reguloval debatu a vykreslil Štefánika ako francúzskeho imperialistického špióna plniaceho misie pod rúskom astronomických výskumov naprieč kontinentmi bez úmyslu dopomôcť svojej domovine.⁷

Po roku 1989 sa k historickej postave M. R. Štefánika začína pristupovať opäť na základe historických poznatkov, bez potreby vytvárať obraz Štefánika ako hrdinu či naopak zloducha. Neskoršie diela sú komplexnejšie a vychádzajú z pera generácie autorov nazvaných aj „štefánikológovia“, ktorí sa snažia ponúknuť vedecký a neutrálny prístup k Štefánikovi na základe dobových, archívnych prameňov a vyhýbajú sa heroizácii jeho osobnosti. Patria k nim historici a bádatelia ako Štefan Štvtecký, Peter Macho, Milan Zemko, Dušan Kováč, Michal Kšiňan či Bohumila Ferenčuhová, pre ktorých je Štefánik častokrát dlhodobým kariérnym záujmom a publikácie sú odborným výstupom ich bádateľskej činnosti v danej tematike.

³ Štefan Osuský, Bohdan Pavlů a Josef Bartůšek, *Štefánik I., II./1938/*, (Bratislava, Praha: Slovenské nakladateľstvo L. Mazáč, 1938).

⁴ Milan R. Štefánik, eds., *Zápisníky M. R. Štefánika*, (Praha: Památník osvobození, 1935) Milan R. Štefánik, eds., *Ekvádorský zápisník*, (Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2006).

⁵ Bohumila Ferenčuhová, „M.R. Štefánik a vznik Česko-Slovenska“, in *M. R. Štefánik, T.G. Masaryk a vznik Česko-Slovenska. Zborník z konferencie*. [Brezová pod Bradlom, 23.7.2005.]. (Brezová pod Bradlom: Mesto Brezová pod Bradlom, 2005). 29-42.

Miroslav Musil, *M.R. Štefánik a vznik Česko-Slovenska*, (Martin: Matica slovenská, 2020).

Michal Kšiňan, *L'homme qui parlait avec les étoiles: Milan Rastislav Štefánik, héros franco-slovaque de la Grande Guerre*, (Paríž: Eur'ORBEM Éditions, Collectuioin Histoire(s) – Europe centrale sous la direction d'Antoine Marès, 2019).

⁶ Boris V. Kolesnikov a Olga Yu. Redkina, „Milan Štefánik and Formation of Czech and Slovak Legions in the USA“, *Bylye Gody* 49, č.3 (2018): 1321-1329, 10.13187/bg.2018.3.1321 (stiahnuté 18. mája 2021).

Miroslav Bilský, „Nábor čs. dobrovoľníkov v Spojených štátoch amerických“, in *Milan Rastislav Štefánik a česko-slovenské zahraničné vojsko (légie)*, Spoločnosť Pro Historia (2014): 60-66.

John Bradley, "Les Missions Du Général Milan R. Štefánik En Russie, 1916-1919", *Guerres Mondiales Et Conflits Contemporains*, č. 169 (1993): 59-66, <http://www.jstor.org/stable/25730911> (stiahnuté 15. apríla 2021).

⁷ Ľudovít Holotík, *Štefánikovská Legenda a Vznik ČSR*, (Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1960).

Veľmi zaujímavými a v akademickej debata prínosnými sú práve novodobejšie práce venujúce sa Štefánikovi v posledných troch desaťročiach, ktorých podstatou sú doposiaľ neprebádané časti Štefánikovho života. Publikácie čerpajú zo zdrojov, ktoré boli dlhé roky uchované v archívoch, bez záujmu. Spolupráca historika M. Kšiňan s francúzskymi kolegami F. Gueltonom a E. Braudom je jedným príkladom. Vytvorili spoločnú publikáciu, ktorú zostavili na základe poznatkov o generálovi Štefánikovi z archívnych dokumentov francúzskeho Ministerstva obrany.⁸ Obdobne, len z talianskych archívov vydal publikáciu M. Musil s talianskym kolegom A. Biaginim.⁹ Publikácii, ktoré čerpajú z doposiaľ neprebádaných archívnych dokumentov z rôznych krajín Štefánikovho niekdajšieho pôsobenia je v poslednom období našťastie viacero, ako napríklad z Ruska či Rumunska.¹⁰

Každá publikácia o M. R. Štefánikovi sa snaží priniesť nový spôsob nazerania na jeho osobu, objaviť nové zdroje z archívov či sa venovať len jednej oblasti Štefánikovej rozvetvenej osobnosti. Štefánik zastával rôzne profesijné úlohy, a tak sa aj niektoré jeho publikácie tematizovali na základe životnej role, ktorou sa vyznačoval. Ide o diela venujúce sa jeho vedeckým počinom v úlohe astronóma.¹¹ Diela venujúce sa jeho roli letca.¹² Štefánikove interkontinentálne pôsobenie a vplyv, ktorí si v krajinách ako Japonsko, Ekvádor či Tahiti

⁸ Frédéric Guelton, Emmanuelle Braud, a Michal Kšiňan. eds. *La mémoire conservée du général Milan Rastislav Štefánik dans les archives du Service historique de la défense*, (SHD – Service Historique de la Défense, 2008).

⁹ Miroslav Musil a Antonello Biagini, *Milan Rastislav Štefánik vo svetle talianskych archívov*, (Bratislava: Nadácia pre záchranu kultúrneho dedičstva, 2011).

¹⁰ Zuzana Faivre-Dupaigre Stanová, „Ohromujúca vojenská a diplomatická kariéra Milana Rastislava Štefánika (1918-1919) vo svetle archívnych dokumentov v CHâteau de Vincennes v Paríži“, in *Generál Dr. Milan Rastislav Štefánik - vojak a diplomat. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie v Bratislave 4.-5.mája 1999*. (Bratislava: Vojenský historický ústav, 1999), 109-122.

Antonello Biagini, „Generál Štefánik. Muž, vojak a vlastenec v dokumentoch talianskych archívov“, in *Generál Dr. Milan Rastislav Štefánik - vojak a diplomat. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie v Bratislave 4.-5.mája 1999*. (Bratislava: Vojenský historický ústav, 1999), 45-51.

Peter Kopecký, „Vojenská misia generála M. R. Štefánika v Rumunsku vo svetle rumunských vojenských archívnych dokumentov“, in *Milan Rastislav Štefánik v zrkadle prameňov a najnovších poznatkov historiografie*, (Bratislava: Vojenský historický ústav, 2010).

Jelena Pavlovna Serapionova, „Dokumenty ruských archívov o Milanovi Rastislavovi Štefánikovi“, in *Milan Rastislav Štefánik v zrkadle prameňov a najnovších poznatkov historiografie*, (Bratislava: Vojenský historický ústav, 2010), 167-174.

Jevgenij Fedorovič Firsov, „Bojovník za národnú slobodu Milan Rastislav Štefánik vo svetle ruských prameňov“, in *Milan Rastislav Štefánik v zrkadle prameňov a najnovších poznatkov historiografie*, (Bratislava: Vojenský historický ústav, 2010), 33-44.

Miroslav Musil, „Diplomatická stratégia Milana Rastislava Štefánika ako rozhodujúci faktor vzniku Česko-Slovenskej republiky vo svetle zahraničných archívov“, in *Milan Rastislav Štefánik v zrkadle prameňov a najnovších poznatkov historiografie*, (Bratislava: Vojenský historický ústav, 2010), 151-161.

¹¹ Vojtech Rušin, *Astronóm Milan Rastislav Štefánik*, (Bratislava: Veda, 2009).

Ľudmila Pajdušáková, *M. R. Štefánik astronóm*, (Bratislava: Obzor, 1970).

¹² Milan Nedelka, „Letec Milan Rastislav Štefánik“, in *Zborník referátov z celoslovenského seminára významné osobnosti v dejinách astronómie na Slovensku Zv. 1. 25.-27*, (Hurbanovo: Slovenské ústredie amatérskej astronómie, 1990, 65-79).

dokázal získať, je taktiež jedným zo spôsobov reflexie Štefánikovho života.¹³ V neposlednom a dôležitom rade bol diplomatom v službách Francúzska na vojenských frontoch, no zároveň vynakladal obdivuhodné diplomatické úsilie pri získavaní podporovateľov aj vo Francúzsku na vznik Československa, čo je reflektované v príspevkoch autorov.¹⁴

Druhou nosnou oblasťou práce sú pravé vzťahy medzi Slovenskom a Francúzskom, kedy sa nedajú oddeliť od historicky širšieho rámca československo-francúzskych vzťahov. Rok 1917 bol francúzskymi slavistami pokladaný za zlatý vek kooperácie medzi Francúzskom a slovanskými národmi. Na území Československa pôsobili Ernest Denis a Louis Leger, slavisti-bohemisti, ktorí boli aktívne prítomní pri aktivitách vzniku Československa v Paríži, mapovania týchto udalostí a zviditeľňovania problematiky Čechov a Slovákov vo verejnom francúzskom priestore. E. Denis sa do veľkej miery podieľal na vyformovaní československej deklarácie práve v spolupráci s M. R. Štefánikom.¹⁵ Publikácie analyzujúce vzťahy medzi vtedajším Československom a Francúzskom sa uberajú dvoma rôznymi prístupmi z hľadiska časového vymedzenia. Môže sa jednať o analýzy vzťahov z konkrétnejšieho, časovo ohraničeného úseku dejín, ako to robí napríklad profesor Ján Mojdis, ktorý analyzoval obdobie len niekoľko rokov okolo vzniku Československa.¹⁶ Následne je tu druhá možnosť analýzy francúzsko-(česko)slovenských vzťahov, omnoho obsiahnejšia, z dlhodobého časového hľadiska ako výstup dlhoročnej bádateľskej činnosti. Diela začínajú rozpadom Rakúsko-Uhorskej monarchie a siahajú k rozpadu Československa a zohľadňujú širšie európske súvislosti, prípadne zdôrazňujú určité historické obdobie spoločných vzťahov.¹⁷

¹³ Susumu Nagajo, „Pobyt Milana Rastislava Štefánika v Japonsku (jeseň 1918)“, *Historický časopis* 41, č.2. (1993): 161-170, <http://www.historickycasopis.sk/> (stiahnuté 15. apríla 2021).

Michal Kšiňan, „Štefánikovo umenie získavať si ľudí na príklade jeho misie v Ekvádore“, in *Slovensko v labyrinte moderných európskych dejín. Pocta historikov Milanovi Zemkovi*, (Bratislava: Historický ústav SAV Prodarma, 2014): 66-82.

Jozef Husár, „Expedícia Tahiti '94 Slovakia. Po stopách Milana R. Štefánika v Polynézii“, *Historická revue* 6, č. 2 (1995): 34-35, <http://historickarevue.com/> (stiahnuté 20. mája 2021).

¹⁴ Slavomír Michálek a kol., *Muži diplomacie : Slováci na významných postoch československej zahraničnej služby*, (Liptovský Mikuláš : Spolok Martina Rázusa, 2018).

Bohumila Ferenčuhová, „Štefánik diplomat - medzi Francúzskom a Talianskom (1914-1919)“, in *Generál Dr. Milan Rastislav Štefánik - vojak a diplomat. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie v Bratislave 4.-5.mája 1999*. (Bratislava: Vojenský historický ústav, 1999), 87-108.

¹⁵ Bohumila Ferenčuhová, "Les Slavisants Français Et Le Mouvement Tchécoslovaque A L'étranger Au Cours De La Première Guerre Mondiale", *Guerres Mondiales Et Conflits Contemporains*, č. 169 (1993): 27-36, <http://www.jstor.org/stable/25730907>. (stiahnuté 15. apríl 2021).

¹⁶ Ján Mojdis, „Vznik Československa a slovensko-francúzske styky“, in *Zborník príspevkov z konferencie učiteľov dejepisu stredných škôl a metodikov dejepisu základných škôl Košického a Prešovského kraja*. (26. apríla 2000), 123-128.

Ján Mojdis, *Francúzi a Slovensko v rokoch 1900-1920. Vzájomné poznatky a ich sprostredkovatelia*, (Prešov: Manacon, 1997).

¹⁷ Bohumila Ferenčuhová, *Francúzsko a slovenská otázka 1789-1989*, (Bratislava: Veda, 2008).

Claude Balaz a Daniel Compagnon, *Slovensko-Francúzsko, Slovaquie – France*, (Bratislava: ESA, s. r. o.,2008).

Ojedinelým autorom venujúcim sa čisto slovensko-francúzskym vzťahom počas druhej svetovej vojny z rôznych perspektív je slovenský historik Pavol Petruf. Oddeluje perspektívu vzájomných vzťahov Francúzska s Československom a oddelene Francúzska so Slovenskom, kedy reflektuje komplikované politické vzťahy z odlišných hľadísk. Opisuje ťažkosti nadväzovania diplomatických vzťahov medzi Vichystickým Francúzskom a Bratislavou ako reprezentantom Slovenského štátu, kedy sa Francúzsko neponáhľalo s uznaním samostatného Slovenského štátu a opisuje vzájomnú kostrbatú spoluprácu na všeobecnej úrovni.¹⁸

Slovensko-francúzske vzťahy sa oficiálne inštitucionalizovali po roku 1993 v pokojnom duchu na základe bilaterálnych dohôd, memoránd, výročných správ či dohodách o strategickom partnerstve.¹⁹ Bilaterálne vzťahy sa k tomu nesú prevažne v širšom zábere Európskej kooperácie, transatlantických dohôd či spolupráce v rámci V4. Bilaterálne vzťahy Slovenska s Francúzskom sa vyznačujú strohosťou, no nie nevyhnutne ich neprítomnosťou. To je odzrkadlené aj v dielach. Publikácie sú zväčša typom štúdií o zahraničných politikách Slovenska, kde je opísaná kooperácia s Francúzskom ako jedna z mnohých zahraničných spoluprác a stráca sa v obsažnejších multilaterálnych publikáciách.²⁰ Občasne je Francúzsko nazvané kľúčovým bilaterálnym partnerom v západnom svete, ako sa uvádza v publikácii z roku 1998 venovanej perspektíve slovenskej zahraničnej politiky v rôznych častiach sveta.²¹

Publikácií venujúcich sa M. R. Štefánikovi vzišlo početne, analýz vzájomných (česko)–slovensko-francúzskych vzťahov taktiež. Prác priamo zameraných na prelínanie oboch oblastí, historickej postavy Štefánika a zamerania sa na rolu, ktorej sa vo vzájomných vzťahoch zhostil, už toľko nie je. V ojedinele publikácii od historika Mariána Hronského *Le Rôle De M. R. Štefánik Dans Les Relations Franco-Tchécoslovaques Pendant La Première Guerre Mondiale*,

¹⁸ Pavol Petruf, „Diplomatické vzťahy medzi Slovenskom a Francúzskom v rokoch 1939 – 1945“, in Slovenská republika 1939 - 1945 v medzinárodných súvislostiach. (Bratislava: Historický ústav SAV, 2012), 89-108.

Pavol Petruf, „Vzťahy medzi Slovenskom a Francúzskom 1939-1944,“ *Dějiny a paměť - odboj a kolaborace za druhé světové války: Cahiers du CEFRES*, č. 6 (apríl 2012): 73-94, http://www.cefres.cz/pdf/c6/petruf_1995_vztahy_slovensko_francuzsko.pdf (stiahnuté 10. mája 2021).

Pavol Petruf, „Politické vzťahy medzi Francúzskom a Československom a Francúzskom a Slovenskom (1939-1948): výber z dokumentov“, (Martin: Matica slovenská, 2003).

¹⁹ Ambassade de France en Slovaquie, „Accords et traités“, <https://sk.ambafrance.org/-Accords-et-traites-> (stiahnuté 10. marca 2021).

²⁰ Etienne Boisserie, „Problematika nezávislosti Slovenska vo francúzskom kontexte“, in *20 rokov samostatnej Slovenskej republiky. Jedinečnosť a diskontinuita historického vývoja*, (Bratislava: Veda, 2013), 302-313.

Simon Sutour a Colette Mélot, „Rapport d'Information“, Sénat Session Ordinaire De 2013-2014, č. 405, (február 2014): 3-55, <https://www.senat.fr/rap/r13-405/r13-4051.pdf> (stiahnuté 20. mája 2021).

²¹ Alexander Duleba, Pavol Lukáč a Miroslav Wlachovský, „Zahraničná politika Slovenskej republiky. Východiská, stav a perspektívy“, in *Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku*, (1998): 55, http://www.sfpa.sk/wp-content/uploads/2017/09/1998_Duleba_Lukac_Wlachovsky.pdf (stiahnuté 16. apríla 2021).

prispel k téme analýzou úlohy, ktorú zohral Štefánik počas prvej svetovej vojny v československo-francúzskych vzťahoch. Stručne zhrňa, že cieľom Štefánika bola realizácia hlavnej tézy o československom odboji formulovaná Masarykom a vykonaná Štefánikom.²² Do rovnakej oblasti prelínania sa aktérstva M. R. Štefánika a bilaterálnych vzťahov spadá aj krátky príspevok francúzskeho autora Cedrica Virgilio o *Štefánikovi a Francúzsku*.²³ Konkrétne publikácie venujúce sa výlučne Štefánikovej úlohe vo vzájomných vzťahoch sú minoritného charakteru, no vyššie spomenuté obsiahlejšie publikácie s nepriamym obsiahnutím aj tejto problematiky dokážu medzeru čiastočne vyplniť.²⁴

Oblasť aktérstva M. R. Štefánika bola dlhodobo a prioritne analyzovaná formou histografického skúmania Štefánikových aktivít počas jeho života, jeho triumfy, osudové ženy, priateľstvá, formovanie légii a účasť na vzniku Československa. Zaujímavou, novodobejšou a stále pomerne nezvyčajnou formou bádania je skúmanie posmrtného života historického aktéra. Ide o formu posmrtného života postavy a jeho aktérstvo nepriamo, čo je východiskovým prístupom diplomovej práce. Na Slovensku nie je tento prístup zvlášť rozvinutý. Analýzou druhého života sa však o poznanie viac zaoberajú bádatelia v českej akademickej obci najmä po roku 1989. Vzišli diela zaoberajúce sa J.A. Komenským²⁵, početné publikácie o druhom živote Jána Husa a celého husitského hnutia,²⁶ cyrilo-metodskej tradície²⁷, panovníka Karola IV²⁸ a iné dôležité historické postavy a udalosti z českej histórie.

Diela novodobejšieho charakteru, ktoré mapujú druhý život Štefánika nie sú zvlášť obširne. Ide najmä o počiny vyššie zmieňovanej generácie autorov štefánikologov. Ich diela skúmajú Štefánika najmä z pohľadu jeho intelektuálneho dedičstva, komunistickéj

²² Marián, Hronský, "Le Rôle De M. R. Štefánik Dans Les Relations Franco-Tchécoslovaques Pendant La Première Guerre Mondiale", *Guerres Mondiales Et Conflits Contemporains*, č. 169 (1993): 43-50, <http://www.jstor.org/stable/25730909> (stiahnuté 13. apríla 2021).

²³ Cédric Virgilio, „Milan Rastislav Štefánik a Francúzsko“, *Historická revue* 18, č.9 (2007): 8-10.

²⁴ Ide o kapitoly vo vyššie zmieňovaných dielach napr.: M. Kšiňan, *L'homme qui parlait avec les étoiles*; B. Ferenčuhová, M. R. Štefánik a vznik Česko-Slovenska; či publikáciách o Štefánikových diplomatických akciách v rámci Francúzskeho teritória, napr.: M. Musil, *Diplomatická stratégia Milana Rastislava Štefánika ako rozhodujúci faktor vzniku Česko-Slovenskej republiky vo svetle zahraničných archívov*.

²⁵ Lenka Řezníková, *Figurace paměti: J.A. Komenský v kulturách vzpomínání 19. a 20. století*, (Praha: Scriptorium, 2014).

²⁶ Vid' napr.: Robert Novotný a Petr Šámal, *Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy*, (Praha: Litomyšl, 2011); Petr Čornej, *Tajemství českých kronik*, (Praha: Litomyšl, 2003).; totiež, *Světla a stíny husitství (události, osobnosti, texty, tradice). Výbor úvah a studií*, (Praha: 2011).

²⁷ Pavel Junek (ed.), *Cyrilometodějská tradice v 19. a 20. století. Období rozkvětu i snah o umlčení*, (Praha: Filozofická fakulta UK v Praze, 2013).; Bohumil Zlámal, *Galerie cyrilometodějských pracovníků nové doby*, (Olomouc, Refugium Velehrad-Roma 2014).; Pavel Kouřil a kol. *Cyrilometodějská misie a Evropa. 1150 let od příchodu soluňských bratří na Moravu*, Brno: Archeologický ústav AV ČR, 2014).

²⁸ Viktor Velek, „Druhý život Karla IV. v hudbě“, *Opus Musicum* 1, 2016, s. 46–70.

propagandy, tradovania jeho odkazu či aký význam predstavuje pre slovenskú spoločnosť.²⁹ Skúmanie života Štefánika po jeho smrti a prežívanie pamiatky v spoločnosti cez symboly, tradície, pamätníky je dlhodobou doménou bádania historika Petra Macha. V obsažnom diele *Milan Rastislav Štefánik v hlavách a v srdciach. Fenomén národného hrdinu v historickej pamäti* autor rozširuje alebo modifikuje svoje predošlé štúdie a do debaty prispieva aj novými poznatkami. Dielo obsahuje príspevky o počiatkoch mytizácie Štefánikovej smrti, formovanie Štefánika ako symbolu, naratív bohatiera a mučeníka, systémovú propagandu či súperenie o status najväčšieho Slováka s Andrejom Hlinkom.³⁰ Osobitnou časťou, ktorej sa venoval najmä historik Ján Fuska, ale i ďalší, sú publikácie venujúce sa druhému životu Štefánika v podobe vybudovaných pamätníkov na Slovensku ale i v zahraničí.³¹

M. R. Štefánik je už síce viac než sto rokov po smrti, no prítomnosť jeho historického odkazu je v spoločnosti prítomná, a to nie len na území Slovenska. Ako poukazuje prehľad akademickej debaty, diel dedikovaných osobe M. R. Štefánika, jeho živote, aktérstve či zásluhám je mnoho nazerajúc na historickú postavu z rôznych uhlov a prinášajúce najrozličnejšie perspektívy. Druhý život je už však menej prebádanou oblasťou a výrazne menej v prepojení Štefánika v slovensko-francúzskych vzťahoch v čom je vnímaná medzera v akademickej debata a uvedomenie si neprebádaného terénu čo je dôvodom, prečo sa diplomová práca zameriava na rolu Milana Rastislava Štefánika v bilaterálnych vzťahoch Francúzska a samostatnej Slovenskej republiky od jej vzniku v roku 1993.

Štruktúra práce

V prvej časti diplomovej práce je priblížená relevantná akademickej debata vzťahujúca sa k téme práce s objasnením, kde práca vidí medzeru, na ktorú sa snaží reagovať. V ďalšej časti

²⁹ Miloslav Čaplovič, „Význam osobnosti M. R. Štefánika v tradíciách čs. armády 1919-1939“, in *Milan Rastislav Štefánik v zrkadle prameňov a najnovších poznatkov historiografie*, (Bratislava: Vojenský historický ústav, 2010).

Milan Zemko, „Milan Rastislav Štefánik medzi legendami a antilegendami“. *Premeny ich podôb v politicko-spoločenských zmenách 20. storočia*, in *Milan Rastislav Štefánik v zrkadle prameňov a najnovších poznatkov historiografie*, (Bratislava: Vojenský historický ústav, 2010), 211-218.

Peter, Macho. *Milan Rastislav Štefánik ako symbol*, Bratislava: Veda, 2019.

³⁰ Peter Macho, *Milan Rastislav Štefánik v hlavách a v srdciach. Fenomén národného hrdinu v historickej pamäti*, (Bratislava: Historický ústav SAV, 2011).

³¹ Ján Maniaček, *Posol hviezdnych diaľav – Osudy pamätníkov M. R. Štefánika na Slovensku*, (Brezová pod Bradlom: Spoločnosť M. R. Štefánika, 2012).

Ján Fuska, *M. R. Štefánik žije v národe*, (Bratislava: Nadácia M. R. Štefánika, 2013).

Ján Fuska, *Pamätník M. R. Štefánika v Bratislave*, (Bratislava: Elán, 2010).

Ján Fuska, *M. R. Štefánik v myšlienkach a obrazoch*, (Bratislava: Elán, 1999).

sú približené teoretické a metodologické východiska využité pre účely diplomovej práce. Následne je práca rozdelená do ôsmich hlavných kapitol. Prvá kapitola je úvodom diplomovej práca. Nasledujúca kapitola je venovaná priblíženiu teoretických a metodologických konceptov využívaných v práci. Tretiu kapitolu tvorí úvod do života M. R. Štefánika. Kapitola sa venuje bibliografickému zmapovaniu jeho života s osobitným dôrazom kadeným na Štefánikov život vo Francúzsku. V nasledujúcej podkapitole je pozornosť zameraná na druhý život Štefánika a jeho prítomnosť v slovenskej spoločnosti v súčasnosti. Štvrtá kapitola sa venuje francúzsko-slovenským vzťahom. Empirická časť je rozdelená do troch väčších celkov. Piata kapitola je analýzou fyzických miesta pamäti na Štefánika na území Francúzska, ktoré sú následne predmetom analýzy. Druhý celok empirickej časti pozostáva z obsahovej analýzy prejavov francúzskych a slovenských predstaviteľov pri vzájomných bilaterálnych návštevách ako aj z prejavov pri pietnej spomienke na Mohyle na Bradle. Posledná empirická časť, siedma kapitola, je tvorená analytickým opisom neštátnej úrovne francúzsko-slovenských vzťahov na základe prepojenia historickej osobnosti Štefánika. Posledná, ôsma kapitola diplomovej práce je zhrnutím výsledkov práce. Posledné strany diplomovej práce obsahujú zdroj použitej literatúry a obrazové prílohy.

2. Výskumný rámec

Diplomová práca je spojením teoreticko-empirických častí. Práca sa vyznačuje svojou analytickou povahou. Významná historická osobnosť dejín sa po smrti stáva osobnosťou žijúcou takzvaný druhý život alebo život po živote, ktorý prebieha v dejinách druhého stupňa, a preto sa práca opiera najmä o pamäť ako nosný teoretický referenčný koncept. Diplomová práca vychádza primárne z konceptu pamäťových štúdií, ktorý vzišiel už v 20. storočí, no reflektuje i niektoré posuny, ku ktorým za niekoľko desaťročí od vzniku konceptu v akademickej obci došlo. V metodologickej časti venuje práca pozornosť objasneniu použitých metód. V časti výskumného rámca práca taktiež definuje výskumnú otázku s cieľmi práce.

Teória – Pamäť

Práca pristupuje k problematike v širších súvislostiach pamäťových štúdií. Pamäť je v posledných desaťročiach skúmaným, populárnym fenoménom, ktorý zároveň zahŕňa široké spektrum výskumných možností. Užším vymedzením konceptu sa stáva pojem kolektívnej pamäti. Ako koncept však taktiež nemá jednotné vymedzenie, okrem iného aj z dôvodu, že ide o medzi-disciplinárny koncept pohybujúci sa medzi sociológiou, antropológiou, psychológiou či históriou. Jedným z centrálnych znakov terajšieho diskurzu pamäti je jej napojenie na sociálny rámec, v ktorom sa akty spomínania realizujú. Pravdepodobne jediné schodné vymedzenie kolektívnej pamäti je, že presahuje cez hranice jednotlivca a je zdieľaná určitou skupinou. Pri zrode konceptu, ktorý inšpiruje spoločensko-vedné štúdie dodnes, stála francúzska linka výskumníkov. Klasik teórie Maurice Halbwachs s jeho dielom *Les cadres sociaux de la mémoire*, rozlišuje medzi vnútornou-individuálnou pamäťou a vonkajšou sociálno-historickou pamäťou, ktorá je postavená na zvyklostiach, tradíciách či symboloch.³² Medzi týmito dvoma typmi pamäti je tenká línia. Kolektívna pamäť je v autorovom ponímaní nepretržitým prúdom myslenia, ktorý si z minulosti uchováva len to, čo je živé vo vedomí skupiny, ktorej takáto kolektívna pamäť patrí.³³ Po Halbwachsovej smrti ostala teória kolektívnej pamäti na niekoľko desaťročí takmer zabudnutá. Dielom, ktoré ju opätovne priviedlo do popredia záujmu spoločenských vied sa stalo dielo *Les Lieux de Mémoire*³⁴ (miesta pamäti) od francúzskeho historika Pierra Nory.

³² Maurice Halbwachs, *Les cadres sociaux de la mémoire*, (Paríž: Librairie Félix Alcan, 1925).

³³ Arnold-de Simine Silke, *Mediating Memory in the Museum: Trauma, Empathy, Nostalgia*, (London: Palgrave Macmillan, 2013), 20.

³⁴ Pierre Nora, „Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. Representations“, *Berkeley: University of California Press* 26, č. 26 (1989): 23, doi:10.2307/2928520 (stiahnuté: 11.11.2021).

Pierre Nora sa spolu s ďalšími autormi snažil svojou esejistickou činnosťou zmapovať kultúrne a historické korene moderného Francúzska, no jeho práca sa stala všeobecne reaplikovateľnou a nosnou najmä kvôli vymedzeniu fenoménu miesta pamäti. Nora pôvodne pracoval s užším vymedzením materiálneho miesta pamäti a i na základe príliš doslovného prekladu by mohol vzniknúť dojem, že miesto je chápané nevyhnutne vo fyzickej forme. Norov koncept sa však počas jeho editorskej praxe rozrástol natoľko, že zahrnul i nehmotné akty. Aj v diplomovej práci je daná prednosť širšej definícii miest pamäti, odkazujúc sa k miestu pamäti ako k akejkol'vek významnej entite či už materiálnej alebo nemateriálnej povahy, ktorá sa ľudským pričinením alebo prúdom času stala symbolickým prvkom pamäťového dedičstva danej komunity.³⁵ Miesta pamäti sú vytvárané z pocitu, že nejstvue spontánna pamäť, a preto je nevyhnutné jej zámerné vytváranie skrz hmotné miesta pamäti ako archívy, múzeá či pamätníky, no aj cez nehmotné entity, kam patria napríklad symboly, znaky, udržiavanie tradícií, pripomínanie výročí, usporadúvanie osláv a mnohých iných činností, ktoré sa už nekonajú prirodzene a dochádza k ich úmyselnému vytváraniu. Všetky miesta pamäti, i tie, ktoré sa dnes zdajú ako prirodzené sa stávajú miestom pamäti až skrz dlhodobý časový proces, kedy bol ich zmysel formovaný a až neskôr, keď im bola pripísaná symbolická hodnota sa stávajú objektom rituálu. Miesta pamäti vznikajú na základe prepájania histórie a pamäti s vôľou pamätať si. Bez toho by do kategórie spadalo čokoľvek, čo by sa zdalo zapamätania si hodné. Miesta pamäti existujú pre ich schopnosť premeny, nekonečného obnovovania ich významu, nepredvídateľného rozvetvovania sa.³⁶ Jedným z centrálnych znakov terajšieho diskurzu pamäti je napojenie na sociálny rámec, v ktorom sa akty spomínania realizujú.

Nadväzujúc na východiskovú teóriu pamäťových štúdií a kolektívnej pamäti francúzskej linky Halbwachs a Nora bola oblasť doplnená bádaniami nemeckého egyptológa Jana Assmanna, ktorý v svojej práci hovorí o kultúrnej pamäti založenej na špeciálnych nosičoch-fixných bodoch v minulosti. Podľa Assmanna nie je minulosť zachovaná ako taká, ale dochádza k zachovaniu cez symboly, rituály, tradície a ich reprezentáciu v orálnej alebo písomnej histórii v rámci procesu komemorácie. Kultúrna pamäť je šírená a udržiavaná inštitúciami, spoločenskými a kultúrnymi rámcami.³⁷ Špecifickou formou historickej pamäti je v tomto ponímaní kultúrna pamäť, ktorá sleduje práve fixné body v histórii a radí ich do

³⁵ Pierre Nora, *Realms of Memory: Rethinking the French Past. Volume I: Conflicts and Divisions* (New York: Columbia University Press, 1996), 7-15.

³⁶ Nora, *Between Memory and History*, 11-23.

³⁷ Jan, Assmann, „Communicative and Cultural Memory“, in *Cultural Memory Studies, An International and Interdisciplinary Handbook*, eds. Astrid Erll a Ansgar Nünning, (Berlin, New York: De Gruyter, 2008), 113.

symbolických figúr, ktoré sa viažu na určité spomienky, kedy dochádza k obmene histórie.³⁸ Ďalším východiskovým bodom pre teoretické zakotvenie práce je Assmannove pozorovanie cez textovú koherenciu, ktorá si zakladá na permanentne, avšak vždy novom sprítomňovaní minulosti.³⁹ Aby sa niečo mohlo považovať za kolektívne spomínanie, musí dochádzať k pretrvávajúcemu prepojeniu s terajším kultúrnym diskurzom a identitou. V kolektívnom spomínaní minulosť nie je jednoducho prijímaná prítomnosťou. Prítomnosť je „prenasledovaná“ minulosťou a minulosť je rekonštruovaná a obmeňovaná prítomnosťou.⁴⁰

V tomto bode dochádza k prieniku prác Assmanna a Halbwachsa, ktorí sa zhodujú, že kolektívna pamäť je nositeľkou ideí, ktoré však treba spredmetniť cez prepojenie pojmu a obrazu pri ukladaní do kolektívnej pamäti skupiny, a tak musí idea nadobudnúť formu osoby, udalosti či miesta. Táto vzájomná súhra pojmov a skúseností tvorí „figúry spomínania“.⁴¹ Či už pri miestach pamäti alebo fixných bodoch v minulosti ide o významný posun v chápaní histografie, kedy samotná minulosť zohráva až druhoradú úlohu. Primárne ide o narábanie a používanie minulosti v prítomnosti.⁴² Aj Pierre Nora hovorí o histórii druhého stupňa, ktorá je vnímaná ako história menej zaujímavá sa o príčiny a viac o dôsledky, menej zaujímavá sa o to „čo sa naozaj stalo“ a viac o znovu-používanie či nesprávne používanie symbolov z minulosti v súčasnosti. História druhého stupňa skúma vplyv presahujúci do prítomnosti. Menej sa zaoberá tradíciami a viac spôsobom uchovávaní tradícií a ich posúvania v spoločnosti. Nora taktiež udáva, že je potrebné skúmať históriu druhého stupňa, ktorá neodráža reflexiu historických udalostí, ale zaujíma sa o ich pretváranie naprieč časom, ako bola história využívaná, používaná, zneužívaná, nie v tradíciách samotných, ale v ich utváraní a posúvaní ďalej. Nora sa vo svojej práci do značnej miery venuje práve symbolom a vytvára tu duálne rozdelenie, kedy rozlišuje medzi dvomi typmi symbolov Prvá skupina je tvorená symbolmi „vnútenými“ (*imposed*). Na príklade Francúzska tu radí napríklad francúzsku hymnu *La Marseillaise* alebo Eiffelovu veža. Druhú skupinu tvoria symboly „vytvorené“ (*constructed*), ktoré vznikli ako produkt ľudskej snahy a histórie počas dlhšieho

³⁸ Jan Assmann, *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*, (Praha: Prostor, 2001), 50.

³⁹ Ibid., 79-92.

⁴⁰ Jan Assmann, *Moses the Egyptian*, (Cambridge: Harvard University Press, 1997), 9.

⁴¹ Assmann, *Kultura a paměť*, 38.

⁴² Pierre Nora, „Les Lieux de mémoire, mode d'emploi,” in *Présent, nation, mémoire*, ed. Henri Mendras, La seconde révolution française 1965–1985, (Paríž: Gallimard, 1988), 169.

časového obdobia. Používa príklady osôb Jany z Arku či Descarta.⁴³ I keď je dielo situované vo francúzskom kontexte, ponúka možnosť, ako pristupovať k skúmaniu symbolov ako kultúrnych fenoménov a približuje postup ich odkrývania. Norova história druhého stupňa je konkrétny výklad Halbwachsovej klasickej rozpravy pamäti: pamäť si do veľkej miery prispôsobuje minulosť podľa prítomných okolností a je neustále v procese zmeny. Jej funkciou je zabrániť zakonzervovaniu histórie nedotknutej.⁴⁴ Tu sa pridáva Jan Assmann s jeho konceptom *mnemohistory*, ktorý sa nezaobera minulosťou ako takou, ale minulosťou ako je zapamätaná a uchovávaná v prítomnosti.⁴⁵

S konceptom histórie druhého stupňa súvisí pojem takzvaný druhý život historickej osobnosti a „život po živote“, ktorý je utváraný v historickom povedomí mladšou spoločnosťou, ktorá už nedisponuje osobnými spomienkami na historickú postavu. Dochádza k pretváraniu či utváraniu historických mýtov, ktoré však nie sú totožné s druhým životom alebo s tým, čo z historickej postavy či udalosti pretrváva v rôznych podobách. V druhom živote sa jedná o odraz, interpretáciu ale i dezinterpretáciu, demagógiu či zjednodušenie skutočnej postavy a jej diela. Práca prihliada aj na primárnu linku výskumu, ktorú v mnohých prípadoch volia bádatelia pri výskume druhého života, snažiaci sa obsiahnuť premeny významu naprieč minulosťou, ktoré sú pripisované postavám, no i udalostiam alebo ideám. Medzi symboly, s ktorými sa jednotlivec ako príslušník národného spoločenstva identifikuje patrí určite aj symbol národného hrdinu, ktorý spoločne s kategóriami ako národná minulosť, národný jazyk či umenie zohráva dôležitú úlohu pri vytváraní národnej identity. V prípade národných hrdinov ide o obdiv a úctu nie k hrdinovi samotnému, ale častokrát práve k vytvorenému obrazu fyzickej osoby, ktorý je konštruktom vyprodukovaným propagandou, vzdelávaním, umením, publicistickou činnosťou či ústnym tradovaním.

S konceptom kolektívnej pamäti je priamo prepojený aj koncept skupinovej identity. Jedinec môže byť príslušníkom rôznych spoločenstiev, a teda dochádza k prepojeniu a vzťahu pamäti a identity. Miesta pamäti P. Nory spájajú nie len minulosť so súčasnosťou, ale môžu prispieť ku konštrukcii spoločných identít. Práca sa drží chápania identity a pamäti ako vzájomne prepojených kategórií, bez toho aby sa snažila jedno alebo druhé esencionalizovať. Práca nevníma pamäť ani identitu ako dané homogénne kategórie, ale ide o vykreslenie pamäti ako komplexnej funkcie, ktorá sa na jednej strane podieľa na formovaní predstáv

⁴³ Pierre Nora, Lawrence D. Kritzman a Arthur Goldhammer, *Realms of memory: rethinking the French past. Vol. 1 Conflicts and divisions*, (New York: Columbia University Press, 1996).

⁴⁴ Maurice Halbwachs, *La mémoire collective*, 2e éd. (Paris: PUF, 1968), 57, 73.

⁴⁵ Assmann, *Moses the Egyptian*, 8-10.

o spoločenstve, na druhej strane je však pamäť sama produktom kultúrne podmienených spoločenských interakcií. Tento fenomén prerástol do academickej debaty vyúsťajúcej k vzniku medziodborového poľa štúdia nacionalizmu a národnej identity.⁴⁶ Nielen podľa Assmanna je identita silne spätá s kolektívnou pamäťou, ktorá je spojená so svojimi nositeľmi a nie je ľubovoľne prenosná. Kolektívna identita je chápaná ako reflektovaná spoločenská príslušnosť. Každá skupina, ktorá sa chce ako taká skonsolidovať sa snaží o vytvorenie a zaistenie miest, ktoré neslúžia len ako scény pre ich formy interakcie, ale skôr poskytujú symboly ich identity a záchytné body ich spomínania.⁴⁷ Pamäť a identita sú neodmysliteľne späté. Hlavný základ identity „pocitu rovnakosti v čase a priestore“, je možný len cez spomínanie a komemoráciu.⁴⁸ Spoločenskej predstave či vedomiu je potrebné ľudí naučiť, a preto je tak potrebné vytvárať mýty, symboly, tradície čím si výrazne prechádzali moderné/európske štáty 19.storočia.⁴⁹

Koncept pamäťových štúdií v práci figuruje v kontexte medzinárodných vzťahov. V diplomovej práci sa k pamäti pristupuje v širšom, nie len vnútroštátnom prostredí, ale ovplyvňuje ju aj zahraničné prostredie v rôznych rovinách na úrovni inštitucionálnej, ale i tej neštátnej. Pamäť súčasťou širších medzinárodných vzťahov je s nimi prepojená. Vzájomné vzťahy sa najmä na európskom kontinente stávajú medzikultúrne s transnacionálnym presahom na základe historických udalostí. Najmä v multietnickom prostredí strednej Európy je potrebné zohľadňovať mnohoznačnosť pamäti a spomínania, ktorá je pre mikroregión príznačná.⁵⁰ Dochádza k zdieľaniu kultúr a k vzájomnému ovplyvňovaniu sa. Historická postava, ktorá sa počas svojho druhého života stala symbolom, čoho ukázkou môže byť osoba Štefánika, dokáže byť modelovým príkladom multikultúrneho a transnacionálneho miesta pamäti. Transnacionálny rozmer pamäti spojenej s osobou Štefánika vyplýva zo skutočnosti, že prežil značnú časť svojho života na rozličných miestach, kde zanechal mnemotické stopy, ktoré sa stali podstatou pre jeho následné pripomínanie.

Metodológia

V diplomovej práci je vytvorený a vymedzený výskumný problém, ktorý je následne skúmaný s ohľadom na prevažujúci teoretický rámec. Metodológia diplomovej práce je

⁴⁶ Umut Özkırımlı, *Theories of Nationalism: A Critical Introduction* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010), 9-10.

⁴⁷ Assmann, *Kultura a paměť*, 39, 118.

⁴⁸ John R. Gillis, „Memory and Identity: The History of a Relationship“, in *Commemorations: The Politics of National Identity*, ed. John R. Gillis (Princeton: Princeton University Press, 1994), 3-4.

⁴⁹ Anne-Marie Thiesse, *Vytváření národních identit v Evropě 18. až 20. století* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007).

⁵⁰ Řezníková, *Figurace paměti: J.A. Komenský v kulturách vzpomínání 19. a 20. století*, 23.

zvolená s úmyslom prechádzať zhromaždené údaje a s cieľom identifikovať vzory a témy. Z metodologického hľadiska je práca zakotvená ako jednopřípadová, empirická, prehľadová štúdia analytického charakteru. Práca využíva heuretické alebo interpretatívne postupy, ktorých cieľom je klasifikácia myšlienok a konceptov a prípadné rozvinutie teoretických predpokladov.⁵¹ Diplomová práca je z metodologického pohľadu jednopřípadovou štúdiou, ktorej cieľom je najmä prehĺbiť poznanie o skúmanom jave. Na základe vymedzenia Michala Kořana spadá do kategórie „jedinečných“ jednopřípadových štúdií, ktoré skúmajú daný jav pre jeho vnútornú povahu a usilujú sa o jeho hlbšie porozumenie, čo umožňuje dôsledne preskúmať zvolený výskumný jav. Kořan vymedzuje prípadovú štúdiu ako proces výskumu dostatočne hraničeného aspektu historickej epizódy či dostatočne ohraničenú historickú epizódu samu o sebe. I keď nejde jasne určiť univerzálne hranice pre „dostatočné ohraničenie“, je vhodné a potrebné vymedziť objekt skúmania ako časovo tak tematicky.⁵² Jednopřípadová štúdia sa potýka aj s jej kritikou. Ako kritika zaznieva nespoľahlivá verifikácia výsledku a nemožnosť zovšeobecniť štúdiu na širší fenomén či nemožnosť porovnania s iným javom. To však častokrát v jednopřípadových štúdiách nie je ich primárnym záujmom.⁵³

Z metodologického uhla pohľadu sa jedná o prácu kvalitatívneho výskumu, doplnkovo využívajúcu aj niektoré kvantitatívne dáta za účelom analýzy danej problematiky a pre zvýšenie validity výskumu. Práca sa obecné riadi kvalitatívnym výskumom, ktorý sa všeobecne neopiera o striktnú metodológiu. Jeho imperatívom je platný výsledok a nie stanovený postup. V rámci kvalitatívneho výskumu dochádza k získaniu veľkého množstva informácií a dát o pomerne úzko vymedzenom sociálnom jave.⁵⁴ Dáta nemajú zapadať do predom pripravených kategórií či hypotéz a neprechádzajú toľkými transformáciami ako dáta v kvantitatívnom výskume. Kvalitatívny výskum nie je založený na vopred nadej hypotéze a nie je uskutočnený v nadväznosti na viacero po sebe nadväzujúcich procedurálnych krokov. Operácie sú uskutočnené paralelne, čo umožňuje úpravy a spresňovanie postupne sa formujúcich teórií počas samotného výskumu. Kvalitatívna obsahová analýza umožňuje rozobrať výskumný problém do väčšej hĺbky a komplexnejšie.⁵⁵

⁵¹ Stefan Titscher, a Bryan Jenner, *Methods of text and discourse analysis*, (London: Sage Publications, 2000), 7.

⁵² Michal Kořan, "Jednopřípadová studie", in *Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*, ed. Petr Drulák (Praha: Portál, 2008), 32.

⁵³ Kořan, "Jednopřípadová studie", 29-30.

⁵⁴ Miroslav Disman, *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*, (Praha: Karolinum, 2002), 301.

⁵⁵ Miroslav Disman, *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*, 286.

V diplomovej práci je pri analýze miest pamäti na Štefánika vo Francúzsku využitý prístup komparatívnej analýzy konkrétnych jednotiek. Komparatívna analýza je zameraná na prípadovú štúdiu so zámerom preskúmať a objaviť podobnosti/rozdielnosti a variácie na analyzovanej vzorke. Prípadová štúdia dovoľuje hĺbkovú analýzu a vytvorenie záverov vďaka možnosti testovať a generovať hypotézy, identifikovať komplexné kauzality a podmienky špeciálneho mechanizmu s ich interakciou voči výsledku. Dôležité je využívať jasné komparatívne kritéria pre vyhodnotenie analýzy.⁵⁶ Primárnymi zdrojmi pre komparáciu pamätníkov sa v tejto časti stávajú knihy zaoberajúce sa a mapujúce pamätníky Štefánika doma a vo svete. Menovite ide o publikácie Márie Gállovej, Jána Fusku a Františka Keleho.⁵⁷ Tie sú jediným komplexnejším spracovaním pamätníkov na Slovensku a v zahraničí ako v písomnej tak obrazovej podobe, či ide o dielo z „prvej ruky“ od účastníkov výpravy zasadzujúcej sa o vybudovanie pamätníka. Ide o čiastkové diela a komplexné spracovanie všetkých pamätníkov Štefánika však doposiaľ chýba. Za účelom diplomovej práce nie je potrebné vykonať samostatný výskum miest pamäti Štefánika, nakoľko sa im systematickejšie venujú spomenuté diela, ktoré sú vo svojej forme pre účely práce dostačujúcim zdrojom primárnych údajov, následne podrobené analýze. Empirická časť nastáva pri semioticko-obsahovej analýze pomníkov. Každý pomník je možné analyzovať na základe štruktúr, ktoré vytvárajú jeho význam. Ide o kategóriu priestorového umiestnenia, vizuálnej podoby, spoločensko-politických okolností vzniku, obsahu a kontextu pamätníka či kategóriu festivít.⁵⁸ Pamätníky s pamätnými tabuľami sú opísané z vizuálnej ako aj obsahovej stránky. Následne sa k nim pristupuje komparatívne, so snahou nájsť rozdiely, podobnosti a vytvoriť spoločný kontext v širšej rovine.

V ďalšej časti práce, venujúcej sa prejavom aktérov štátnej úrovne bilaterálnych vzťahov, je použitá viacstupňová obsahová analýza doplnená o prvky tematickej analýzy za účelom identifikácie vzorcov a tém ako výskumná kombinácia k objektívnemu, systematickému a kvantitatívnemu popisu zjavného obsahu komunikácie.⁵⁹ Obsahová analýza je všeobecným pomenovaním pre viacero rozličných stratégií použitých na analýzu textu.

⁵⁶ Tobias, Herrmann, „Two Sides of the Same Coin? – A Comparative Analysis of Radicalization Pathways of Right-Wing Extremists and Jihadists“, (Diplomová práca, Univerzita Karlova, 2021).

⁵⁷ Mária Gallová, *Posol hviezdnych diaľav*, (Brezová pod Bradlom: Spoločnosť Milana Rastislava Štefánika, 2014).

František Kele a Miroslav Musil, *Po Štefánikových stopách - Návraty do Polynézie*, (Bratislava: Eko-Konzult, 2009).

⁵⁸ Vojtěch Kessler, „Válečné pomníky a historická paměť, K recepci sepulkrálně-militárních památek v českých zemích z válek mezi lety 1757–1914“, (Disertační práce, Univerzita Karlova, 2014).

⁵⁹ Bernard Berelson, „Content Analysis in Communication Research“, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 283, č.1 (1952): 197–198, <https://doi.org/10.1177/000271625228300135> (stiahnuté: 14.11.2021).

Jedná o výskumnú techniku pre vytváranie reaplikovateľných a platných úsudkov z textu, ktorá má priviesť výskum k objektívnemu, systematickému a kvantitatívnemu popisu vybraného obsahu komunikácie.⁶⁰ Obsahová analýza skúma obsah výroku pomocou počítania výskytu kľúčových slov odpovedajúcich určitej kategórii v texte, ktoré sú následne ďalej skúmané.⁶¹ Z obecného pohľadu sa dá pracovať s veľkým množstvom obsahu, ktorý je kódovaný strojovo alebo ľudskými kódovacími-výskumníkmi, ktorí môžu spracovať iba obmedzené množstvo obsahu, ale majú možnosť viac sa sústrediť na jeho kvalitatívnu analýzu. Podľa Martina Hájka je výsledok procesu neoddeliteľne prepojený od komunikačného média, nakoľko je súčasťou komunikácie aj sociálny vedec, ktorý obsah analyzuje a stáva sa jeho vlastnou interpretáciou.⁶² Obsahová analýza ako taká môže mať ako kvalitatívny, tak kvantitatívny doplnkový účel. Ďalším krokom vo výskumnom postupe obsahovej analýzy je kódovanie. Proces kódovania sa delí na otvorené, axiálne a selektívne kódovanie. Obsahová analýza teda umožňuje nahradiť pôvodný obsah jednoduchými kódmi, ktoré ho reprezentujú. Otvorené kódovanie je proces skúmania, porovnávanie, konceptualizácie a kategorizácie dát. Axiálne kódovanie predstavuje súbor postupov, pomocou ktorých sú dáta po otvorenom kódovaní znovu usporiadané do nového vzorca vytváraním spojení medzi kategóriami.⁶³ Podľa Hájka ide v axiálnom kódovaní o začlenenie zozbieraných dát do kategórii, ktoré vytvárajú štruktúru odborného vysvetlenia javu.⁶⁴ Obsahová analýza je kombinovaná s prvkami tematickej analýzy, ktorá umožňuje hlbšie kvalitatívnejšie preskúmanie obsahu. V praxi sa využíva ako spôsob kvalitatívneho výskumu, nepanuje ale všeobecná zhoda, ako k nej pristupovať a či ide o samostatnú metódu výskumu.⁶⁵

Postup analýzy

Pri metodologickej stránke tematicky obsahovej analýzy neexistuje jednotný postup. Je možné sledovať a nasledovať niekoľko základných krokov, ako určenie kódovacej jednotky,

⁶⁰ Bethel A. Powers, Knapp T, *Dictionary of Nursing Theory and Research* (3. vyd.), (New York: Springer Publishing Company, 2006).

⁶¹ Vít Beneš, „Diskurzivní analýza“, in *Jak zkoumat politiku: Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*, ed. Petr Drulák a kol, (Praha: Portál, 2008), 98.

⁶² Martin Hájek, *Čtenář a stroj: vybrané metody sociálněvědní analýzy textů*, (Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2014), 111.

⁶³ Anselm L. Strauss, Stanislav Ježek a Juliet M. Corbin, *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie* (Boskovice: Alber, 1999).

⁶⁴ Hájek, *Čtenář a stroj: vybrané metody sociálněvědní analýzy textů*, 71.

⁶⁵ Lorelli S. Nowell, Jill M. Norris, Deborah E. White a Nancy J. Moules, „Thematic Analysis: Striving to Meet the Trustworthiness Criteria“, *International Journal of Qualitative Methods* 16, (2017): 2, <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1609406917733847> (stiahnuté 13. januára 2022).

zostavenie kódovacej schémy, jej testovanie a upravenie, samotné kódovanie, počítanie výskytu kódov a výsledná analýza. Postup je však potrebné sformulovať patrične na mieru ku konkrétnemu výskumu a potrebám práce. Priebeh analýzy predmetných textov pozostával z niekoľkých krokov. Prvým krokom bolo preskúmanie výskumného terénu, výber textov, v ktorých bol očakávaný predmetný obsah. Nasledovalo prvé načítanie niekoľkých desiatok vybraných textov, za účelom vyfiltrovaní pre výskum relevantných úsekov. Diplomová práca využila ako prvý krok postup analytického kroku otvoreného kódovania, kedy sa pri výskume nazbieral prvý data-set z korpusu textov verejného a mediálneho diskurzu za účelom vyfiltrovaní pre výskum relevantných úsekov skúmaných textov, ktorý následne reprezentujú korpus podrobený analýze.⁶⁶ Ako filter pre výber relevantných textov slúžila sieť slov a slovných spojení, samozrejme s ohľadom na ich gramatické ohýbanie, výrazy odvodené od ich koreňa či jazykové variácie neobsahujúce interpunkciu, ktoré s kódom priamo súvisia. V prípade diplomovej práce sa jedná o slovo „Štefánik“, ako čo najpresnejšia jednotka výskumu. Ide o uľahčenie a zúženie vyhľadávania relevantných pasáží v skúmaných textoch na základe kľúčového slova nesúceho referenčnú funkciu kódu, ktorá týmto postupom vymedzuje relevantnú časť textu vzhľadom ku skúmanému javu, respektíve dochádza aspoň k vyhľadaniu hypoteticky relevantného textu na kontextovej úrovni.⁶⁷ Kľúčovým slovom bolo priezvisko Štefánik, vylúčené však neboli ani ďalšie kódy spájane s menom Štefánik, a to generál ako jeho prívlastok či nadskupina príslušnosti Slovákov či Slovensko s patričným prihliadaním k skloňovaniu či historickému kontextu. Rešerš ale ukázal, že pri vyhľadávaní informácií o Štefánikovi bolo vždy použité aj jeho priezvisko, neobjavil sa prípad, kedy by vystupoval iba anonymne bez spomenutia jeho mena. Časti zahrnuté do nasledovnej analýzy sú súvislé pasáže textu, súvetia či celé odstavce zahŕňajúce výpovednú hodnotu.

Získaný text je následne podrobený úplnému kódovaniu, ktoré sa snaží označiť značkou -výskumnou textovou jednotkou najnižšej úrovne-, kódom“ - zjednodušenými myšlienkovými rámcami, všetky, pre výskumnú otázku potencionálne relevantné dáta. Za kód je považované slovo, slovné spojenie, ktoré najlepšie vystihuje či explicitne pomenúva podstatu významu vybraného úseku textu za účelom zodpovedania otázky. Znakom vytvoreného kódu je jeho monotematickosť. Aby bolo s vytvorenými kódmi ďalej možné pracovať, každý predstavuje jeden významový aspekt vyznačeného úseku. Kódy boli vytvárané až počas samotnej analýzy textov indukčným postupom. Pri tomto type dochádza k začleneniu textu už k existujúcemu

⁶⁶ Virginia Braun a Victoria Clarke, *Successful Qualitative Research: a Practical Guide for Beginners*, (London: SAGE Publications, 2013), 206.

⁶⁷ Martin Hájek, *Čtenář a stroj*, 63.

kódu či vytvoreniu novému. Výsledkom je teda kombinovaná analýza, ktorá v prvom kroku využíva deduktívny prístup na vyselektovanie relevantného textového korpusu. V druhom kroku je použitý induktívny prístup analýzy citlivejší na jednotlivé kódy.

Príklad môže vyzerat' nasledovne:

Text	Kód
„Naše partnerstvo je ukotvené v histórii, tento rok si pripomíname 100 výročie úmrtia generála M. R. Štefánika, ktorý významne prispel k dobrým vzájomným historickým vzťahom.“ ⁶⁸	francúzsko-slovenské vzťahy

Pri získaní skúmaných dát dochádza ku konštantnej komparácii, ktorá predstavuje neustále porovnávanie nahromadených dát, hľadanie ich podobností a rozdielov počas celého procesu písania diplomovej práce, a to všetko na základe práce s kontextom a dátami už s predošlou znalosťou danej témy. Vytvorené tematické kódy sú doplnené o príklady vybrané zo skúmaných dokumentov a interpretácia zistených poznatkov.

Výskumné kritéria a výskumná otázka

Práca operuje s hypotézou, že vo vzájomných slovensko-francúzskych bilaterálnych vzťahoch je aj dlhodobo po smrti Štefánika partikulárnym spôsobom konštruovaná pripomienka na jeho osobu a rôzni aktéri s ňou určitým spôsobom narábajú. Práca operuje s predpokladom, že Štefánik je vo vzájomných slovensko-francúzskych vzťahoch prítomný v omnoho výraznejšej miere ako akákoľvek iná osobnosť, a to najmä preto, že sa jedná o zdieľanú osobnosť, ktorá je významná aj pre Francúzsko. Práca sa snaží obsiahnuť akým spôsobom je s jeho odkazom narábané v bilaterálnych vzťahoch a analyzovať, ktoré zložky jeho osobnosti sú najviac akcentovanými a dominantné v bilaterálnych vzťahoch, prípadne zistiť možné premeny v odkazovaní sa k osobe Štefánika. Práca skúma akými spôsobmi dochádza k jeho sprítomňovaniu vo francúzskom prostredí. Ďalšou hypotézou, s ktorou práca operuje, je predpoklad, že práve na základe zdieľaného symbolu Štefánika môže dôjsť k budovaniu pozitívneho obrazu Slovenska navonok. Výskumná otázka je teda formulovaná nasledovne: Ako je tvorený a sprítomňovaný druhý život Štefánika vo Francúzsku, ako sa narába s jeho odkazom, a ktoré zložky jeho osoby sú vo vzájomných slovensko-francúzskych vzťahoch akcentované?

⁶⁸ Digitálny archív Francúzskej republiky [online], *Vie publique*, « Collection des discours public », Zuzana Čaputová, 2019 <https://www.vie-publique.fr/discours/268464-emmanuel-macron-zuzana-caputova-240719-construction-europeenne> (stiahnuté 24.októbra 2021).

Pre diplomovú prácu je dôležité vymedzenie M. R. Štefánika ako národného symbolu, fixnému bodu v kolektívnej pamäti, ku ktorému sa od čias jeho smrti verejnosc odkazuje, dochádza k narábaniu s jeho odkazom vo verejnom priestore a ide o súčasť procesu utvárania sociálnej, respektíve kolektívnej pamäti. Pri odkazovaní k jeho životu ide o rekonštrukciu, ktorá spomínanie skresľuje či interpretuje na základe príslušného sociálneho rámca daného obdobia. Ide o históriu druhého stupňa, nakoľko sa nejedná o Štefánika ako takého, ale referuje sa k jeho životu po smrti, a preto je veľmi dôležité práve jeho sprítomňovanie skrz históriu. Diplomová práca tak môže existovať len na základe predpokladu, že kontinuálne, naskrz minulosť, dochádza k pripomínaniu postavy Štefánika a k jeho komemorácii. Osoba Štefánika by nemala v súčasnom kontexte žiadnu relevanciu a stratila by význam, ak by nedochádzalo k ustavičnému sprítomňovaniu. V diplomovej práci sa hlavná línia výskumu zaoberá sprítomňovaním Štefánika vo forme fyzických miest pamäti vo verejnom priestore, v orálnych prejavoch a na neštátnej úrovni s cieľom vytvorenia komplexného obrazu o problematike.

Výskumný súbor je v prvej časti práce, za účelom analýzy pamätníkov vo Francúzsku, tvorený knižnými titulmi obsahujúcimi vecné informácie potrebné pre nasledovnú analýzu. V druhej časti sa jedná o súbor príspevkov verejného diskurzu štátnych predstaviteľov. Vzhľadom k relatívne novodobému obdobiu skúmanej témy sa v práci využívajú materiálne a dostupné pramene z elektronických online zdrojov, databáz či archívov ako slovenských tak francúzskych, podopreté o materiály mediálnych vystúpení, vyhlásení, deklarácií, slávnostných prejavov či prípitkov. No kvôli neúplnosti došlo aj k fyzickej návšteve Archívu Ministerstva Zahraničných vecí SR. Bohatým zdrojom pre účely práce bol zdigitalizovaný archív francúzskej vlády obsahujúci cez 140 000 verejných prejavov a príhovorov prednesených primárnymi aktérmi verejného francúzskeho života od prezidentov, premiérov až členov vlády a parlamentu.⁶⁹ Kvôli vymedzeniu materiálov sa obsahová analýza venuje zdrojom od vrcholových štátnych predstaviteľov ovplyvňujúcich bilaterálne vzťahy na úrovni prezidentov, premiérov, ministrov zahraničných vecí a európskych záležitostí, ministrov obrany či ich reprezentatívnych zástupcov. Podľa vymedzenia Víta Beneše sa v takomto prípade jedná o výskum verejného a mediálneho diskurzu.⁷⁰ V práci sú v niektorých prípadoch použité autorské preklady najmä z francúzskeho jazyka, prípadne z anglického jazyka.

⁶⁹ Digitálny archív Francúzskej republiky [online], *Vie publique*, «Collection des discours public».

⁷⁰ Vít Beneš, „Diskurzivní analýza“, in *Jak zkoumat politiku: Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*, ed. Petr Drulák a kol. (Praha: Portál, 2008), 111.

3. Milan Rastislav Štefánik

„Ja sa prebijem, lebo sa prebiť chcem.

Kto silne chce, pre toho nieto nemožností.“

- M. R. Štefánik

Milan Rastislav Štefánik je v slovenskej spoločnosti zvučným menom a významnou historickou postavou, ktorá nevídaným spôsobom ovplyvnila chod nie len slovenských dejín. Štefánik svojou mnohostrannosťou a globálnou angažovanosťou zasiahol do dejín európskych národov a zohral kľúčovú úlohu pri prebudovaní vtedajšieho geopolitického rozloženia Európy vyúsťiac do rozpadu Rakúsko-Uhorska. V spoločnosti je azda najznámejší pre jeho zásluhy pri vzniku Československa, kde spolu s T. G. Masarykom a E. Benešom tvoril vedúcu trojicu zakladateľov samostatného československého národa. Vďaka jeho snahám zahraničného odboja mohlo po skončení prvej svetovej vojny dôjsť k samourčeniu spoločného národa Čechov a Slovákov. Štefánik bol človekom osobnostných maxím. Pochádzal z finančne slabých pomerov a s financiami mal problém počas celého života, no húževnatosťou a vďaka svojmu zápalu sa zvládol vypracovať na vedca a diplomata najvyššej úrovne. Aj napriek neuveriteľne chatrnému zdraviu zvládol vykonať náročné medzikontinentálne či vysokohorské výpravy a dokázal pracovať v rôznych, pre Stredoeurópana ťažkých prírodných podmienkach od veľhôr po trópy. Štefánik sa nedožil ani 40 rokov, no za jeho pomerne krátky život dosiahol mnohé uznania-hodné životné úspechy v najrozličnejších oblastiach.

3.1. Život

M.R. Štefánik sa narodil 21. júla 1880 v rodine evanjelického farára v malej kopaničiarskej obci Košariská nachádzajúcej sa blízko mesta Brezová pod Bradlom na západnom Slovensku, ako šieste dieťa z dvanástich súrodencov.⁷¹ Z rodinného prostredia mu bolo okrem náboženských hodnôt a dôležitosti vzdelania vštepované od rodičov aj slovenské a slovanské národné cítenie, pretože sami boli aktívnymi členmi a funkcionármi Slovenskej národnej strany. I tieto, v mladom veku vštepené hodnoty, podmienili jeho neskoršie životné smerovanie a rozhodovanie v rôznych situáciách. Rodičia Štefánika sa snažili svojim deťom zabezpečiť čo najlepšie podmienky na vzdelanie, špeciálne v prípade intelektuálne nadaného Milana.⁷² Po štúdiách v rodnej obci, neskoršom štúdiu v maďarskom Sarvaši za účelom osvojenia si

⁷¹ Miloslav John, *Milan Rastislav Štefánik: život a smrť národného hrdiny*, (Olomouc: Votobia, 2000), 7-8.

⁷² Peter Macho, *Milan Rastislav Štefánik ako symbol*, (Bratislava: Veda, 2019), 21.

maďarčiny a štúdiá vo vtedajšom Prešporku odišiel na pranie otca za svojím vysokoškolským štúdiom do Prahy, kde študoval techniku na Fakulte stavebného inžinierstva. I keď technický odbor s vidinou zabezpečenia dobrého živobytia bol prvým plánom, Štefánik pri ňom neostal. Neskôr prestúpil na Univerzitu Karlovu študovať matematiku a astronómiu. Voľba astronómie nemala nič spoločné s pragmatizmom a bola pre Štefánika nasledovaním hlasu vnútorných túžob jeho srdca.⁷³ Svoje vedomosti zveľaďovať aj počas semestrálnych pobytov a študentským výjazdov vo Švajčiarsku. Vysokoškolské štúdium zúročil získaním titulu doktor filozofie v roku 1904.⁷⁴

Už počas študentských čias bol vďaka inteligencii, čaru osobnosti a záujmu silno angažovaný v rôznych spolkoch náboženského (evanjelického), vedeckého, no najmä národného záujmu česko-slovenského zblíženia. Bol členom, neskôr predsedom spolku *Detvan*, ktorý združoval slovenských študentov. Zaujímal sa o revolučné myšlienky T. J. Masaryka a jeho filozofia ho obzvlášť ovplyvnila. Postupne nastal jeho odklon od vštepeného náboženského presvedčenia k viere vo vedecký pokrok.

M. R. Štefánik prežil veľkú časť svojho pomerne krátkeho života ako svetobežník. V neskorších rokoch pôsobenia išlo najmä o vojenské misie počas prvej svetovej vojny v rôznych kútoch sveta a na bojových frontoch od Srbska, Talianska, Ruska či USA. Najvzdialenejšie miesta sveta precestoval na základe jeho astronomických a vedeckých aktivít pri pozorovaní Slnka v Španielsku, výpravách v Severnej Afrike, na Tahiti či Ekvádore a ďalších kútoch sveta. Významnú časť, až štvrtinu svojho života, však strávil práve na území Francúzska, ktoré sa ako územie stalo pre diplomovú prácu predmetom záujmu.

3.2. Štefánik vo Francúzsku

M. R. Štefánik bol synom slovenského národa, pre ktorého sa Francúzsko stalo druhou vlasťou, kam sa vydal po ukončení vysokej školy so snahou započat' vedeckú kariéru. Vo Francúzsku prežil historicky nazývané obdobie jeho desiatich hviezdnych rokov počas pôsobenia v prestížnom observatóriu neďaleko Paríža v Meudon. Mal tú česť a šťastie, že mu bolo umožnené spolupracovať a časom si vybudovať priateľstvo s riaditeľom observatória a uznávaným astrofyzikom profesorom Julese Janssenom. Uskutočnil mnohé výskumy a uverejnil práce vo vedeckých publikáciách, ktoré boli ocenené Francúzskou akadémiou.⁷⁵

⁷³Ján Juríček, *Milan Rastislav Štefánik: vedec - politik - diplomat - letec - generál - minister – človek*, (Bratislava: Q 111, 2006).

⁷⁴ Kšiňan, *Milan Rastislav Štefánik*, 18.

⁷⁵ Fuska, *Pamätník Milana Rastislava Štefánika v Bratislave: vznik a znovupostavenie!*, 25.

Neskôr s profesorom Janssenom a vedeckou výpravou uskutočnili výstup k hviezdárni na najvyššom vrchu Európy na Mont Blancu v alpskom stredisku Chamonix. Tu boli kvôli nepriaznivému počasiu nútení ostať dva týždne bez získania očakávaných vytýčených pozorovaní. Dovtedy však nikto tak dlho na „streche Európy“ ešte nevydržal.⁷⁶

Po úmrtí jeho patróna bolo Štefánikovi ukončené pôsobenie v observatóriu, i keď tu pracoval zadarmo ako hosťujúci astronóm.⁷⁷ Ako astronómovi mu bolo umožnené v mene Francúzska, no bez finančnej podpory francúzskej vlády, keďže bol v tom čase stále cudzincom, uskutočniť astronomické pozorovania v Polynézii.⁷⁸ Čiastočná pomoc prišla zo súkromných zdrojov, ako napríklad z Ministerstva kolónii, za účelom vytvorenia meteorologickej mapy Tahiti.⁷⁹ Do Francúzskej Polynézie bol poslaný sledovať Halleyho kométu, čo sa mu úplne nepodarilo, no dokázal vybudovať observatórium a meteorologické stanice po celom ostrove. Úplné zatmenie Slnka Štefánik pozoroval na území kráľovstva Tongy, čo bolo pre domorodcov úkazom nadprirodzenej sily a Štefánik si vyslúžil pomenovanie: *Muž, ktorý sa rozprával s hviezdami*.

Primárnu úlohu vedeckých objavov v odľahlých častiach sveta a Francúzskej Polynézii doplnil o pozorovanie sociálno-kultúrnych odlišností pre účely koloniálnych a ekonomických záujmov Francúzska, napríklad v podobe vybudovania bezdrôtovej telegrafickej siete. Štefánik bol idealista a zároveň pragmatik mysliaci v širokých globálnych dimenziách. Na Tahiti plánoval zriadiť továrne na spracovanie kokosových orechov, a keďže tam bol nedostatok pracovnej sily, plánoval zamestnávať Slovákov, a tak kolonizovať ostrovy.⁸⁰ Na popud Štefánika sa začalo s používaním meteorologických prostriedkov vybudovaných observatórií na vojenské účely.⁸¹ Počas jeho výprav mal so sebou fotoaparát. Zachovali sa dobové fotografie, ktoré v tom čase neboli ničím bežným. V neposlednom rade Štefánik z Tahiti do Paríža importoval umelecké diela francúzskeho umelca Paula Gauguina., ktorý unikol od európskej civilizácie za inspiráciou do Francúzskej Polynézie.⁸² Aj vďaka jeho vedeckým úspechom, vynaliezavosti a pracovitosti sa zaradil na vrchol svetovej hviezdárskej komunity, čím sa zviditeľnil v akademickej obci, čo mu v konečnom dôsledku dopomohlo k presadeniu

⁷⁶ Macho, *Milan Rastislav Štefánik ako symbol*, 23.

⁷⁷ Ibid.,

⁷⁸ John, *Milan Rastislav Štefánik: život a smrť národného hrdiny*, 18-21.

⁷⁹ Kšiňan, *Milan Rastislav Štefánik*, 25.

⁸⁰ Ibid., 14.

⁸¹ Ibid., 26-27.

⁸² Kele a Musil, *Po Štefánikových stopách - návraty do Polynézie*, 55.

sa v ďalších oblastiach spoločnosti. Postupne sa prepracoval do parížskej diplomatickej spoločnosti a získal kontakty dôležité pre vznik Československa.

Druhou značnou časťou Štefánikových francúzskych dní bol po vedeckých úspechoch jeho diplomatický výtlak s vojenskou angažovanosťou. V roku 1915 dobrovoľne nastúpil k francúzskemu letectvu.⁸³ Ako aktívny občan, so silou osobnosti a vidinou oslobodenia českého a slovenského národa, pracoval intenzívne najmä po vypuknutí prvej svetovej vojny na vytvorení spoločného odboja Čechov a Slovákov v zahraničí, ich náboru, zjednotenia a vytvorenia samostatného vojska ako najdôležitejšej zložky odboja s jeho formálnym akceptovaním na politickej úrovni *Dohodou*. To sa podarilo a československá armáda bola ustanovená na základe dekrétu francúzskej vlády v decembri 1917.⁸⁴ Francúzsko sa stalo kľúčovým miestom na realizáciu odboja. Štefánik taktiež videl vo Francúzsku silného spojenca pri vytvorení idey vzniku osamostatnených národov a uvedomoval si dôležitosť získať silného spojenca v podobe Francúzska na svoju stranu. Svojimi kontaktami umožnil Benešovi a Masarykovi, ktorý prešiel do Paríža z amerického exilu, rozvíjať horlivé snahy a politiky oslobodenia z područia habsburskej monarchie. Trojica informovala prostredníctvom francúzskych politikov verejnosť o postavení Slovákov a Čechov v monarchii. Štefánik bol realizátorom tézy formulovanej Masarykom. Vďaka svojim kontaktom vo francúzskej spoločnosti sprostredkoval Masarykovi a Benešovi dôležité stretnutia. Toto notorické tvrdenie bolo potvrdené historikom M. Musilom, ktorí čerpal z dobových archívnych zdrojov. K úspešnému vzniku Československa došlo vďaka diplomatickej stratégii Štefánika, ktorý zaistil špeciálne miesto vznikajúceho projektu vo Francúzsku.⁸⁵

Štefánik bol však s chatrným zdravím v mene Francúzska vyslaný aj na diplomaticko-vojenské misie. V Taliansku bol poverený úlohou zmierniť taliansko-juhoslovenské napätie.⁸⁶ S oficiálnym poverením Francúzska odišiel Štefánik organizovať zo slovenských a českých zajatcov legionárske oddiely do Ruska, ktoré slúžili ako československá armáda vo Francúzsku. Nábor zajatcov do légii uskutočnil aj v Rumunsku či Taliansku. Z USA sa mu podarilo zabezpečiť presun tisícky dobrovoľníkov českého a slovenského pôvodu do Francúzska ako súčasť československých légii. Štefánik sa až neuveriteľne vypracoval vo

⁸³ Fuska, M. R. *Štefánik v myšlienkach a obrazoch*, 14.

⁸⁴ Dušan, Kováč, "Deux Hommes Dans La Grande Guerre: Maurice Janin Et Milan Rastislav Štefánik." *Guerres Mondiales et Conflits Contemporains*, č. 169 (1993): 51–58. <http://www.jstor.org/stable/25730910>. (stiahnuté 16.10.202).

⁸⁵ Miroslav Musil, „Diplomatická stratégia Milana Rastislava Štefánika ako rozhodujúci faktor vzniku Česko-Slovenskej republiky vo svetle zahraničných archívov“, in *Milan Rastislav Štefánik v zrkadle prameňov a najnovších poznatkov historiografie*, (Bratislava: Vojenský historický ústav, 2010), 151-161.

⁸⁶ Kšiňan, *Milan Rastislav Štefánik*, 33.

vojenskej oblasti a len za tri roky sa vo Francúzsku vypracoval z hodnosti desiatnika na generála.⁸⁷ Hodnosť generála ozbrojených síl Slovenskej republiky mu bola udelená až v roku 2004 in memoriam vtedajším prezidentom R. Schusterom.⁸⁸ Od Francúzskej vlády si Štefánik na návrh ministerstva námorníctva vyslúžil aj kríž Rytiera Čestnej légie, Vojnový kríž, Medailu za zranenie, Čestnú medailu zahraničných záležitostí, rad Čestnej légie III., IV. a V. triedy.⁸⁹

Štefánik pôsobil v rôznych krajinách, no dôležitosť francúzskeho teritória upevňuje aj fakt, že tu žil takmer desaťročie, uskutočnil svoju vedeckú kariéru práve vo Francúzsku, publikoval svoje akademické práce vo francúzskom jazyku či uskutočnil vedecké výpravy v mene Francúzska. Stal sa letcom francúzskej armády, získal diplomatickú podporu Francúzska a v neposlednom rade mu bolo v roku 1912 udelené francúzske občianstvo.⁹⁰ Vtedajší generál francúzskej armády J. Pellé na počesť Štefánika povedal: *„Francúzsko je zaviazané mimoriadnou úctou Štefánikovej sláve. Prišiel k nám ako vyhnanec, stal sa pred vojnou spolupracovníkom francúzskej vedy a keď vypukol veľký konflikt národov, hlásil sa do našich radov ako prostá vojak. Umrel ako generál francúzskej armád. Jeho tragická smrť završuje veľkolepý celok jeho života.“*⁹¹

3.3. Druhý život

V spoločnosti po smrti historicky významných osobností nedochádza k ich úplnému zániku, ale kolektívna pamäť buduje druhý život po smrti osobnosti. V prípade Štefánika sa jedná o budovanie a vytváranie druhého života bezprostredne po jeho tragickej smrti, ktorej presná príčina je dodnes predmetom konšpiračných teórií.

M. R. Štefánik je osoba mnohých prívlastkov, zručností a záujmov. Bol vedec, vynálezca astronóm, cestovateľ, letec, generál a v neposlednom rade diplomat a politik. Zaujímal sa o kultúru, umenie a mal zmysel pre krásu a estetiku. Zoznam je až prekvapivo obširný pre jednu osobu. S ideami o oslobodení a nezávislosti národov z područia Habsbursko-Rakúskej monarchie, si utváral svoju popularitu medzi obyvateľmi od čias jeho pôsobenia vo verejnom i politickom živote. Základy kultu svojej osoby vybudoval aj vďaka svojim ideovými

⁸⁷ Fuska, M. R. *Štefánik v myšlienkach a obrazoch*, 14-15.

⁸⁸ Archív prezidenta SR, Aktuality a prehľady: „Prezident SR vymenoval generálov“, (7.mája 2004) <https://archiv.prezident.sk/schuster/indexd580.html?806> (stiahnuté 8. novembra 2021).

⁸⁹ Nadácia Milana Rastislava Štefánika, „Štefánikove vyznamenania“, <http://www.nadaciarmrs.sk/medaile-rady-a-ceniny/tefanikove-vyznamenania> (stiahnuté 13.01.2022).

⁹⁰ Michal Kšiňan, *Milan Rastislav Štefánik*. 64.

⁹¹ Ján Fuska, M. R. *Štefánik v myšlienkach a obrazoch*, (Bratislava: Elán, 1999), 105.

presvedčeniami ako „*Verit'- milovat'- pracovat'*“ pripomínajú v spoločnosti dodnes. K heroickej idealizácii a posilneniu kultu osobnosti Štefánika došlo aj vďaka jeho tragickej smrti v mladom veku. K tomu má jeho smrť zromantizovanú podobu. Štefánik sa vracal po prvýkrát do slobodnej vlasti, ku ktorej osamostatneniu prispel do veľkej miery práve on. Síce svoju oslobodenú vlasť uvidel, nikdy do nej živý nevstročil. Jeho lietadlo, na palube ktorého boli aj traja talianski letci, havarovalo neďaleko Bratislavy v Ivanke pri Dunaji v roku 1919.⁹² Dnes je tam na pamiatku tragickej udalosti vybudovaný pamätník.

Mimoriadnu obľúbenosť Štefánika pre široké vrstvy obyvateľstva posilňovali viaceré skutočnosti. V prvom rade ide o prepojenie Štefánikovho fascinujúceho života s netradičnou profesiou a svetobežníckym štýlom života. Ako príslušník malého národa dokázal uspieť vo veľkom svete. Sú mu pripisované aj rôzne prvenstvá ako príslušníka slovenského národa – bol prvým generálom, prvým krajanom na Mont Blancu či sa stal autorom prvého fotografického aktu.⁹³ Vrchovatou mierou naplňal predstavy o podobe národného hrdinu. Práve jeho tragická a náhla smrť bola jedným z kľúčových faktorov prospievajúcim k popularite a vzniku kultu osobnosti Štefánika. Jeho smrť bola dokonca vykladaná ako obeta za národnú slobodu. Stal sa legendou, ktoré sú zväčša vytvárané aj vďaka veľkolepej a tajupľnej smrti.⁹⁴ K budovaniu kultu osobnosti Štefánika na Slovensku rozhodne prispela aj vrstva Štefánikovho hrdinstva. Slovenské dejiny počas svojej histórie trpeli utláčaním a diktátom v kombinácii s nedostatkom hrdinov, kedy sa práve Štefánik stal symbolom postavy reprezentujúcej heroickú časť slovenských dejín v ostrom kontraste ku bežnejšiemu obrazu Slovenského národa v trpiteľskej úlohe, čomu zodpovedal aj dovtedajší národný hrdinovia-trpitelia.⁹⁵ Pri budovaní kultu osobnosti sa stala Štefánikovou silnou stránkou možnosť stotožniť sa s jeho ideologickým odkazom pre široké vrstvy obyvateľstva. Štefánik je vnímaný ako Čechoslovák, Slovák, Európan, Francúz, svetobežník, ako liberál, kresťan a zároveň slobodomurár. Bol mostom, ktorý mal spájať protichodné strany, hľadať kompromisy a riešiť spory.

Netreba si však nahovárať, že Štefánik bol milovaný a obdivovaný všetkými. Politická inštrumentalizácia a ideologická manipulácia sa diala najmä vo vnútroštátnych sporoch medzi dvomi politickými tábormi centralistov a autonomistov tesne po jeho smrti. V neskorších rokoch sa však postava M. R. Štefánika nevyhla represívnym politickým zriadeniam, ktoré podnietili pretváranie mienky na Štefánika. S tým sa spája aj obmieňanie dovtedajších či

⁹² John, *Milan Rastislav Štefánik: život a smrť národného hrdiny*, 70-72.

⁹³ Macho, *Milan Rastislav Štefánik v hlavách a srdciach*, 20-21.

⁹⁴ Kšiňan, *Milan Rastislav Štefánik*, 50.

⁹⁵ *Ibid.*,

zakladanie nových miest pamäti spájajúcich sa so Štefánikom. Špecifickým pre tradovanie Štefánikovho poslstva bolo jeho posmrtné obdobie, roky komunistického režimu. Počas tohto obdobia, od roku 1951, bola trojica zakladateľov Beňeš, Masaryk a Štefánik vykresľovaná v negatívnom, proti systémovom podtón, kedy dochádzalo k snahám vytvoriť obraz trojice ako špiónov Západného imperializmu.⁹⁶ Propaganda dopomohla k vytvoreniu naratívnu Štefánika ako francúzskeho imperialistického špióna plniaceho misie pod rúškom astronomických výskumov v rôznych častiach sveta bez úmyslu dopomôcť vlasti, a tak šírila po dlhé roky štefánikovskú pro-systémovú propagandu. Kritika k takémuto výkladu sa vzniesla ešte počas komunistického režimu v 60. rokoch.⁹⁷ To nezabránilo strhávaniu jeho pamätníkov, potlačeniu pamätných spomienok na osobu Štefánika a utlačeniu jeho pamiatky do úzadia. Ku znovuobnoveniu jeho pripomínania mohlo dôjsť až po Nežnej revolúcii. Akt historickej spravodlivosti voči Štefánikovi nastal na území Slovenska pri príležitosti 90. výročia jeho smrti, symbolickým znovu-vztyčením Štefánikovho pamätníka v Bratislave a vytvorením repliky impozantnej 740 centimetrovej sochy, vytvorenej sochárom a priateľom Štefánika Bohumilom Kafkom, ktorá bola počas komunistického režimu „odpálená“ a zničená.⁹⁸

3.4. M. R. Štefánik v súčasnosti

V slovenskej kultúre sa len ťažko hľadá postava, ktorá by rovnako mierou rezonovala v mysliach širokej verejnosti. Historická postava Štefánika zaujala v kolektívnej pamäti Slovákov popredné miesto. Dochádza k jeho permanentnému pripomínaniu. M.R. Štefánik je na Slovensku najvýznamnejšou a najpopulárnejšou historickou osobnosťou. Prítomnosť Štefánika v pomyselnom kanóne veľkých osobností slovenských dejín potvrdzujú ankety a štatistické výskumy verejného mienenia. Štefánik je pokladaný za významnú a ctenú osobnosť slovenských dejín, čoho najdemonštratívnejším dôkazom je celoslovenského hlasovania verejnoprávnou televíziou RTVS z roku 2018-2019, kedy sa práve Štefánik stal víťazom celonárodnej ankety Najväčší Slovák.⁹⁹ Na prvú priečku sa prebojoval z konkurencie stovky ako historických, tak osobností novodobých dejín Slovenska z radov štátnikov, umelcov, športovcov. Referovanie v pozitívnych konotáciach k osobe Štefánika nie je v existencii samostatnej Slovenskej republiky ničím nezvyčajným. Podľa ankiet a prieskumov

⁹⁶ Karel Hulicka, "The Communist Anti-Masaryk Propaganda in Czechoslovakia." *American Slavic and East European Review* 16, č. 2 (1957): 160-74, doi:10.2307/3001073 (stiahnuté 17. apríla 2021).

⁹⁷ Vároš Milan, „Ludovít Holotík v úlohe falšovateľa,“ Smena, 1968.

⁹⁸ Fuska, *Pamätník M. R. Štefánika v Bratislave*, 17.

⁹⁹ „Najväčší Slovák“, RTVS, <https://www.rtvsk.sk/najvacsi-slovak/top-10?fbclid=IwAR1JHFs4flVnVW1DhORq5TpPzkjqmYgK65z12upNtmsHTJCh1Nezu7jlf8> (stiahnuté 24.04.2021).

verejnej mienky sa Štefánik považuje za najvýraznejšiu osobnosť slovenských dejín¹⁰⁰ či vzbudzuje v populácii najväčšiu hrdosť¹⁰¹, dobré meno a v učebniciach či pri vyhľadávaní sa radí k najväčším a najznámejším osobnostiam slovenských dejín. Kult jeho osobnosti nebol vo verejnej mienke vždy tak silný a upevnil sa časom. Vo verejnom prieskume Československa, ktorý bol vykonaný v rokoch 1968-69, pri otázke, koho občania vnímajú ako „najväčšiu osobnosť dejín“ získal Štefánik iba 8%, a to iba v slovenských regiónoch, čím sa umiestnil ďaleko za dvojicou Masaryk a Beneš, ktorí sú z historickej perspektívy vnímaní ako jeho najbližší spolupracovníci.¹⁰²

Na základe zákona Národnej Rady Slovenskej republiky o štátnych sviatkoch, dňoch pracovného pokoja a pamätných dňoch je 4. máj, výročie úmrtia M. R. Štefánika pamätným dňom Slovenskej republiky.¹⁰³ Dnes je Štefánik nevyvrátiteľne stále významným symbolom, na ktorý je možné naraziť v každodennom živote a na najrozličnejších miestach. Jeho meno nesie letisko v Bratislave, Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika v Liptovskom Mikuláši. Jeho meno nesú rôzne ulice, školy, mosty, vysielacia veža či tunel, ktoré prežili represiu komunistického režimu alebo boli nanovo vybudované. V neposlednom rade je na pamiatka Štefánika ako fixácia pamäti a jeho osobnosť zachovaná v pamätníkoch. Len na Slovensku ich je približne sedem stoviek a v zahraničí ich je viac ako dve desiatky.¹⁰⁴ Väčšina pamätníkov venovaná Štefánikovi však bola postavená za vlastné náklady jednotlivcov, nie štátu. Aj tento fakt vypovedá, ako veľmi si Slováci priali národného hrdinu.¹⁰⁵ Bol prvým samostatným hrdinom Slovenského národa, ktorému sa mohol stavať kult, a ktorého si mohla verejnosť uctievať. Štefánik sa významne podieľal na obraze krajiny, v podobe, v akej ju vidíme dnes. Počas vznikania osamostatnenej Československej republiky

¹⁰⁰ Prieskum o najväčšiemu Slováka z roku 2005 denníka .týždeň

Milan Zemko: „Štefánik – úspešný politik danej chvíle“, *Konzervatívny inštitút M.R. Štefánika*, uverejnené 19. septembra 2005, <https://konzervativizmus.sk/stefanik-uspesny-politik-danej-chvile/> (stiahnuté 06.04.2021).

¹⁰¹ Podľa prieskumu z roku 2011 o vnímaní historických osobností a udalostí v krajinách V4 na Slovensku pod koordináciou Inštitútu pre verejné otázky (IVO) v spolupráci s Medzinárodným vyšehradským fondom, bol Štefánik spolu s Dubčekom označený najväčším počtom opýtaných 32% za osobnosť vzbudzujúcu hrdosť.

„Prieskum: Slováci sa najviac hanbia za Mečiara, Tisa a Slotu“, *Pravda*, (uverejnené 07.12.2011), <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/172650-prieskum-slovaci-sa-najviac-hanbia-za-meciara-tisa-a-slotu/> (stiahnuté 28.04.2021).

¹⁰² Ithiel De Sola Pool. "Public Opinion in Czechoslovakia." *The Public Opinion Quarterly* 34, č. 1 (1970): 14, <http://www.jstor.org/stable/2747879> (stiahnuté 18. apríla 2021).

¹⁰³ NR SR č. 241/1993 Z.z. z 20. októbra 1993

¹⁰⁴ Mária Gallová, *Posol hviezdnych dialav, Spoločnosť Milana Rastislava Štefánika*, (Brezová pod Bradlom : 2014).

¹⁰⁵ Ján, Fuska, *Pamätník Milana Rastislava Štefánika v Bratislave: vznik a znovupostavenie!*, (Bratislava: Elán, 2010).

participoval pri vypracovávaní národných symbolov, znakov, zástav, ktoré sú v určitej podobe prítomné a reprezentatívne dodnes.¹⁰⁶

Práca si uvedomuje, že zdieľanie sociálnej pamäti je prevažne postulátom než faktom, a že Štefánik zjavne funguje ako obligátna súčasť kultúrnej pamäti v spoločnosti bez ohľadu, čo si reálne o ňom pamätajú. Slováci toho o Štefánikovi okrem ikonického portrétu vo francúzskej uniforme a zásluh pri vzniku Československa veľa nevedia. Skutočný rozsah vedomostí závisí u rôznych členov rôznych spoločenstiev na rade konkrétnych okolností. Povedomie o Štefánikovi je mimo Slovenska limitované, možno aj viac, akoby sa u osoby radiacej sa ku kanónu európskych dejín predpokladalo. Stal sa však národným symbolom, ktorý je populárny pre rôzne skupiny ľudí, no zároveň sa k nemu odkazujú takmer všetky politické spektrá, preberajú a ohýbajú jeho odkaz. Štefánik zomrel v dobrom čase, keď sa nestihol prikloniť k žiadnemu z politických spektier, a preto sa k nemu odkazujú rôzne politické zoskupenia a formujú jeho odkaz, aby sa zhodoval s ich ideovým základom.¹⁰⁷ K jeho idealizácii prispieva aj to, že v pamäti sa zachovala prevažne iba jeho pozitívna zložka osobnosti s heroickými činmi, ktoré sa tradujú a ku ktorým sa spoločnosť odkazuje.

K Štefánikovej až nekritickej idealizácii prispieva fakt, že v slovenskom prostredí nemá v radoch významných osobností žiadnu významnú konkurenciu. Podľa vyššie zmieňovaného predmetného prieskumu sa na druhom mieste umiestnil národný buditeľ a revolucionár Ľudovít Štúr, ktorý síce v spoločnosti rezonuje, sú po ňom pomenované ulice, inštitúcie, má vybudované pamätníky, no v menšej miere ako Štefánik. Rovnako to platí pre popredného predstaviteľa Pražskej jari Alexandra Dubčeka či iné zrovnateľné osobnosti. Zvučným slovenským menom vo Francúzsku by mohol byť diplomat a politik Štefan Osuský, ktorý bol dlhé roky splnomocnený vyslanec Československa vo Francúzsku a taktiež sa zasadil o vznik samostatného Československa. Snažil sa o rozvíjanie vzájomných vzťahov v tesnom období po smrti Štefánika. K jeho pripomínaniu zo slovenskej strany vo Francúzsku dochádza, napríklad zorganizovaním výstavy vo Francúzsku na jeho počesť¹⁰⁸, no v porovnaní s budovaním obrazu Štefánika ide len o minoritné snahy, ktoré pre účel práce nie sú ďalej rozvíjané.

¹⁰⁶ Fuska, M. R. *Štefánik v myšlienkach a obrazoch*, 14.

¹⁰⁷ Dušan Kováč, „M. R. Štefánik -Slovák a Európan“, in *Generál Dr. Milan Rastislav Štefánik - vojak a diplomat. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie v Bratislave 4.-5.mája 1999*. (Bratislava: Vojenský historický ústav, 1999), 158-165.

¹⁰⁸ Diplomatický archív MZVaEZ SR, fond zastupiteľský úrad Paríž (2000), škat.č. 25.

4. Francúzsko-slovenské vzťahy

Druhou nosnou časťou práce sú vzájomne slovensko-francúzske vzťahy, zapadajúce do vyššieho rámca medzinárodných vzťahov. Tie sa po prepájaní kultúr stávajú aj medzikultúrne a v rámci geopolitického vymedzenia ovplyvnené europeizáciou či transnacionálnymi prepojeniami. Vzťahy sú všeobecne definované na základe interakcie najmenej dvoch strán, medzi ktorými vzniká vzťah. Tieto strany môžu byť nazvané aktérmi. Aktér v medzinárodných vzťahoch je myslený ako hlavný hýbateľ medzinárodnej politiky, ak ide o vzťah medzi dvomi takýmito hýbateľmi, ide o vzťah bilaterálny. Rozhodujúce pre označenie vzťahu za bilaterálny je nutnosť zapojenia oboch strán. Pojem bilaterálny nemusí byť spájaný len s diplomaciou či medzinárodnými vzťahmi.¹⁰⁹ Bilaterálne vzťahy bežne existujú v rámci systému multilaterálnych vzťahov. A preto nemôžu byť bilaterálne vzťahy v geopolitickej oblasti považované za izolované. Vo väčšine prípadov dochádza k vzájomnému ovplyvňovaniu sa navzájom bilaterálnych a medzinárodných vzťahov. Zásadný aspekt dynamického vzťahu dvoch subjektov je ich viacvrstvosť, ktorá sa prejavuje na rôznych rovinách vzájomnej interakcie. V bilaterálnych vzťahoch štátov nie sú už dávno vnímaní len aktéri na štátnej úrovni. I keď majú v medzinárodných vzťahoch dominantnú úlohu národné vlády a ministri zahraničných vecí, tieto entity už zďaleka nepredstavujú jediných aktérov ovplyvňujúcich svetové dianie. Na oblasť diplomacie a medzinárodných vzťahov majú vplyv, najmä od konca druhej svetovej vojny, čím ďalej tým viac organizácie a inštitúcie, medzinárodné firmy, neziskové organizácie, rôzne štátne zoskupenia či ďalšie neštátne entity. Na neoficiálnej úrovni sú aktérmi vzájomných bilaterálnych vzťahov samotný občania, a to v rozličných formách, štruktúrovaných spoluprác a asociácií či iniciatívy jednotlivcov.

Slovensko si samostatne začalo vytvárať svoj obraz v zahraničí až po rozdelení Československa v roku 1993. Podľa francúzskeho historika Etienna Boisseria, prinášajúceho pohľad na nezávislosť Slovenska vo francúzskom kontexte, sa v deväťdesiatych rokoch Francúzsko vyslovilo za zachovanie ČSFR. Autor poukazuje na väčšinové stereotypné názory Francúzska, kedy nechápalo slovenské snahy osamostatnenia sa, no uznávalo mierovú formu rozpadu spoločného štátu Čechov a Slovákov. Podľa Boisseria trvalo niekoľko rokov, kým sa francúzske názory zmenili.¹¹⁰ Rozdelenie Československa sa v roku 1993 sa nieslo v pokojnom duchu spoločných dohôd. Spoločný vzťah a diplomatické konexie Francúzska

¹⁰⁹ Petr Kratochvíl a Petr Drulák, *Encyklopedie mezinárodních vztahů*, vyd. 1. (Praha: Portál, 2009), 15.

¹¹⁰ Etienne Boisserie, „Problematika nezávislosti Slovenska vo francúzskom kontexte“, in *20 rokov samostatnej Slovenskej republiky. Jedinečnosť a diskontinuita historického vývoja*, (Bratislava: Veda, 2013), 302-313.

a samostatnej Slovenskej republiky sa začínajú budovať potom, čo francúzsky prezident François Mitterand vyslala svojho ministra zahraničných vecí Rolanda Dumasa ani nie dva týždne po osamostatnení na Slovensko, a ktorý sa tak stal prvým členom zahraničnej vlády, ktorý navštívil osamostatnené Slovensko.¹¹¹ O pár mesiacov neskôr navštívil Francúzsko aj slovenský náprotivok Jozef Moravčík. Pri tejto návšteve označil vtedajší francúzsky minister zahraničných vecí Alain Juppe vzájomné bilaterálne vzťahy za bezproblémové, vyjadril nádej na ich rozvoj a zintenzívnenie, a to vo všetkých oblastiach, kde je možné urobiť viac.¹¹² K vybudovaniu vzájomných vzťahov však dochádzalo postupne. V roku 1993 bol vyjadrený zo strany Zastupiteľského úradu v Paríži malý záujem francúzskych politológov a miestnych odborníkov o Slovensko, ktoré bolo pre nich „šedou zónou“, ktorej sa buď vyhýbali alebo ju analyzovali iba povrchno a citovali prevzaté zdroje z tretích krajín. V tom období neexistoval relevantný francúzsky odborník venujúci sa podrobne len problematike Slovenska, odborníci sa venovali širšiemu kontextu Československa. Vo Francúzsku nebola kapacita na objektívnu analýzu vyžadujúcu tímovú vedeckú prácu.¹¹³

V nasledujúcom roku došlo k pozitívnemu rozvoju bilaterálnych vzťahov medzi Slovenskom a Francúzskom vo všetkých oblastiach, ako kultúrnej tak politickej, čo bola manifestácia obojstranného záujmu o rozšírenie a prehĺbenie vzájomných vzťahov. Zo strany Slovenska bola motivácia v posilnení v jednej z najdôležitejších zahraničnopolitických relácií, najmä v otázkach začleňovania do Európskej únie. Francúzsko sa zas orientovalo prednostne na Slovensko ako jedného z najperspektívnejších partnerov v priestore strednej a východnej Európy. Len dva roky od samostatnosti podľa slovenského veľvyslanectva predstavovala francúzsko-slovenská relácia predstavovala jednu z najznámejších, najstabilnejších a zároveň najbohatších vzťahov. Nezastupiteľnú úlohu v tomto komplexe zohralo práve Veľvyslanectvo SR vo Francúzsku.¹¹⁴ V správe pre francúzsky Senát sa uvádza, že Slovensko sa po osamostatnení a ťažkopádnom počiatku vydalo na dobrú cestu a bilaterálne vzťahy Slovenska s Francúzskom prosperujú najmä v ekonomickej a obchodnej sfére vďaka značným francúzskym investíciám. Taktiež sa zhodli, že bola potrebná vzájomná dynamickejšia spolupráca v rôznych oblastiach, ktorú bolo potrebné rozvíjať.¹¹⁵

¹¹¹ Holásek, Peter. "The Beginnings of Slovak Foreign Policy." *International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs* 21, no. 3-4 (2012): 15. Accessed April 21, 2021. <https://www.jstor.org/stable/26590423> (stiahnuté 19.01.2022).

¹¹² DA MZVaEZ SR, Zastupiteľský úrad Paríž, (1993), škat.č.2, KAMI 111-103.

¹¹³ Ibid, 2 OR 256-100.

¹¹⁴ DA MZVaEZ SR, Zastupiteľský úrad Paríž, (1995), správa o činnosti ZÚ 252-102.

¹¹⁵ Simon Sutour a Colette Mélot, „Rapport d'Information“, Sénat Session Ordinaire De 2013-2014, č. 405, (február 2014): 3-55, <https://www.senat.fr/rap/r13-405/r13-4051.pdf> (stiahnuté 20. mája 2021).

Rok 1995 potvrdil zvýraznenú dynamiku slovensko-francúzskych bilaterálnych vzťahov predovšetkým v oblasti politického dialógu. Slovensko bolo v tomto smere jedným z najaktívnejších partnerov Francúzska. Potvrdený bol záujem Francúzska o úspešný rozvoj vzťahov so Slovenskom a podpory Slovensku v jeho úsilí o integrovanie sa do európskych, transatlantických, politicko-bezpečnostných a ekonomických štruktúr. Obojstranne deklarovaná bola politická vôľa k prehĺbovaniu vzájomných vzťahov, ktorá sa prejavila v množstve politických kontaktov na vysokej a vyššej úrovni. V tomto smere dosiahla slovenská strana v roku 1995 takmer všetkého možného.¹¹⁶ K rozvoju vzťahov dochádzalo najmä z iniciatívy slovenskej strany. V druhom polroku prístup z francúzskej strany zväznel. Slovenským zámerom bolo z dlhodobého hľadiska aktívnym spôsobom napomáhať vytváraniu dobrého obrazu Slovenska vo FR.¹¹⁷ Francúzsky veľvyslanec Didier Lopinot pri nástupe do funkcie francúzskeho veľvyslanca na Slovensku v roku 2013 označil diplomatické bilaterálne vzťahy za excelentné.¹¹⁸

Slovensko-francúzske vzťahy sa od vzniku samostatnej Slovenskej republiky nesú prevažne v širšom zábere Európskej kooperácie. K tomu sú vzájomné bilaterálne vzťahy ovplyvnené okrem multilaterálnosti a europeizácie aj faktorom asymetrie bilaterálnej podstaty ich vzájomného vzťahu. Asymetrický vzťah je taký, v ktorom je rozdiel dostatočne veľký, aby formoval štruktúru vzťahu. O asymetrický vzťah sa jedná v prípade, že jeden z partnerov sa teší väčšej slobode vo svojom jednaní, a tým sa dá povedať, že získava dominantné postavenie. Tento fakt však automaticky nedefinuje povahu vzájomných vzťahov. Keďže sa asymetria viaže s negatívnou konotáciou, teoreticky však môže mať asymetria viacej denotácií a nie je možné zjednodušenie na asymetriu ako automaticky horší stav vecí a symetria naopak stav lepší.¹¹⁹ Partneri totiž interagujú rôznym spôsobom na rovine politickej, ekonomickej či spoločenskej. Asymetria sa prejavuje v dvoch hlavných smeroch. Prvý smer ukazuje mieru nerovnosti na tom, do akej miery sú partneri schopní sa vzájomne ovplyvňovať. Druhý smer potom ukazuje, nakoľko slabší partner orientuje svoju politiku na silnejšieho partnera. Asymetria vzťahov môže nastať v rôznych oblastiach vzájomných interakcií.¹²⁰ Práca sa určite

¹¹⁶ DA MZVaEZ SR, Zastupiteľský úrad Paríž, (1995), správa o činnosti ZÚ 252-102.

¹¹⁷ Ibid.,

¹¹⁸ Spravodaj, č.72, (2013), <http://xn--amiti-franco-slovaque-f5b.eu/images/stories/ArchivSpravodaj/spravodaj%2072.pdf> (stiahnuté 13. februára 2022).

¹¹⁹ Brantly Womack, „How size matters: the United States, China and asymmetry“, *The Journal of Strategic Studies* 24, č.4 (24 januára 2008): 123-150, <https://doi.org/10.1080/01402390108437858> (stiahnuté 20.január 2022).

¹²⁰ Harald Von Riekhoff, *Unequal Partners : A Comparative Analysis of Relations Between Austria and the Federal Republic of Germany and Between Canada and the United States* (Taylor & Francis Group, 2019), 3-26.

nesnaží o kvalitatívne pomenovanie bilaterálnych vzťahov v línii negativity a positivity, ich asymetria je predpokladateľná a v práci je demonštrovaná na niekoľkých prejavoch bilaterálnych vzťahov.

4.1. M. R. Štefánik v slovensko-francúzsky vzťahoch

„Konám úplne horlivo svoju povinnosť, aby som robil česť slovenskému národu a dokázal úprimnú lásku k Francúzsku.“

- M. R. Štefánik

Obraz Slovenska sa po osamostatnení republiky neutváral ani automaticky ani ľahko. I keď sa pozitívny imidž začal budovať postupne, dôležitým a do určitej miery podvedomým bolo diferencovanie na základe nie len kultúrnych, ale i spoločných historických väzieb medzi Slovenskom a Francúzskom. Slovensko nebolo ani pár rokov po osamostatnení tak viditeľné ako český náprotivok, ktorého identita už bola zrelo navrstvená a náležite identifikovaná príslušným imidžom v zahraničí, menovite vo Francúzsku. V tomto období bol Štefánik pomerne neznámi v povedomí širšej francúzskej verejnosti a ďaleko viac rezonovali v zahraničí mená spoluzakladateľov Československa - Masaryk a Beneš.¹²¹

Základný pilier historickej štruktúry vzájomných francúzsko-slovenských vzťahov bol však prirodzene priradený k osobe M. R. Štefánika, ktorý bol následne rozvíjaný.¹²² To najmä z dôvodu jeho pôsobenia vo Francúzku, francúzskemu občianstvu a v neposlednom rade kvôli skutočnosti, že vo vzájomných vzťahoch neexistuje tak silný atribút a osoba, ktorá by dokázala konkurovať Štefánikovi vo francúzsko-slovenských vzťahoch. Štefánik je síce už dávno po smrti, no slovami historika Kšiňana z Historického Ústavu Slovenskej Akadémie Vied: *„Štefánik má stále reálny vplyv. Predstavuje vektor, linku, na základe ktorej sa budujú slovensko-francúzske vzťahy.“*¹²³ Podľa niekdajšieho slovenského veľvyslanca vo Francúzsku Mareka Eštoka: *„Osobnosť generála Milana Rastislava Štefánika nie je len fragmentom spoločnej histórie, ale skutočným symbolom vzájomných bilaterálnych vzťahov Slovenska a Francúzska.“*¹²⁴ Sústreďenie sa na budovanie spoločných kultúrnych vzťahov skrz postavu

¹²¹ Vladimír Vladimír. „Paris – Bratislava, alebo, Prečo mám rád Francúzsko?“, (Bratislava: Sprint vŕra, 2002).

¹²² Ibid, 118.

¹²³ Matišák Andrej. „Historik: Štefánik robí Slovensku reklamu“. Denník Pravda. 4. február 2021, <https://spravy.pravda.sk/svet/clanok/576819-historik-stefanik-robi-slovensku-reklamu/> (stiahnuté 10. marec 2021),

¹²⁴ Ministerstvo zahraničných vecí a Európskych záležitostí, „Vernisáž výstavy o Milanovi Rastislavovi Štefánikovi v Múzeu v Saverne“, 6. máj 2019, https://www.mzv.sk/aktuality/detail/-/asset_publisher/lw1ppvnScIPx/content/vernissaz-vystavy-o-milanovi-rastislavovi-stefanikovi-v-muzeu-v-saverne/10182 (stiahnuté 3. apríl 2022).

Štefánika v dlhšom časovom horizonte pokladal za mimoriadne dôležité aj slovenský Zastupiteľský Úrad v Paríži. Zastupiteľský Úrad vnímal zviditeľnenie cez Štefánika, no i ďalšie postavy pôsobiace vo Francúzsku, ako možnosť presvedčiť Francúzov, že Slovensko je stará kultúrna európska krajina, čím sa zvýši vierohodnosť Slovenska v ich očiach.¹²⁵ Štefánikove medzinárodné pôsobenie je výhodou pre slovenských diplomatov v krajinách niekdajšieho Štefánikovho pôsobenia, pretože sa k krajiny v zahraničí hlásia.¹²⁶

V širšom povedomí francúzskej spoločnosti je Štefánik neznámou osobnosťou. Štátny tajomník Ministerstva obrany Francúzskej republiky J.-M- Bockel pri jednej z výstav o Štefánikovi, ktorá sa konala v Invalidovni v Paríži, vyhlásil, že osoba Štefánika nie je vo Francúzsku veľmi známa a sám o nej veľa nevedel. Napravila to až výstava, po ktorej francúzsky tajomník prejavil úmysel viac priblížiť Štefánika širšej verejnosti, pretože bol aj francúzskym občanom a samotným Francúzom.¹²⁷ V užších akademických kruhoch diplomacie, ekonomiky či obrany špecializovaných na strednú Európu s prepojením na Slovensko je postava Štefánika naopka známa a uznávaná.¹²⁸ Niekdajší riaditeľ observatória v Meudon v 90. rokoch minulého storočia, pán dr. Dollfus, prechovával k slovenskému rodákovi úprimnú úctu a vážil si jeho vedeckú prácu.¹²⁹

Štefánik si vyslúžil osobitné postavenie aj na oficiálnych webových stránkach Francúzskej ambasády v Bratislave. Internetová stránka je vytvorená ako vo francúzskej, tak aj v slovenskej verzii, no tie aj keď sú si podobné, nie sú presnými ekvivalentami. Demonštrujúcim príkladom je vo francúzskej verzii webovej stránky osobitne vyhradený pod odkazom na navigáciu k francúzsko-slovenským vzťahom pod-odkaz *Milan Rastislav Štefánik, francúzsko-slovenský hrdina*¹³⁰, kde sú texty a príspevky dedikované jeho životu, no i légiám, vzniku Československa a spomienkovým podujatiam.¹³¹ V slovenskej verzii stránky však už nie je vymedzená oddelená časť venujúca sa Štefánikovi. Ide o texty nachádzajúce sa pod inými hlavičkami stránky, konkrétne odkaz s názvom *1918-2018: Francúzsko-Slovensko*, kde sa až

¹²⁵ DA MZVaEZ SR, Zastupiteľský úrad Paríž, (1993), škat.č.2

¹²⁶ TASR, „M. Musil: Štefánika si ctia v mnohých krajinách sveta“, https://www.tasrtv.sk/svet-tu-a-teraz/x6eshc3180207-002-008_svet_tat_20180215/14321/ (stiahnuté 13. november 2021).

¹²⁷ SME, SITA, „Bol motorom myšlienky demokratického štátu, povedal o Štefánikovi Lajčák“, (4. mája 2009) <https://domov.sme.sk/c/4827620/bol-motorom-myslienky-demokratickeho-statu-povedal-o-stefanikovi-lajcak.html> (stiahnuté 29.január 2022).

¹²⁸ Michal Kšiňan, *Milan Rastislav Štefánik: the Slovak national hero and co-founder of Czechoslovakia*, (Londýn: Routledge, 2021).

¹²⁹ Mária Gallová, Bradlo: časopis Spoločnosti M. R. Štefánika. Brezová pod Bradlom: Spoločnosť M. R. Štefánika, (1991), 9.

¹³⁰ Z francúzskeho originálu: Relations franco-slovaques - Milan Rastislav Štefánik, héros franco-slovaque

¹³¹ Ambassade de France en Slovaquie, „*Milan Rastislav Štefánik, héros franco-slovaque*“, <https://sk.ambafrance.org/-Milan-Rastislav-Stefanik-heros-franco-slovaque->

následne dajú dohľadať texty venujúce sa Štefánikovi, ako napríklad *Objavte dobové dokumenty o Štefánikovi a Francúzsku*.¹³² M. R. Štefánik si vo vzájomných vzťahoch vyskytuje a vyslúžil si významné a špeciálne postavenie.

¹³² Ambassade de France en Slovaquie, „*Objavte dobové dokumenty o Štefánikovi a Francúzsku*“, <https://sk.ambafrance.org/-Milan-Rastislav-Stefanik-a-Francuzsko-1904-1919->

5. Miesta pamäti Štefánika vo Francúzsku

Miesta pamäti podľa vyššie zmieňovaného konceptu historika Pierre Nory môžu byť ako abstraktné intelektuálne konštrukty identity (štátne sviatky, rituály, a pod.), tak môže ísť o konkrétne topografické body so symbolickým významom, kam patria napríklad pomníky, cintoríny, múzea, ktoré vznikli ako miesto, kam sa premiestnila pamäť spoločenstva potom, čo stratila svoje prirodzené prostredie v mysli aktérov a bola zabudnutá¹³³ Ide o akési zvyšky pamäti, ktoré ju pripomínajú a ostali v spoločnosti dodnes.¹³⁴

Proces utvárania a šírenia kultu dôležitých persón národa sa v 19. storočí rozvinul vďaka rozličným miestam pamäti, charakterizované nahromadením materiálnych i nemateriálnych jednotiek. Inštalácia pomníkov akéhokoľvek druhu je jedným z najbežnejších a najvyužívanejších spôsobov fixácie pamäti. Vo všeobecnosti sa za pamätník pokladá socha či súsošie umiestnené na verejnom priestranstve. Pomník samotný je na jednej strane konštruovaný pamäťou, na strane druhej, dochádza ku konštrukcii pamäti skrze svoj význam pre dané spoločenstvo. Ak teda pomníky nie sú zabudnuté a ich význam je znovu potvrdzovaný cez rituály a tradície, stávajú sa z nich „*lieux de mémoire*”. Miesta pamäti sú vytvárané cez interakciu medzi pamäťou, históriou a vôľou pamätať si.¹³⁵

Pomníkom sa rozumie dielo, ktoré pripomína určitú udalosť.¹³⁶ Pamätník sa od pomníka líši najmä znakom profánnosti. Miesto pamäti nemusí byť automaticky pamiatkou, ako v prípade nehmotných javov, nakoľko im chýba konsenzus kolektívneho spomínania.¹³⁷ Každý pomník svojím spôsobom odzrkadľuje historickú okolnosť a je svedectvom o minulosti v materiálnej podobe, ktorá je zakódovaná ako v jeho obsahovej, tak formálnej podobe, ale i v okolnostiach vzniku, v osobách či inštitúciách, ktoré výstavbu iniciovali a v neposlednom rade aj v slávnostiach, ktoré sa pri pomníku uskutočňujú. A tak je možné nazerať na každý prípad pomníka cez niekoľko semioticko-obsahových štruktúr, ktoré zakladajú jeho význam. Jednou z kategórií analýzy pomníka môže byť práve priestorové umiestnenie (náместie,

¹³³ Tomáš Korběl, „Pomník generála Gablenze v Trutnově jako místo paměti lokálního významu“, *The City and History (Mesto a dejiny until 2019)*, č. 1 (júl 20019): 84-102, <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=682729> (stiahnuté 10. marca 2022).

¹³⁴ Teraza Nováková, „Symbol demokracie? Proměny vnímání budovy Reichstagu po roce 1990“, (Bakalářská práce, 2015, Univerzita Karlova), 8.

¹³⁵ Elisabeth Anna Hobl, „Changing the interpretation of monuments for the purpose of influencing the Czechoslovak collective identity through Rudé Právo and presidential speeches (1948-1957)“ (diplomová práce, Univerzita Karlova, 2015), str.9.

¹³⁶ Zákon č. 27/1987 Zb. Slovenskej národnej rady z 9. apríla 1987 o štátnej pamiatkovej starostlivosti

¹³⁷ Kessler, „Válečné pomníky a historická paměť“, (Disertační práce, Univerzita Karlova, 2014), Str.32.

vyvýšený kopec). Analyzovať je možné aj vizuálnu podobu pamätníka (veľkosť, textový formát), spoločensko-politické okolnosti vzniku a kontext (aktéri, iniciátori, proces tvorby) a poslednou a významnou štruktúrou analýzy je štruktúra festivity respektíve osláv a pietnych spomienok. Tá sa vzťahuje k položeniu základného kameňa, odhaleniu či vysväteniu pamätníka a pamätné výročné osláv, ku ktorým sa pamätník vzťahuje s úkonmi ako kladenie vencov či pietne spomienky.¹³⁸ Každou, ideálne periodicky opakovanou festivitou a spomienkovou praxou, dochádza k udržovaniu minulej skutočnosti a života pomníka zhmotňujúceho pamiatku udalosti alebo osoby. Zároveň sa procesom pripomínania implementuje pamäť nová ako potreba neustálej aktualizácie pamäti. K obdobnému procesu dochádza v menšej miere aj pri opakovanom navštevovaní pamätníkov. Podľa vymedzenia Jeffreyho C. Alexandra sa pri festivitách konajúcich sa pri pomníkoch jedná o *kolektívne performácie*, za predpokladu, že majú zažitú prevedenie, ktoré je podobné, ak nie dokonca rovnaké u väčšiny osláv, a to bez rozdielu na spoločenskú či politickú situáciu.¹³⁹

Štefánik za svoj pomerne krátky život precestoval všetky svetadiely okrem Antarktídy, čo sa odrazilo aj v geografickom rozložení jeho pamätníkov. Vo svete sa nachádza okolo 30 pamätných miest, a to v najrozličnejších miestach od Tahiti, Číny, Japonska, Ruska až po susedné Česko. Na území Francúzska ako aj jeho zámorských departmentov sa nachádza spolu šesť miest pamäti dedikovaných Štefánikovi a viažucich sa k lokálnemu významu jeho pôsobenia vo Francúzsku.

Najstarším miestom pamäti vo Francúzsku je Námestie generála Milana Rastislava Štefánika v XVI. parížskom obvode. Pomenovanie ulíc a námestí môže reprezentovať okrem prakticky administratívne vymedzujúceho účelu aj politické hodnoty. Mnohé nesú pomenovanie práve po historických udalostiach a osobnostiach hodných verejného vyznamenania.¹⁴⁰ Pomenovanie verejných priestorov však býva však ovplyvnené politickými ideológiami, k čomu dochádzalo výrazne počas komunistického režimu.¹⁴¹ Námestie generála Štefánika v Paríži bolo pomenované v roku 1933.¹⁴² Ide o označenie administratívnou tabuľou, obdobne ako je to v prípade ostatných pomenovaní ulíc a námestí v Paríži. Námestie v Paríži

¹³⁸ Kessler, „Válečné pomníky a historická paměť“, 35-36.

¹³⁹ Jeffrey, Alexander Charles, Giesen Bernhard a Mast Jason, „Social Performance : Symbolic Action, Cultural Pragmatics, and Ritual“, (Cambridge : Cambridge University Press, 2006), 87.

¹⁴⁰ Azaryahu, Maoz. „The Power of Commemorative Street Names. Environment and Planning D-society & Space“ ENVIRON PLAN D-SOC SPACE, č14, 10.1068/d140311, (stiahnuté 17. február 2022).

¹⁴¹ Ibid., str.315.

¹⁴² Jacques Hillairet, Dictionnaire historique des rues de Paris 1886-1984, (Paríž: Editions de minuit, 1963), 578.

si udržalo svoje meno aj počas rokov politických represíí v Československu a odstraňovania pamätných miest na Štefánika v jeho vlasti. V roku 2014 došlo k pozmeneniu popisu na administratívnej tabuli označujúcej Námestie generála Štefánika v XVI. parížskom obvode. Pred tým bolo na tabuli uvedené strohé: *Astronóm, československý politik*.¹⁴³ Na podnet prezidenta Asociácie francúzskych partizánov na Slovensku¹⁴⁴ bola vložená formulka *francúzsky generál* ako exaktnejší opis Štefánika a uznanie jeho prepojenia na Francúzsko.¹⁴⁵ A tak už takmer desať rokov tabuľa hovorí aj o zásluhách francúzskeho generála a celý nápis je v obohatenej francúzskej verzii: *astronóm, francúzsky generál a československý politik*.¹⁴⁶ Na námestí v XVI. parížskom obvode sa okrem tabule na označenie námestia nachádza aj bronzová pamätná stéla v bloku modrého granitu s portrétom Štefánika. Stéla je výtvorom slovenského medailéra a bola odhalená v roku 1997. Na stéle je francúzsky nápis: *général, letec, astronóm, diplomate Milan Rastislav Štefánik. Français d'origine Slovaque*.¹⁴⁷

Ďalším pamätným miestom pripomínajúcim pôsobenie Štefánika v Paríži je dom na jednej z ulíc Paríža - Rue Leclerc č.6 v XIV. parížskom obvode, v ktorom počas pôsobenia vo Francúzsku Štefánik pobýval. Na dom bola pamätná tabuľa umiestnená v roku 2011. Tabuľa bola odhalená slovenským veľvyslancom vo Francúzsku M. Eštokom za účasti primátora XIV. obvodu a zástupcov Francúzskych ozbrojených síl a slovenských rodákov.¹⁴⁸ Tabuľa sa zrealizovala na návrh slovenského veľvyslanca M. Eštoka v spolupráci s primátorom Paríža a starostu XIV. obvodu Paríža ako niekoľkoročné úsilie veľvyslanca v spolupráci s francúzskymi úradmi.¹⁴⁹ Tabuľa bola umeleckým výtvorom pracovníka radnice mesta Paríž Constantina Spourdosa.¹⁵⁰ Na tabuli je v slovenskej a následne francúzskej verzii uvedené: *V tomto dome v rokoch 1907-1919 žil a pracoval slovenský politik, diplomate a vedec*

¹⁴³ Z francúzskeho originálu: *Astronome, Homme Politique Tchecoslovaque* (preklad autorky)

¹⁴⁴ Z originálu: *l'Amicale des Partisans Français de Slovaquie* (preklad autorky)

¹⁴⁵ Spravodaj, č. 56, (2009), <http://xn--amiti-franco-slovaque-f5b.eu/images/stories/ArchivSpravodaj/spravodaj%2056.pdf> (stiahnuté 10 februára 2022).

¹⁴⁶ Z francúzskeho originálu: *Astronome Et Général Français, Homme Politique Tchecoslovaque* (preklad autorky)

¹⁴⁷ Mária Gallová, „*Posol hviezdnych dialav*“, 127.

Francúzsky originál: *Général, Aviateur, Astronome, Diplomate Milan Rastislav Štefánik. Français d'origine Slovaque* (preklad autorky)

¹⁴⁸ Mária Gallová, „*Posol hviezdnych dialav*“, 127

¹⁴⁹ Gallová, Bradlo, č.61, (2011).

¹⁵⁰ Spravodaj, č. 64, (2011), http://xn--amiti-franco-slovaque-f5b.eu/images/stories/ArchivSpravodaj/64_%20spravodaj.pdf (stiahnuté 5. februára 2022).

*spoluzakladateľ Československej republiky a generál Francúzskej armády Milan Rastislav Štefánik 1880-1919. Veľvyslanectvo Slovenskej republiky vo Francúzskej republike.*¹⁵¹

Najväčším a pravdepodobne najznámejším pomníkom na osobu Štefánika vo Francúzsku je socha na esplanáde pri observatóriu v Meudon blízko Paríža, ktorá bola v roku 1999, Spomienkového roku Štefánika, vztýčená ako odliatok a verná kópia obdobnej sochy zo slovenského mesta Brezno. Originál sochy, ktorá sa momentálne nachádza v Brezne, bol zhotovený v roku 1929. Počas komunistických represíí bola pôvodná Breznianska socha odkázaná na osud roztavenia, no nedošlo k jej zničeniu vďaka obetavosti miestnych občanov.¹⁵² Zhotovený duplikát sochy z Brezna bol umiestnený vedľa pamätnej sochy astronóga J. Janssená pri observatóriu v Meudon. Podnet na vybudovanie sochy vzišiel od vtedajšieho slovenského veľvyslanca vo Francúzsku Vladimíra Valacha.¹⁵³ K jej vybudovaniu došlo vďaka osobnému zápalu veľvyslanca V. Valacha. Jeho zápal bol podčiarknutý neochotou slovenskej vlády projekt odliatku sochy v Meudon financovať. Finančná podpora bola nakoniec zabezpečená súkromnými zdrojmi vďaka osobným kontaktom V. Valacha z radov Obchodnej Komory, Slovenskej technickej univerzity, viacerých slovenských bánk a spoločností.¹⁵⁴ Podstavec bol financovaný z nákladov mesta Meudon.¹⁵⁵ Okrem starostu Meudon sa inaugurácie sochy zúčastnil slovenský predseda vlády Mikuláš Dzurinda a francúzsky minister obrany Alain Richard. Na pamätnej tabuli pod podstavcom sochy je uvedený nápis: *Slovenský astronóm, pracuje v observatóriu v Meudon od roku 1905 do 1910. Za svoje práce dostal Janssenovu a Wildovu cenu. V roku 1912 získal francúzske občianstvo. Vojak, vzdušný pilot počas Veľkej vojny, menovaný do hodnosti generála Francúzskej armády v septembri 1918 a na komandéra Čestnej légie. Politik a diplomat, zápalistý obranca slovenského národa, bol jedným z troch zakladateľov prvej Československej republiky a jej prvý minister vojny (1918 – 1919).*¹⁵⁶

Opúšťajúc Paríž a nasledujúc kroky Štefánikovho pôsobenia vo Francúzsku je ďalšou fyzickou pripomienkou na jeho život vystavenie pamätnej dosky na mieste jeho výskumných pozorovaní pri astronomickom observatóriu v meste Chamonix. Vo vysokohorskom prostredí sa nachádza tabuľa vytvorená slovenským akademickým sochárom Milanom Gregušom

¹⁵¹ Gallová, „Posol hviezdnych diaľav“, 127

¹⁵² Gallová, Bradlo, č.61, (2011), 20.

¹⁵³ Gallová, „Posol hviezdnych diaľav“, 126-127

¹⁵⁴ Fuska, Pamätník M. R. Štefánika v Bratislave, 29-30

¹⁵⁵ DA MZVaEZ SR, Zastupiteľský úrad Paríž, (1998), škat.č.19, FRVV 253-102.

¹⁵⁶ Mária Gallová, „Posol hviezdnych diaľav“, 126-127

s reliéfom venovaným osobe Štefánika a jeho výskumným aktivitám. Tabuľa bola po prvýkrát odhalená v roku 1992 spolkom Spoločnosti M. R. Štefánika počas expedície s cestovateľom Františkom Keleho, ktorý putoval po stopách Štefánika vo Francúzsku.¹⁵⁷ Expedícia musela z prvotného ambiciózneho zámeru usadiť tabuľu na masíve Mont Blancu poľaviť a umiestniť ju na dôstojnom mieste observatória. Financovaná bola slovenskými donormi.¹⁵⁸ Pamätná tabuľa sa pri rekonštrukcii objektu observatória v Chamonix v roku 2006 stratila a našla sa za nevysvetlených okolností o dva roky neskôr. Znovu-odhalená bola v roku 2008.¹⁵⁹ Medzičasom vytvorená replika tabule ostala uschovaná v exteriéry múzea M. R. Štefánika v Košariskách.¹⁶⁰ Na pamätnej tabuľi je vo francúzštine uvedený nápis: *Dr. Milan Rastislav Štefánik 1880 – 1919, slovenský astronóm a francúzsky generál – spoluzakladateľ Česko-Slovenskej republiky, pracoval v rokoch 1905, 1906 a 1908 v Janssenovom observatóriu na Mont Blancu – Spoločnosť M. R. Štefánika Slovensko.*¹⁶¹

Posledným miestom pamäti na Štefánika vo vnútrozemí Francúzska je jeho podobizeň na juhu Francúzska, v meste Paulhan. V tridsiatych rokoch minulého storočia vyhral sochár Bohumil Kafka súťaž o zhotovenie pamätnej sochy na počesť Štefánika ako súčasť série diel dedikovaných na oslavu vojnových zásluh a boja o samostatnosť Československa.¹⁶² Kafka vytvoril tri modely rôznej veľkosti, nakoľko najväčšia verzia umiestnená v Bratislave mala až 740 centimetrov. Tá bola neskôr zničená komunistickou vládou. Polovičný originálny odliatok sa nachádza v Českej republike na vrchu Petřín pred observatóriom pomenovaným po Štefánikovi. Posledný, tretinový odliatok sochy letca predstavil B. Kafka v Paríži v Musée du Luxembourg ako reprezentáciu vtedajšieho monumentalistického umenia.¹⁶³ Dnes si za pomerne neobyčajných okolností originál vyslúžil miesto v jednom malom francúzskom mestečku na juhu krajiny. K získaniu sochy Francúzskom by s určitosťou nedošlo nebyť podnetu od madame Boas de Jouvenel - dcéry vplyvného francúzskeho továrnikara a manželka riaditeľa novín *Le Matin*, ktorá sa so

¹⁵⁷ František Kele a Miroslav Musil, *Po Štefánikových stopách - Návraty do Polynézie*, (Bratislava: Eko-Konzult, 2009), 16.

¹⁵⁸ Gallová, Bradlo, č. 1-5, (1993).

¹⁵⁹ SME, „*Našli stratenú tabuľu pripomínajúcu Štefánika na Mont Blancu*“, uverejnené 21. augusta 2008, <https://domov.sme.sk/c/4035440/nasli-stratenu-tabulu-pripominajucu-stefanika-na-mont-blancu.html> (stiahnuté 3.3.2022).

¹⁶⁰ Mária Gallová, „*Posol hviezdnych diaľav*“, 126

¹⁶¹ Kele a Musil, *Po Štefánikových stopách - Návraty do Polynézie*, 16.

¹⁶² Marie-Sylvie Grandjouan, „*Le voyage d'une statue, de Prague à Paulhan*“, *Etudes sur l'Hérault*, č.42 (2012): <https://www.etudesheraultaises.fr/>, PDF (stiahnuté 17. februára 2022), 201-207.

¹⁶³ Michael Kopanic, „*The Milan R. Štefánik Statue in Paulhan, France (part 2)*“, *Jednota* (október 2017), https://www.academia.edu/39070807/The_Milan_R_%C5%A0tef%C3%A1nik_Statue_in_Paulhan_France_part_2_ (stiahnuté 23. novembra 2021).

Štefánikom osobne poznala, a ktorá Štefánikovi vo svojich parížskych salónoch otvorila svet veľkej politiky. Išlo o prepojenie tvorcu sochy B. Kafku a madame Jouvenel, obaja s osobným prepojením na Štefánika, ktorých pričinením došlo k získaniu sochy Francúzskom.¹⁶⁴ K podnetu sochu odkúpiť sa pripojil aj Štefánikov priateľ Anatole de Monzie, Minister Školstva a Osvety vo francúzskej vláde. Vláda tak sochu odkúpila od B. Kafku za cenu nákladov.¹⁶⁵ Pôvodne bola socha plánovaná zabráť miesto na námestí M. R. Štefánika v Paríži, kam sa však kvôli pohnutým rokom blížiacej sa vojny nedostala.¹⁶⁶ Počas druhej svetovej vojny a Vichy režimu vo Francúzsku boli sochy vojnových hrdinov uskladnené a padli do zabudnutia ako v prípade Štefánikovej podobizne, ktorá ležala bez povšimnutia tridsať rokov v depozite umeleckých zbierok mesta Paríž, kde prečkala okupáciu a aj oslobodenie Francúzska.¹⁶⁷

V roku 1955 socha neznámeho a bezmenného letca nastúpila na prázdny podstavec, kde pred vojnou stála socha francúzskeho revolucionára. Náhradu si vyžiadala správa mesta Paulhan. Socha Štefánika bola umiestnená a domáci ju poznali len s označením „letec“.¹⁶⁸ Socha bola inštalovaná anonymne bez hlbšieho povedomia komu je socha venovaná. Miestni sa domnievali, že socha letca je vyobrazením kapitána Louisa Paulhana. Rovnomenný názov mesta Paulhan s menom kapitána však nemajú hlbšie prepojenie. Kapitál menom Louis Paulhan nepochádzal z mestečka Paulhan, naopak, pochádzal len z kúsok vzdialeného Pézenas. Kuriozitu umocňuje však fakt, že kapitán Paulhan bojoval so Štefánikom na srbských frontoch prvej svetovej vojny a Štefánikovi zachránil život. L. Paulhan previezol raneného Štefánika zo srbského frontu za nemocničným ošetrovaním do Talianska, a táto výprava sa niektorými pokladá za prvú leteckú zdravotnú evakuáciu raneného. O uznanie prvenstva sa snažia rodáci z Pézenas.¹⁶⁹ Kapitán Paulhan však už má pripísané prvenstvo, kedy ako prvý preletel cez kanál La Manche v roku 1910.¹⁷⁰ Prepojenie Štefánika s mestom Paulhan by sa mohlo javiť zvláštne, ide však viac o náhodné až a pragmatické prepojenie. Zlom v rozpoznaní sochy v Paulhan nastal až v deväťdesiatych rokoch, kedy bola socha rozpoznaná slovenskými rodákmi a príslušníkmi *Československej obce legionárskej* (ČSOL). ČSOL vyhotovila pamätnú tabuľu a umiestnila ju k obnovej soche Štefánika v roku 1989. Pre ČSOL sa socha stala miestom

¹⁶⁴ Grandjouan, „Le voyage d'une statue, de Prague à Paulhan“, *Etudes sur l'Hérault*, 201-203.

¹⁶⁵ Fuska, *Pamätník M. R. Štefánika v Bratislave*, 29-30.

¹⁶⁶ Michael Kopanic, „The Milan R. Štefánik Statue in Paulhan, France (part 2)“, str.8

¹⁶⁷ Fuska, *Pamätník M. R. Štefánika v Bratislave*. 30.

¹⁶⁸ Ibid 30.

¹⁶⁹ Gallová, *Bradlo*, č.70, (2015), 16.

¹⁷⁰ Fuska, *Pamätník M. R. Štefánika v Bratislave*, 30.

každoročného pripomínania si padlých legionárov v prvej aj druhej svetovej vojne a taktiež prejavom úcty k životu a dielu generála Štefánika. Na pamätnej tabuli je vo francúzskom jazyku uvedené: *Na počesť generálovi letectva Milanovi Rastislavovi Štefánikovi 21.7.1880 – 4.5.1919. Veľkodôstojník v rade Čestnej légie, astronóm vojnový pilot, organizátor Československých légii vo Francúzsku, v Taliansku, v Rusku a v Srbsku, minister vojny Československa. Zomrel pri leteckom nešťastí na rodnej zemi. Tento pamätník mohol byť dokončený vďaka účasti a pomoci všetkých bývalých československých bojovníkov.*¹⁷¹ Po identifikácii letca nabralo miesto pamäti na dôležitosť. V Roku 1998 bol po prvýkrát položený slovenským veľvyslancom vo Francúzsku veniec na uctenie si pamiatky a započatie pamätných ceremónii.¹⁷² Socha bola reštaurovaná v roku 2015. K rekonštrukcii sochy došlo na náklady a podnet ambasády Slovenskej republiky a Ministerstva vnútra SR. Piedestál bol zreštaurovaný v spolupráci s obecnou radnicou mesta Paulhan a okresnou radou de l'Hérouville.¹⁷³

Bez pochyb najvzdialenejším miestom pamäti na Štefánika je pamätník vo Francúzskej Polynézii spadajúca pod územie Zámorského Francúzska (*France d'outre-mer*). Tahiti ako najväčší ostrov Francúzskej Polynézie s hlavným mestom Papeete je spätá so Štefánikom a jeho astronomickými počinmi, kedy bol poverený francúzskymi inštitúciami sledovať výnimočný a ojedinelý úkaz Halleyho kométy. Tu na vrchu Faiere Štefánik vybudoval observatórium.¹⁷⁴ Na vrchu stálo observatórium až do roku 1948, kým nedošlo k jeho zničeniu požiarom.¹⁷⁵ V roku 1921 sa mestskou radou hlasovalo v Papeete hlasovalo o premenovaní vrchu Faiere na pomenovanie vrchu nesúceho meno Štefánika ako aj k nemu vedúcej cesty, no k premenovaniu nikdy nedošlo.¹⁷⁶ Dnes je aj tento odľahlý kút sveta pripomienkou Štefánikovho života. Pamätná tabuľa bola prinesená a umiestnená výpravou Milana Musila a Františka Keleho v roku 1994. Expedícia bola súčasťou cesty pokračujúcej aj na Tahiti, kde Štefánik taktiež pôsobil. Výprava sa zasadila o postavenie pamätníka v meste Papeete, kde bol vztýčený obelisk na rovnakom mieste, kde kedysi stálo observatórium. Obelisk pripomína pylón bradlianskej mohyly a bol postavený len za pár dní vďaka ochote miestnej správy

¹⁷¹ Mária Gallová, „Posol hviezdnych diaľav“, 128

¹⁷² Michael Kopanic, „The Milan R. Štefánik Statue in Paulhan, France (part 2)“, str.9.

¹⁷³ Spravodaj, č. 80, (2015), <http://xn--amiti-franco-slovaque-f5b.eu/images/stories/ArchivSpravodaj/spravodaj%2080.pdf> (stiahnuté 4. marca 2022).

¹⁷⁴ Gallová, (2019), Bradlo, č. 77. 10.

¹⁷⁵ Mairie de Papeete, „Biographie de Milan Rastislav STEFANIK“ Pdf <http://www.ville-papeete.pf/UserFiles/File/Biographie%20de%20Milan%20Rastislav%20STEFANIK.pdf> (stiahnuté 12. februára 2022).

¹⁷⁶ R Klima, „Milan Rastislav Stefanik a Tahiti“, *Bulletin de la Société des Études Océaniques*, č. 92, (september 1950): <https://anaite.upf.pf/items/show/578> (stiahnuté 12. júna 2022).

ostrova. Pamätník bol odhalený za účasti početnej slovenskej komunity žijúcej na ostrove.¹⁷⁷ Výprava a výstavba obelisku bola finančne podporená zo Slovenskej vlády a slovenských firiem.¹⁷⁸ Pamätná tabuľa nesie nápis v slovenskom a francúzskom jazyku: *Milan R. Štefánik, slovenský a francúzsky astronóm, zakladateľ hviezdárne v Papeete 1910, systému meteorologických staníc a projektu rádiotelegrafie v Polynézii.*¹⁷⁹ V roku 2009 sa po stopách Štefánika vybrala expedícia Spolku rodákov M. R. Štefánika z Košarísk s cieľom zrekonštruovať pamätník, o ktorí sa však miestni starali a rekonštrukcia bola potrebná len v malej miere.¹⁸⁰ Prvá oficiálna štátna návšteva vrchu Faiere a pamätníka v Papeete sa uskutočnila až v roku 2019 s osadením dvoch pamätných kameňov prinesených zo Slovenska.¹⁸¹ Nadväzujúc na výpravu F. Keleho je v Polynézii vybudovaný aj druhý pamätník na súostroví Vava'u v Kráľovstve Tonga.

5.1. Analýza pamätníkov

Pri okolnostiach vzniku pamätníka zohráva okrem politicko-spoločenskej atmosféry úlohu aj samotný podnet na vytvorenie diela s jeho iniciátormi, ktorí sa svojim presvedčením a úsilím podieľajú na myšlienke vytvorenia pomníka a pripisovanie dôležitosti idey na jeho vybudovanie. V prípade iniciovania pamätných miest Štefánika vo Francúzsku vychádza iniciatíva zo štátnej, no najmä z neštátnej úrovne aktérov zo slovenskej či niekdajšej československej strany. Jedinú výnimku v tomto prípade tvorí administratívne pomenovanie Námestia generála Štefánika v XVI. parížskom obvode, ku ktorému došlo zásluhou francúzskeho zriadenia. Ani v jednom z ďalších prípadov skúmaných pamätníkov nevzišla iniciatíva na vytvorenie z francúzskej strany, i keď sa skúmané miesta pamäti na území Francúzska nachádzajú.

Práca už vyššie poukázala, že nielenže nebol o Štefánika záujem vo francúzskej spoločnosti, nebolo o ňom ani povedomie. Pri snahách veľvyslanca Slovenskej republiky V. Valacha o postavenie busty na pamiatku Štefánika pri observatórium v Meudon boli mestskí predstavitelia skeptickí, k čomu sa priznali až spätne: „*Pán veľvyslanec, keď ste nám prvý raz*

¹⁷⁷ Kele a Musil, *Po Štefánikových stopách - Návraty do Polynézie*, 39-80.

¹⁷⁸ Pravda, „Po Štefánikovi ostal na ostrove Vava'u kamenný statív, doma bude replika“, 15. november 2011, <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/172383-po-stefanikovi-ostal-na-ostrove-vavau-kamenny-stativ-doma-bude-replika/> (stiahnuté 16.marec 2022).

¹⁷⁹ Gallová, „*Posol hviezdnych dialav*“, 131

¹⁸⁰ Spravodaj, č. 53, (2009), <http://xn--amiti-franco-slovaque-f5b.eu/images/stories/ArchivSpravodaj/spravodaj%2053.pdf> (stiahnuté 1. marca 2022), 17.

¹⁸¹ Gallová, Bradlo, č. 77, (2019), 29.

predniesli návrh projektu sochy v Meudone, počúvali sme vás viac-menej zo zdvorilosti, ale postupne, ako sa celý projekt realizoval, nás to chytilo, a teraz sme už veľmi radi, že sme tak ďaleko a že socha bude stáť na veľmi atraktívnom mieste pred hviezdárňou, kde Štefánik pracoval".¹⁸² V prípade Francúzska teda dochádza k budovaniu a realizácii pamätníkov pripomínajúcich M. R. Štefánika majoritne na základe snáh slovenskej spoločnosti. Konkrétnejšie sa na iniciácii pamätníkov najväčšou mierou podieľali veľvyslanci Slovenskej republiky vo Francúzsku, a to menovite M. Erštok a jeho predchodca V. Valach. Veľvyslanci iniciovali prvotnú ideu a následne sa aj angažovali pri získaní investorov na realizáciu projektu a získaní potrebnej podpory kompetentných francúzskych sprostredkovateľov.

Druhý prípad iniciácie pamätníkov vo Francúzsku predstavuje neštátna až individuálna úroveň aktérov. Táto úroveň je dominantnou aj pri budovaní pamätníkov na počesť Štefánika na území Slovenska. Väčšina Štefánikových pamätníkov na Slovensku je postavené z iniciatívy jednotlivcov a bez štátneho popudu.¹⁸³ Miesta pamäti vo Francúzsku sú toho demonštratívny príkladom. O pamätníky vo Francúzsku sa zasadili dobrovoľníci a nasledovatelia Štefánikovho odkazu ako napríklad Československá obec legionárska. Významne sa o vybudovanie pamätníkov zasadila najmä vedecko-cestovateľskej expedícia F. Keleho, ktorý zasvätil časť svojho života nasledovaniu geografických stôp Štefánika po celom svete. Jeho expedícia, pod záštitou Spoločnosti M. R. Štefánika, sa zaslúžila o vybudovanie pamätníka v mieste jeho astronomického výskumu vo Francúzskej Polynézii a vystavení pamätnej tabule pri vedeckom pracovisku v Chamonix.

Pri analýze pamätníkov došlo k pozorovaniu, že i keď sa vo Francúzsku pamätne miesta na Štefánika nachádzajú, bez diplomatických snáh a snáh neštátnej úrovne z radov jednotlivcov by s najväčšou pravdepodobnosťou na popud francúzskej strany pamätníky nevznikli, a to najmä kvôli nízkemu povedomiu o Štefánikovi vo francúzskej spoločnosti. Následne by nedochádzalo k pripomínaniu Štefánika a rozvíjaniu pietnych spomienok či už vo forme kladenia vencov alebo budovania potenciálnych spoluprác vzniknutých vďaka prepojeniu historickej osoby Štefánika.

Druhým povšimnutým vzorcom pri budovaní pamätníkov vo Francúzsku je časová linka. K vzniku miest pamäti vo Francúzsku došlo vo väčšine prípadov práve po osamostatnení Slovenskej republiky alebo len pár rokov pred tým. Výnimkou je vyššie spomínaný príklad Námestia generála Štefánika v Paríži, ktorého administratívne pomenovanie sa datuje do

¹⁸² Vladimír Valach, *Paris – Bratislava, alebo, Prečo mám rád Francúzsko?*, (Bratislava: Sprint vďaka, 2002), 122.

¹⁸³ Fúška, Ján. M. R. Štefánik žije v národe. Bratislava: Nadácia M. R. Štefánika, 2013.

tridsiatych rokov minulého storočia. Druhou výnimkou, ktorá sa však datuje len rok pred osamostatnenie Slovenskej republiky je pamätná tabuľa na Mont Blancu. Tá bola osadená expedíciou F. Keleho v roku 1992. Polovičnou výnimkou predstavuje aj socha Štefánika v meste Paulhan. Socha bola síce umiestnená na piedestál v polovici minulého storočia, no bez identity so strohým označením letec. Až v roku Nežnej revolúcie bola k soche umiestnená pamätná tabuľa, kde došlo k identifikácii Štefánika a označeniu jeho zásluh. K prvej oficiálnej pietnej ceremónii kladenia vencov k soche došlo však až o desať rokov neskôr v období samostatného Slovenska. Ostatné miesta pamäti a pamätne tabule boli vybudované a osadené po roku 1993. Pamätník v odľahlom meste Papeete bol vybudovaný expedíciou F. Keleho v roku 1994. Socha v Meudon vznikla v období jubilejného okrúhleho výročia Štefánikovej smrti v roku 1999. Stéla na námestí v XVI. parížskom obvode bola osadená v roku 1997. Pamätná tabuľa na dome, kde Štefánik pôsobil, bola povesená v roku 2011.

Poslednou analyzovanou časťou pamätných miest Štefánika vo Francúzsku je ich obsahová časť. Ide o sémanticko-obsahovú analýzu pamätných tabúľ a textov nachádzajúcich sa pri sochách a na tabuliach. Popisy sa vyznačujú pomerne krátkym a vecným obsahovým formátom, jednoduchou štylistikou a oficiálnym jazykom bez výrazných superlatívov a expresívnych výrazov. Pri analýze a porovnávaní textov došlo k ich komparácii a hľadaniu vzájomných podobností, odlišností a vzorcov v analyzovanom korpuse. Miesta pamäti sú ovplyvnené ich iniciátormi, čomu zodpovedá aj obsahová časť pamätníkov. Pri obsahovej analýze popisov sa ukázala ako dominantná zložka, ktorá sa objavuje pri označení každého miesta pamäti, referencia na vedeckú rovinu osobnosti Štefánika. A to aj na pamätníkoch, ktoré sa priamo nespájajú s jeho vedeckým pôsobením. Vedecký prívlastok „vedec“ alebo „astronóm“ figuruje v jednej z týchto dvoch podôb na všetkých pamätníkoch. Obdobným je označenie Štefánikovej hodnosti generál. Vojenská rovina je druhou najdominantnejšie akcentovanou v prípade miest pamäti vo Francúzsku. Prívlastok „generál“ sa objavuje vo všetkých popisoch s jedinou výnimkou pamätníka v meste Papeete, kde je Štefánik označený so spojením generál. Tretím najakcentovanejším rozmerom Štefánika v príspevkoch je jeho zakladateľské pričinenie o vznik Československa, kedy sú jeho zásluhy spomenuté okrajovo alebo obširnejšie. V tomto prípade tvorí jedinou výnimku stéla na Námestí generála Štefánika v Paríži, kde sa odkaz ku Československu nenachádza.

Pri obsahovej analýze textov pamätných tabúľ sa výskum zameriava na sledovanie linky Štefánikovej národnosti. Vo všetkých prípadoch dochádza k uvedeniu Štefánika v spojitosti so slovenskou národnosťou. Jedinou výnimkou je administratívna tabuľa na Námestí generála Štefánika v Paríži, kde je uvedený ako československý politik. Jeho „francúzskosť“ nie je

vyzdvihovaná. Stroho a priamo ako Francúz je označený len v jedinom prípade pamätnej dosky na budove v XIV. parížskom obvode, kde kedysi pobýval. S atribútom francúzskosti sa spája len v prepojení s jeho ďalšími zložkami osobnosťami. Ide napríklad o označenie francúzskeho generála, generála Francúzskej armády a v jednom prípade francúzskeho astronóma. Jediná výnimka, socha v Paulhan, nespomína ani slovenskú ani francúzsku národnosť Štefánika. Naopak, práve z podstaty iniciátorov pamätnej dosky je Štefánik výraznejšie spájaný s Československom. Sú spomenuté úspechy Československých légii, hodnosť ministra vojny Československa a dôstojníka v Čestnej légii. Ani na jednom z príspevkov sa pri pamätných miestach vo Francúzsku nespomína Štefánikova európska črta.

Na základe semioticko-obsahovej analýzy pamätných tabúľ je možné poukázať na akcentovanie vedeckého a vojenského rozmeru osobnosti Štefánika. Štefánik pôsobil vo Francúzsku práve ako astronóm a generál. I keď pamätné miesta nevzišli z iniciatívy francúzskej spoločnosti, práve dve roviny Štefánika, ktorými vo Francúzsku počas svojho života vynikal sú najakcentovanejšími. Pri konkrétnych miestach pamäti podlieha obsah pamätných textov iniciátorom dosky, čo je najviac citeľné pri pamätnej tabuli pri soche Štefánika v Paulhan vytvorenou Československou obcou legionárskou.

5.2. Pietne spomienky

Pamätné miesta na Štefánika vo Francúzsku sú vybudované za účlom uctenia si pamiatky historickej osoby a jej následné pripomínanie. Ku komemorácii dochádza rôznymi spôsobmi, v rôznych časových intervaloch a v rôznej intenzite. Fyzické miesta pamäti na Štefánika vo Francúzsku získali komemoračno-pietne postavenie a stali sa miestom stretnutí na oficiálnej úrovni francúzsko-slovenských štátnych predstaviteľov, no i neštátnych aktérov v podobe krajaných spolkov, zoskupení a jednotlivcov vo Francúzsku. Pravidelné pripomínanie osoby Štefánika na symbolických miestach pamäti so sebou prináša aj pridružený efekt a možnosť rozvoja vzájomných bilaterálnych vzťahov a budovania spolupráce medzi Francúzskom a Slovenskom. Zastupiteľský úrad v Paríži po odhalení sochy Štefánika pred observatóriom v Meudon potvrdil nadštandardné vzťahy založené na základe odhalenia sochy M. R. Štefánika. Vznik nadštandardných vzťahov bol následne vnímaný ako spôsob pre budúci rozvoj vzájomnej spolupráce v politickej, ekonomickej a kultúrno-spoločenskej oblasti.¹⁸⁴

Stretnutia za účlom vzdania úcty pri sochách Štefánika sú pravidelne sa opakujúcimi akciami. K pietnym spomienkam na rozličných miestach dochádza každoročne. Kumulujú sa

¹⁸⁴ DA MZVaEZ SR, Zastupiteľský úrad Paríž, (2000), škat.č.25

okolo významných udalostí zo Štefánikovho života, najmä jeho narodenia a smrti a k ich výraznému umocneniu dochádza na základe okrúhlych výročí týchto udalostí. Jubilejné roky majú tendenciu mať veľkolepejší ráz. Pripomienka okrúhleho výročia so sebou prináša aj rôzne spomienkové podujatia a akcie. Samotný pietny akt sa počas okrúhlych výročí spája s pestrejším kultúrnym programom, viacstupňovými ceremóniami a širším záberom pozvaných hostí z vrcholových štátnych kruhov za účasti širšej verejnosti.

Miesta pamäti vo Francúzsku predstavujú pre slovenskú spoločnosť okrem iného spôsob ako si uctiť svojho rodáka v zahraničí a vzdať mu úctu. Ide však aj o možnosť, ako poukázať na jeho dôležitosť a výnimočnosť. Kroky slovenských štátnych predstaviteľov smerujú pri bilaterálnych návštevách k sochám Štefánika, kde sa spoločne s francúzskymi náprotivkami položia kvety či veniec. Miesta pamäti však vyhľadávajú počas svojich návštev aj členovia slovensko-francúzskych krajaných spolkov, asociácii dedikovaných priamo pamiatke Štefánika, ale i samotní jednotlivci. Slovenské veľvyslanectvo v Paríži si každoročne uctieva pamiatku Štefánika položením venca na Námestí generála Štefánika v XVI. parížskom obvode.¹⁸⁵ Pietne spomienky sa konajú za prítomnosti zástupcov Slovenského Veľvyslanectva vo Francúzsku, reprezentantov radnice XVI. parížskeho obvodu a ministra či jeho splnomocnenca pre zahraničné veci a európske záležitosti Francúzska.¹⁸⁶ Slovenská diplomatická delegácia si uctieva Štefánika aj na ďalších miestach naskrz Francúzskom. Pri observatóriu v Chamonix si Štefánika pripomenul slovenský veľvyslanec v Paríži so starostom mesta Chamonix - Mont-Blanc.¹⁸⁷

Miestom kumulujúcom najviac návštev a pietnych spomienok je socha Štefánika v Meudon. Pri pamätnej soche pred observatóriom sa započali pietne spomienky v roku 1999, v jubilejnom roku osemdesiat rokov od tragickej smrti Štefánika, kedy zároveň došlo k odhaleniu Štefánikovej busty. Slávnostného odhalenia sa zúčastnila francúzska strana s reprezentantmi z Ministerstva obrany Francúzskej republiky, ktorý bol zastupiteľnom francúzskej vlády pri tejto udalosti. Pri odhalení sochy bol aj primátor mesta Meudon

¹⁸⁵ DA MZVaEZ SR, Zastupiteľský úrad Paríž, (2002), škat.č.31.

¹⁸⁶ Ambassade de la République slovaque à Paris, „Cérémonie commémorative du Général Milan Rastislav Štefánik“, (5. mája 2008) https://www.mzv.sk/web/pariz-fr/detail/-/asset_publisher/XptbLMYwZmJ6/content/ceremonie-commemorative-du-general-milan-rastislav-stefanik?_101_INSTANCE_XptbLMYwZmJ6_articleId=967397&_101_INSTANCE_XptbLMYwZmJ6_groupId=741607 (stiahnuté 26. marca 2022).

¹⁸⁷ Christine Boymond Lasserre, „Histoire et patrimoine de la Vallée de Chamonix“ <https://www.blogdechristineachamonix.fr/tag/stefanick-observatoire-vallot/> (stiahnuté 11. februára 2022).

Chamonix Mont-Blanc, „Cérémonie commémorative d'hommage a Milan Sastislav Stefanik“ (20. júna 2013), http://www.chamonix.fr/documents/votre_mairie/informations_municipale/pdf/com_presse_ceremonie_commemo_milan_rastislav_stefanik_20_06_2013.pdf (stiahnuté 18. apríla 2022).

a predstavitelia družobného mesta Paulhan.¹⁸⁸ Pietne ceremónie sa v Meudon konajú v období výročia Štefánikovej smrti a okrem slovenskej a francúzskej strany na nich participujú aj zástupcovia Štefánikovmu pôsobeniu blízkyh krajín ako zástupcovia talianskych diplomatických vzťahov či vládny zastupitelia z Českej republiky vo Francúzsku.¹⁸⁹ Meudon sa najmä vďaka svojej prívetivej polohe blízko hlavného mesta stáva súčasťou programu slovenských vrcholných štátnikov počas bilaterálnych návštev vo Francúzsku, kedy si s francúzskymi náprotivkami uctia pamiatku položením venca pri soche Štefánika pri Meudonskom observatóriu.¹⁹⁰

Druhým značne dominantným miestom pamäti vo Francúzsku je socha na juhu Francúzska v meste Paulhan, vďaka ktorej došlo k vytvoreniu tradície pietnych spomienok aj v tejto časti Francúzska. K prvej pietnej ceremónii došlo až o desaťročia neskôr od umiestnenia sochy Štefánika na tamojšom námestí, a to v pamätnom roku Štefánika, v roku 1999, keď bola odhalená aj socha v Meudon. Pietne spomienky započali v roku 1999 a odvtedy si každoročne okolo Štefánikovho narodenín slovenskí a francúzski vládni predstavitelia uctievajú jeho pamiatku.¹⁹¹ Zo slovenskej strany ide najmä o diplomatických predstaviteľov, ako napríklad v roku 2014 a 2015 si kladením vencov v meste Paulhan pripomenul pamiatku slovenský veľvyslanec M. Eštok.¹⁹² Ceremónie kladenia vencov sa zúčastňujú reprezentanti miestnej radnice ako primátor mesta Paulhan. Prítomní sú však aj reprezentanti slovensko-francúzskych spolkov, zástupcovia Československej obce legionárskej, ktorá vytvorila predmetnú pamätnú tabuľu umiestnenú pri soche v Paulhan. Významnými participantmi sú predstavitelia miestnej asociácie *Amicale Paulhanaise Autour de Stefanik*.¹⁹³

K pripomínaniu Štefánika a pietnym ceremóniám dochádza samozrejme v najväčšej miere na území Slovenska. Najvýznamnejším a najdominantnejším pietnym miestom v spojitosti so Štefánikom je rozhodne Mohyla Milana Rastislava Štefánika na Bradle, ktorá je miestom jeho posledného odpočinku. Po smrti Štefánika si jeho pamiatku uctievala široká verejnosť práve na Bradle. Nastala však odmlka a k pietnym spomienkam pri žiadnom

¹⁸⁸ Gallová, Bradlo, (1999), 9.

M. Valihora, „Spomienka na Štefánika“, Novinky spod Bradla, (7. mája 2009), <http://novinky.brezova.sk/view.php?cislocianku=2009050004> (stiahnuté 2. februára 2022).

¹⁸⁹ Ambassade de la République slovaque à Paris, „Cérémonie commémorative du Général Milan Rastislav Štefánik“, (5. mája 2008).

¹⁹⁰ Vid' napr: Prezident Schuster v roku 2000, Andrej Kiska 2013, Zuzana Čaputová 2019 a pod.

¹⁹¹ Michael Kopanic, „The Milan R. Štefánik Statue in Paulhan, France (part 2)“, str.9.

¹⁹² Spravodaj, č.75, (2014), <http://xn--amiti-franco-slovaque-f5b.eu/images/stories/ArchivSpravodaj/spravodaj.75.pdf> (stiahnuté 25. marca 2022).

¹⁹³ Gallová, Bradlo, č. 70, (2015), 8.

zo Štefánikových pamätníkov nedochádzalo dlhé roky kvôli cenzúre komunistického režimu na území Slovenska a vytvorenej proti-Štefánikovej propagande. K obnoveniu tradície májových pietnych pochodov došlo až po Nežnej revolúcii a celonárodné pietne spomienky na Štefánika boli novo-obnovené s desaťtisícimi návštevníkmi na Bradle. Novo-obnovená spomienka sa niesla vo vyzdvihovaní česko-slovenskej štátnosti a podpory Štefánikovej myšlienky česko-slovenskej vzájomnosti. Začiatkom deväťdesiatych rokov sa na Bradle objavujú najmä predstavitelia československej diplomatickej obce a štátny predstavitelia československej úrovne.¹⁹⁴ Postupom rokov sa však naratív pri spomienkach na Bradle zmenil na národný – slovenský a s osamostatnením dochádza k „poslovenčeniu“ pietnych spomienok. Postupne, v dlhšom časovom horizonte, boli k ceremóniám prizývaní nie len aktéri vnútroštátnej úrovne, ale aj reprezentanti diplomatických kruhov z krajín Štefánikovho niekdajšieho pôsobenia. Menovite ide najmä o Francúzsko, Taliansko, Rusko a už osamostatnené Česko. Na prelome storočí, v roku 1998, ktorý bol pamätným rokom Štefánika vo Francúzku sa na Bradle objavil francúzsky veľvyslanec, ktorý vystúpil aj s príhovorom.¹⁹⁵ V nasledujúcich rokoch sa na májových pietnych spomienkach v priamej alebo zastupiteľskej reprezentácii vyskytujú veľvyslanci Francúzska na Slovensku, diplomatický prídelenci Francúzska a zástupcovia ministerstiev zahraničných vecí alebo obrany s aktom kladenia vencov.¹⁹⁶ Predniesť príhovor na počesť Štefánika nie je umožnené každému. Francúzski diplomati so svojimi príspevkami však majú tú česť vystúpiť počas pietnych spomienok na Bradle.¹⁹⁷

Pietne spomienky na Mohyle na Bradle sa stali záujmom výskumu práce z dôvodu, že sa ho zúčastňujú francúzsky štátny predstavitelia na oficiálnej úrovni spolu s neštátnymi aktérmi z francúzskej strany, ktorých spája osoba Štefánika. Na neoficiálnej rovine ide o zástupcov spriateľeného mesta Paulhan, zástupcov mesta Meudon či reprezentantov asociácie *Amicale Paulhanaise Autour de Stefanik*.¹⁹⁸ Spoločne ako aktéri prispievajú k budovaniu vzájomných slovensko-francúzskych vzťahov, a to na základe historickej spojitosti a symbolu osoby Štefánika.

¹⁹⁴ Gallová, Bradlo, č. 1-5, (1993).

¹⁹⁵ Gallová, Bradlo, č. 16-17, (1998), 2.

¹⁹⁶ Gallová, Bradlo, č. 30, (2003), 2.

¹⁹⁷ 2000-FR. Veľvyslanec; 2002 – diplomatický prídelenec, 2004 – francúzsky veľvyslanec; 2005– francúzsky veľvyslanec; 2006 – francúzsky diplomatický prídelenec.

¹⁹⁸ Spravodaj, č.54, (2009), <http://xn--amiti-franco-slovaque-f5b.eu/images/stories/ArchivSpravodaj/spravodaj%2054.pdf> (stiahnuté 1. februára 2022).

5.3. Pamätné roky

Pri vyššie zmieňovaných asociáciách bol niekoľkokrát spomenutý Pamätný rok Štefánika. K pripomínaniu si historickej postavy a kumulácií festivít dochádza najčastejšie okolo dátumu narodenia či úmrtia, významného dosiahnutého činu, následne umocnených okrúhlymi výročiami. K tejto kombinácii došlo pri výročí osemdesiat rokov od smrti Štefánika. Spomienkový rok na M. R. Štefánika vznikol z iniciatívy Veľvyslanectva Slovenskej republiky v Paríži. Spomienkový alebo Pamätný rok Štefánika vznikol ako snaha pripomenúť historickú slovenskú osobu práve vo Francúzsku, na miestach kde pôsobil a pripomenúť ho nie len krajanskej pospolitosti, ale aj predstaviteľom politického života a cez jeho osobnosť priblížili Slovensko. K otvoreniu pamätného roku vo Francúzsku došlo 4. mája 1998 slávnostnou ceremóniou kladenia vencov na Námestí generála Štefánika v XVI.ňřížskom obvode slovenským veľvyslancom za prítomnosti veľvyslanca z Česka, primátora XVI. obvodu a ďalších hostí.¹⁹⁹ Slovenský veľvyslanec si o niekoľko dní neskôr pripomenul Štefánika aj pri soche v Paulhan za účasti predstaviteľov mesta a departmentu.²⁰⁰ Pamätný rok vyústil odhalením Štefánikovej sochy pred observatóriom v Meudon 4. mája 1999.²⁰¹ Od Spomienkového roku Štefánika došlo k započatiu tradície pietnych spomienok v meste Meudon a Paulhan. Pamätný rok nabral okrem rôznych kultúrnych podujatí aj rozmer akademickej debaty, ktorej výsledkom bolo kolokvium, ktoré odprezentovalo nové, dovtedy nezverejnené poznatky o Štefánikovom živote z francúzsky a ďalších archívov. Obdobné vedecké kolokvium sa odohralo aj pri 90. výročí Štefánikovej smrti.

O desať rokov neskôr, v roku 1999, bol opätovne započatý Pamätný rok Štefánika, ktorý bol akcentovaný uplynutím 120. rokov od Štefánikovho narodenia. Tento Spomienkový rok sa však sústredil prevažne na prehĺbenie povedomia o osobnosti Štefánika v širokej verejnosti na Slovensku. Záštitu nad akciami prebral vtedajšieho prezidenta Slovenska R. Schustera.²⁰² Tento pamätný rok nesmeroval svoj primárny záujem akcií na Francúzsko ako tomu bolo v predošlom Spomienkovom roku Štefánika.

Posledným významným spomienkovým rokom a okrúhlym jubileom bol Rok Milana Rastislava Štefánika, ktorý sa započal na Slovensku 4. mája 2019 ako pripomenutie 100. výročia smrti Štefánika. Pamätný rok započal vo Francúzsku o pár dní neskôr 9. mája pred

¹⁹⁹ DA MZVaEZ SR, Zastupiteľský úrad Paríž, (1998), škat.č.19, FRVV 253-102.

²⁰⁰ Ibid,

²⁰¹ Gallová, Bradlo, č. 38-41, (2005).

²⁰² Gallová, Bradlo, č. 18-19. (1999).

sochou Štefánika pri observatóriu v Meudone. Symbolicky sa ukončil Rok Štefánika 21. júla 2020 ako 140. výročie Štefánikovho narodenia.²⁰³ Primárny záujem bol opäť smerovaný na širšiu slovenskú verejnosť, no došlo aj k aktivitám vo Francúzsku a jubilejným ceremóniám pri miestach pamäti vo Francúzsku.

²⁰³Pravda, „Vzniká prvé zahraničné Štefánikovo múzeum. Kde inde ako v Meudone“, <https://zurnal.pravda.sk/reportaz/clanok/513620-vznika-prve-zahranicne-stefanikovo-muzeum-kde-inde-ako-v-meudone/>

6. Analýza verejného diskurzu

Každá významná osobnosť dostáva prívlastky, ktoré odkazujú k pocitu, aký má z danej osobnosti ten, kto odkaz používa. Prejavy a príhovory pri oslavách a pietnych spomienkach dokážu byť priestorom politickej seba-reprezentácie, odrazom geopolitických okolností či odrazom nálad v spoločnosti. V bilaterálnych vzťahoch vystupujú aktéri na oficiálnej ale i neoficiálnej úrovni. Na tej oficiálnej – štátnej dochádza k vzájomným bilaterálnym návštevám, pri ktorých bývajú, i keď to nie je pravidlom, prednášané slávnostné a oficiálne príhovory a prejavy vrcholových predstaviteľov vlád či ich splnomocnených zástupcov.

Pri kolektívnom používaní a vytváraní mýtov, tradícií a symbolov dochádza ku zapájaniu politiky do kolobehu a vytvára sa vzťah politiky a symbolu. Symboly dokážu byť identifikované s konkrétnou politickou udalosťou či silou, a tak sa ľahko môžu stať terčom spochybnenia od odporcov tohto symbolického prepojenia či napádaním daného symbolu.²⁰⁴ S úskalím prepojenia symbolov s určitou politickým inklináciou je spojený aj *mythspace* takzvaný mýtický priestor, v ktorom je národná pamäť šírená skrze prostriedky dostupné štátu. Národné mýty sú tak konštruované, uchovávané a neustále rekonštruované za účelom vytvorenia pocitu súdržnosti, spolupatričnosti a ukotvenia národnej identity. Pamäť môže do tohto mýtického priestoru vstupovať a byť využívaná, no nie vždy sa zhoduje pamäť mysle jednotlivcov s tým, čo je privilegované v národnom mýtickom priestore.²⁰⁵ Verejná pamäť národov sa stáva stretom vernakulárnej a oficiálnej kultúry. Oficiálnu verziu vytvárajú lídri v popredných pozíciách, ktorým nejde vždy o sprostredkovanie bezprostredne žitej skúsenosti príslušníkov daného spoločenstva, ale ide v prvom rade o udržiavanie jednoty spoločnosti.²⁰⁶

Práca si pre svoje výskumné účely vybrala oblasť verejného diskurzu vrcholných predstaviteľov a ich poverených zástupcov a reprezentantov. Ako demokratickí reprezentanti sa podieľajú na vytváraní obrazu či mýtizovaní symbolu v kolektívnej pamäti. Obraz Štefánika si v slovenskej spoločnosti prešiel rôznymi obmenami. K tomu sa k nemu odkazujú rôzne skupiny politického spektra, no každá má tendenciu prispôbovať si jeho obraz pre svoje potreby a prívlastňovať si tie zložky Štefánika, ktoré jej vyhovujú. Práca sa snaží analyzovať či k obdobnému fenoménu dochádza aj v bilaterálnych vzťahoch medzi

²⁰⁴ Ladislav Holý, *Malý český člověk a skvělý český národ: národní identita a postkomunistická transformace společnosti* (Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010), 133.

²⁰⁵ Duncan S. A Bell, „Mythscapes: Memory, Mythology, and National Identity“, *British Journal of Sociology* 54, č. 1 (marec 2003): 74-77, <https://doi.org/10.1080/0007131032000045905> (stiahnuté 10.11.2021).

²⁰⁶ John Bodnar, *Remaking America: Public Memory, Commemoration, and Patriotism in the Twentieth Century*, (Princeton: Princeton University Press, 1994), 75-76.

Slovenskom a Francúzskom na štátnej úrovni reprezentantov vo verejnom mediálnom diskurze.

6.1. Bilaterálne návštevy

Na udržiavanie a rozvíjanie obojstranných bilaterálnych vzťahov je potrebné udržiavať vzájomné recipročné styky. K nim dochádza pri návštevách prezidentov, premiérov či ministrov zahraničných vecí a ich zástupcov. Slovensko s Francúzskom majú relatívne rozvinuté bilaterálne vzťahy k čomu prispievajú pomerne pravidelné kontakty na úrovni najvyšších politických predstaviteľov. Diplomová práca zozbierala všetky dostupné prejavy verejného mediálneho diskurzu počas vzájomných bilaterálnych návštev v podobe prejavov, príhovorov, prípitkov, a to ako z online, tak fyzických archívnych zdrojov. Ako práca vysvetľuje vyššie, úskalím sa ukázala neúplnosť a nemožnosť dostať sa k všetkým prepisom aj z dôvodu, že sa v žiadnej podobe nezachovali. K analýze bolo preto prístupné z v rámci zozbieraného korpusu dokumentov.

Verejný diskurz pri bilaterálnych návštevách má tendenciu používať diplomatický jazyk, udržiavať formálnosť, reagovať na aktuálne okolnosti a zároveň spomenúť vzájomné väzby. Zo skúmaného korpusu verejného diskurzu nevyplýva, že sa predstavitelia vždy počas bilaterálnych návštev odkazujú k osobe Štefánika ako spoločnému symbolu, ktorý ukotvuje vzájomné vzťahy v histórii. Na začiatku práca teda zistila, že nie je nutnosťou a obligátnou povinnosťou k Štefánikovi referovať počas oficiálnych bilaterálnych návštev. Určite to nie je žiadnym pravidlom, akoby sa mohlo pri diplomatických stykoch javiť. Ani pri prvej návšteve osamostatnenej Slovenskej republiky vyslaný zástupca Ministra zahraničných vecí francúzskej vlády R. Dumas v svojom príhovore nespomína spoločný referenčný bod Štefánika.²⁰⁷

V prípade, že počas príhovorov dochádza k spomenutiu osoby Štefánika, vyskytuje sa zväčša na začiatku oficiálneho prejavu ako otvorenie a pomenovanie historickej linky vzájomných slovensko-francúzskych vzťahov ukotvených v histórii. Následne rečník v prejave prechádza k aktuálnej problematike bilaterálneho stretnutia či k iným pomerne formálnym obsahovým náležitostiam. Na základe tematicky obsahovej analýzy skúmaného korpusu prejavov vrcholových predstaviteľov vlád pri bilaterálnych návštevách, ako je vyššie vymedzený v metodológii, dochádza k odkazovaniu sa k Štefánikovi s rôznymi prívlastkami,

²⁰⁷ Digitálny archív Francúzskej republiky [online], *Vie publique*, « Collection des discours public », Roland Dumas, 1993 <https://www.vie-publique.fr/discours/239766-point-de-presse-conjoint-de-mm-roland-dumas-ministre-des-affaires-etra> (stiahnuté 9. decembra 2021).

ktoré sú na základe obsahovej analýzy rozradené do viacerých podskupín a dochádza k analýze dominantných a akcentovaných rovín Štefánikovej osoby.

Dominantnou zložkou, ktorá je najfrekvencovanejšie spájaná s výskytom mena M. R. Štefánika v skúmanom korpuse je jeho hodnosť „generál“. Úplné slovné spojenie generál *M. R. Štefánik* je v tomto prípade najakcentovanejšou rovínou jeho osobnosti. Pomenovanie generál je následne pomerne často spájané s prívlastkom „francúzsky generál“, a to vo vetných konštrukciách „*generál francúzskej armády*“²⁰⁸ alebo rozvetvenejší ekvivalent, „...*ktorý slúžil vo francúzskej armáde*“.²⁰⁹ Dalo by sa povedať, že pomenovanie Štefánika ako generála a dominancia tejto roviny nie je ničím prekvapivým, je na mieste a vyvstáva oprávnene. Štefánik získal ešte počas svojho života vo Francúzsku titul francúzskeho generála. Hodnosť generála Ozbrojených síl SR získal až patrične neskôr v roku 2004 In Memoriam. Ide o zhodnú akcentovanú zložku Štefánika aká bola dominantná aj v prípade miest pamäti vo Francúzsku.

Za pomenovaním generála je pri bilaterálnych návštevách najakcentovanejšou rovínou jeho „slovenskosť“. Ide o kód na označenie podskupiny, ktorá zahŕňa formy a odkazovanie sa k Štefánikovi ako slovenskému občanovi a jeho slovenskej národnosti, ktorá je v prejavoch dominantnou. „*Ako snád' najväčší Slovák*“²¹⁰, alebo „*symbol rodnej vlasti*“²¹¹, „*je to obrovská slovenská osobnosť*“²¹². Príslušnosť k slovenskej národnosti nevychádza len od slovenských predstaviteľov, ale odkazujú sa k nej aj reprezentanti na francúzskej strane. Či by sa sám Štefánik označil ako Slovák/Čechoslovák/Francúz alebo dokonca Európan je nejasné. Problematike Štefánikovej identity sa venuje napríklad historik M. Kšiňan.²¹³

I keď ide o porovnanie obdobného počtu prejavov zo slovenskej a francúzskej strany, Štefánik nie je spájaný s francúzskou národnosťou tak často a jeho *francúzskosť* sa vyskytuje omnoho menej ako jeho *slovenskosť*. Kódom francúzskosti boli zaradené slovné spojenia a odkazy k Štefánikovi ako príslušníkovi Francúzska. K takémuto označeniu dochádzalo najmä

²⁰⁸ Digitálny archív Francúzskej republiky [online], *Vie publique*, « Collection des discours public », François Hollande, 2013 <https://www.vie-publique.fr/discours/189457-francois-hollande-29102013-relations-avec-slovaquie> (stiahnuté 5.decembra 2022).

²⁰⁹ Digitálny archív Francúzskej republiky [online], *Vie publique*, « Collection des discours public », Emmanuel Macron, 2018 <https://www.vie-publique.fr/discours/207026-declaration-de-m-emmanuel-macron-president-de-la-republique-sur-les-r> (stiahnuté 11. januára 2022).

²¹⁰ HNtelevízia, „Naživo: Francúzsky prezident Emmanuel Macron rokoval s Andrejom Kiskom“, Youtube, <https://www.youtube.com/watch?v=U4D5wLHlpPA>, 1:00-9:0 (stiahnuté 30. apríla 2022).

²¹¹ DA MZVaEZ SR, fond zastupiteľský úrad Paríž, (2000), škat.č. 24.

²¹² Digitálny archív Francúzskej republiky, Emmanuel Macron, 2018.

²¹³ Kšiňan hovorí, že rozlišovanie Štefánika ako Slováka v porovnaní s označením Čech či Čechoslovák je spojené so slovenskou národnou emancipáciou a vznikom Slovenskej republiky v roku 1993.

Kšiňan, Michal, *Milan Rastislav Stefanik: the Slovak national hero and co-founder of Czechoslovakia*, (Londýn: Routledge, 2021).

od francúzskych predstaviteľov, no zároveň, v prípade, že Štefánik bol použitý s konotáciou francúzskosti, v závese bola akcentovaná aj jeho slovenskosť: Slováka a Francúz²¹⁴, Francúzsko-Slovák²¹⁵. „...*Inaugurovali sochu na pamiatku veľkého Slováka, ktorý je zároveň aj veľkým Francúzom*“²¹⁶ Prítomnou je linka, ktorá určitým spôsobom prepája Štefánika s Francúzskom. „*Štefánik našiel potrebnú oporu v jeho druhej rodnej vlasti, Francúzsku.*“²¹⁷ Spoločne boli odkazy v texte zahŕňajúce odkaz k Francúzsku a francúzskemu občianstvu zaradené do spoločnej podskupiny a označené kódom „francúzskosť“.

Osobitnú skupinu vytvára prepojenie Štefánika ako symbolu francúzsko-slovenských vzťahov. Pre účely výskumu je rovina označená kódom „vzťahy“. Ide najmä o vyzdvihnutie historickej záštity vzájomných vzťahov, ich terajšej prosperity vďaka spoločnej osobnosti Štefánika. Do podskupiny boli zaradené štylistické variácie ako: „*Nakoľko bol Generál Štefánik tiež stelesnením vzťahov medzi Francúzskom a Slovenskom.*“²¹⁸ „*Dovoľte mi však oprieť sa o osobnosť, ktorá je pre Francúzsko i Slovensko spoločná.*“²¹⁹ „*M. R. Štefánika, ktorý významne prispel k dobrým vzájomným historickým vzťahom*“²²⁰.

Ďalšou akcentovanou rovinou Štefánikovej osoby pri bilaterálnych návštevách je prepojenie na Československo. Významne sa takmer v každom prejave nezabudne spomenúť jeho celoživotné dielo, zásluhy a rola pri vzniku Československa vo vetných konštrukciách „*sny o budúcom Slovensku*“²²¹ „*rovnaako sa odovzdal samostatnosti Československa*“²²². Do rovnakej podskupiny spadá odkazovanie sa k Štefánikovi ako spoluzakladateľovi Československa v závese s menami Beneš a Masaryk. Odkazy v podskupine sú označená kódom Československo.

Na štátnej vrcholovej úrovni sa v príhovoroch M. R. Štefánik spomína len okrajovo, pár slovami či vetami, a to má za následok, že sa predstavitelia zameriavajú len na jeho hlavné

²¹⁴ Digitálny archív Francúzskej republiky, François Hollande, (2013).

²¹⁵ Digitálny archív FR [online], Dominique de Villepin, (2003) <https://www.vie-publique.fr/discours/141459-conference-de-presse-conjointe-de-mm-dominique-galouzeau-de-villepin-m> (stiahnuté 14. apríla 2022).

²¹⁶ Digitálny archív FR [online], Pierre Moscovici (4.-5. mája 1999) <https://www.vie-publique.fr/discours/192413-pierre-moscovici-05051999-slovaquie-elargissement-de-lunion-europeenne> (stiahnutá 15. apríla 2022).

²¹⁷ Ibid.,

²¹⁸ Gallová, Bradlo, Heléne Ross, č.69, (2015), 10.

²¹⁹ DA MZVaEZ SR, fond zastupiteľský úrad Paríž (2000), škat.č. 24.

²²⁰ Digitálny archív Francúzskej republiky, Zuzana Čaputová, (2019).

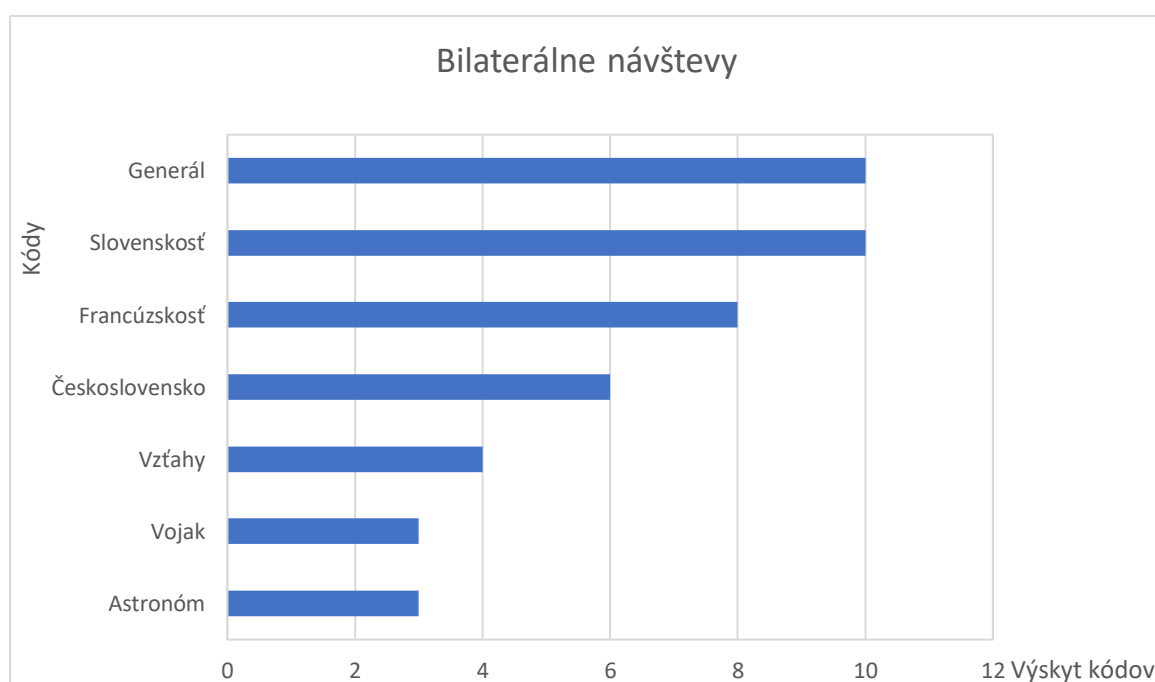
²²¹ Prezidentská kancelária SR, Ivan Gašparovič, (2013) <https://archiv.prezident.sk/gasparovic/indexa3f0.html?prpitok-prezidenta-sr-ivana-gasparovica-na-slavnostnej-veceri-podavanej-na-pocest-prezidenta-francuzskej-republiky-franoisa-hollanda-bratislava-29-10-2013> (19. januára 2022).

²²² Digitálny archív Francúzskej republiky, François Hollande, (2013).

črty, tie, ktoré všetci poznajú a glorifikujú. Ide napríklad o frekventovaný prívlastok „diplomat“, kedy je vyzdvihované jeho politické úsilie vo francúzskych kruhoch. Okrajové spomínanie Štefánika je odrazené vo výskyte odkazovania sa k Štefánikovi strohými a jednoslovnými prívlastkami ako „symbol“, „astronóm“, „vojak“, „veliteľ“, „štátnik“, „patriot“ či „geograf“. Vyskytuje sa pomerne často aj s prívlastkom „veľký“. V jeho prípade však nejde o odkaz k vlastnosti fyziologickej ale charakteristike v prenesenom slova zmysle.

V prejavoch nedochádza k rozvíjaniu Štefánikových vlastností, ideálov či myšlienok pochopiteľne z kapacitných a pragmatických dôvodov. Jeho odkaz sa teda pri bilaterálnych návštevách používa na načrtnutie širších historických prepojení a kontextu vzájomných vzťahov. Na francúzskej a slovenskej strane nie sú výrazné rozdiely v odkazovaní sa k Štefánikovi. Slovenské a ani francúzski predstavitelia jeho odkaz neohýbajú, sú konštantní a konzistentní. Práca si uvedomuje, že hlavným faktorom, prečo k tomu nedochádza je najmä formálna štruktúrovaná forma verejného diskurzu, diplomatické prostredie a najmä širší kontext, v ktorom sa bilaterálne stretnutia odohrávajú, a v ktorých Štefánik nepredstavuje prioritu. Francúzska strana si ho nijak zvlášť neprívlastňuje ako svojho občana a francúzska národnosť nie je akcentovaná i keď spájaniu s Francúzskom dochádza. Dominantným je naratív generála francúzskej armády, slovenského občana a významnej osobnosti pre slovensko-francúzske partnerstvo.

Grafické zobrazenie výskytu kódov:

6.2. Mohyla Milana Rastislava Štefánika na Bradle

Pietne spomienky podliehajú do určitej miery predom determinovanému naratívu miesta pamäti, spomienke na udalosť či osobu a samozrejme charakteru rečníka. Pre účely výskumu diplomovej práce je jednotka výskumu okrem verejného diskurzu počas oficiálnych bilaterálnych návštev rozšírená aj o verejný diskurz prejavov pri Štefánikovom hrobe na Mohyle na Bradle. Výskumná jednotka je rozšírená o tento celok, keďže sa ich zúčastňujú aj francúzsky štátni predstavitelia. Pietne spomienky sa konajú v rôznych častiach Slovenska, aj za prítomnosti francúzskych zástupiteľov vlády, no v prípadoch okrem Bradla sa jedná o neoficiálnejšie komemoračné akty, kde nedochádza k prednesu slávnostného prejavu a nanajvýš sa jedná o ceremóniu kladenia vencov s určitým minoritným sprevádzajúcim programom. Demonštratívnym príkladom môže byť napríklad veľvyslanec Francúzska, ktorý si v roku 2017 najprv uctil pamiatku Štefánika položením venca pri soche na nádvorí Štefánikovho múzea v Košariskách. Nasledujúci deň sa zúčastnil na pietnom akte pri soche M.R. Štefánika v blízkosti komplexu Eurovea v Bratislave. Príhovor predniesol až následne na vrcholnom podujatí uctenia pamiatky Štefánika pri každoročnom pietnom akte na Bradle pri hrobe Generála Štefánika.²²³

Pietna spomienka pri mohyle je na Slovensku každoročným vrcholným podujatím za účelom pripomínania Štefánika za účasti širokej verejnosti. Zúčastňujú sa ho aj štátni aktéri z politických a diplomatických reprezentácií. Ide o prezidentov, premiérov či ich reprezentantov. Taktiež sa zúčastňujú a s príhovorom vystupujú ministri zahraničných vecí a európskych záležitostí. V prípade Štefánika nesie jeho osoba aj vojenskú dôležitosť, a tak sa aktu zúčastňuje, niekedy aj so svojím prejavom, ministerstvo obrany, respektíve ich delegovaní zástupcovia. Na francúzskej strane ide najmä o reprezentáciu z radov francúzskych veľvyslancov na Slovensku, no vyskytujú sa tu aj ministri. Podujatie je zväčša doplnené o prejavy cirkevných hodnostárov či reprezentantov Štefánikovi dedikovaných spolkov, ktoré však nie sú v tejto časti pre účely diplomovanej práce relevantné. Na mohyle na Bradle teda taktiež dochádza k narábaniu s jeho odkazom určitým spôsobom vo verejnom priestore.

Pri pietnych spomienkach konajúcich sa pri mohyle na Bradle, ktoré sú spomienkovými udalosťami priamo dedikovanými pripomínaniu Štefánikovej smrti, využívajú verejní predstavitelia odlišný jazyk ako je tomu na úrovni oficiálnych bilaterálnych návštev. Rečníkom

²²³ Ambassade de France en Slovaquie Ambassade de France en Slovaquie: Francúzske veľvyslanectvo v Bratislave. „Generál Štefánik, « slovenský hrdina a francúzsky občan“, (6. mája 2019), <https://sk.ambafrance.org/Pani-Florence-Parly-zastupila-Francuzsko-na-oslavach-na-Bradle-4-maja> , PDF, (stiahnuté 15. apríla 2022). <https://sk.ambafrance.org/General-Stefanik-slovensky-hrdina-a-francuzsky-obcan>

sa dostáva omnoho viacej priestoru na realizáciu prejavu, a tak sa vyjadrujú k Štefánikovi v širších súvislostiach. Vo verejnom diskurze vládnych aktérov na Bradle sa im naskytuje možnosť podrobnejšie venovať vystúpenie rôznym aspektom, vlastnostiam a činom Štefánika. Rečníci taktiež používajú omnoho poetickejší a rozvetvenejší semiotický prejav, kedy napríklad Štefánika opisujú ako „*šľachetnú dušu*“ či „*vzácné srdce*“.²²⁴

Vďaka širšej obsahovej kapacite prejavov sa k nemu v celkovom súhrne odkazujú omnoho viac práve cez opis jeho vlastností, ktoré naberajú rôzne tvary. Pri odkazovaní k Štefánikovi sa v prejavoch nešetrí superlatívami: výnimočný, všestranná osobnosť, rozhodný, neobyčajný duch, charizmatik. Objavilo sa však aj spojenie s prívlastkom „zvláštny“. V celkovom súhrne však vedie kvalitatívne označenie „veľký“, ktoré sa opäť nemysli vo fyzickom ale prenesenom slova zmysle ako „veľký muž“²²⁵, „muž s veľkým M“²²⁶, „jedna z najväčších európskych osobností“²²⁷.

V skúmanom korpuse prejavov a príhovorov z pietnych spomienok na Bradle sa nefrekventovanejšie s menom Štefánika spája jednoslovné označenie „generál Štefánik“. V tomto prípade však nejde o prepojenie s prívlastkom francúzsky generál či generál francúzskej armády ako tomu bolo pri prejavoch na úrovni bilaterálnych návštev. Napríklad: „*v prípade generála Štefánika je to práve nádej a budúcnosť mnohých ľudí, ktorú zosobňoval*“.²²⁸ Medzi ďalšími jednoslovnými pomenovaniami okrem generála figurujú označenia vedec, vojak, diplomat, štátnik či osobnosť, hrdina, osvietenec...

V prejavoch na Bradle prirodzene dominuje vyzdvihovanie Štefánikovej spojitosti s národom, Štefánikovou vlasťou, už samostatným Slovenskom a s kódom jeho slovenskosti. Po podrobení korpusu prejavov analýze boli do podskupiny slovenskosť zaradené odkazy vzťahujúce sa k odkazu na Slovensko, vlasť či národ, v rôznych jazykových a štylistických variáciách. „*M. R. Štefánik bol veľkým synom nášho národa*“,²²⁹ „*Pretože ak hovoríme o*

²²⁴ Ambassade de France en Slovaquie Ambassade de France en Slovaquie: Francúzske veľvyslanectvo v Bratislave, Florence Parly, (6. mája 2019), PDF.

²²⁵ Gallová, Bradlo, Didier Lopinot, č.67, (2014), 7.

²²⁶ Ambassade de France en Slovaquie Ambassade de France en Slovaquie: Francúzske veľvyslanectvo v Bratislave. „Pietne podujatia na pamiatku francúzsko-slovenského hrdinu, Milana Rastislava Štefánika (4-5/05/2018)“, Christophe Léonzi, (4-5. mája 2018), <https://sk.ambafrance.org/Pietne-podujatia-na-pamiatku-francuzsko-slovenskeho-hrdinu-Milana-Rastislava>, PDF, (stiahnuté 15.apríla 2022).

²²⁷ SME, TASR, „Nielen Slováci si uctili spomienku na M. R. Štefánika“, Peter Gajdoš (6. mája 2017) <https://domov.sme.sk/c/20526575/minister-gajdos-si-uctil-spomienku-na-m-r-stefanika.html> (stiahnuté 10. januára 2022).

²²⁸ Gallová, Bradlo, Didier Lopinot, č.67, (2014), 7.

²²⁹ Prezidentská kancelária SR, Ivan Gašparovič (4.mája 2014), <https://archiv.prezident.sk/gasparovic/index3f8a.html?prihovor-prezidenta-sr-ivana-gasparovica-na-pietnom-zhromazdeni-pri-prilezitosti-95-vyrocia-smrti-milana-rastislava-stefanika-mohyla-pod-bradlom-4-5-2014> (stiahnuté 17. marca 2022).

Milanovi Rastislavovi Štefánikovi, hovoríme zároveň aj o osude a duchu slovenského národa, ktoré sa odrážajú v jeho osobnosti. ²³⁰ „... ktorý hlboko miloval svoju vlasť.“²³¹ Do podskupiny slovenskosť sa radia aj priamo označujúce pomenovania Štefánikovej príslušnosti k slovenskému národu Slovák, slovenská osobnosť, krajan, slovenský hrdina a pod. Hneď po označení generál sa vyskytuje jeho slovenskosť a určitá spojitosť so slovenským národom najčastejšie. K jeho francúzskosti referujú predstavitelia iba minimálne. S Francúzskom je v príhovoroch Štefánik spájaný viac na francúzskej strane, ale ako francúzskeho občana ho spomínajú len v troch prípadoch a aj to s nevyhnutným prepojením a nasledovným označením „slovenský/československý občan“. Rovnako je to v prípade československej príslušnosti. Tou je označený len jediný krát. Naopak prepojenie medzi Štefánikom a Československom sa v príspevkoch objavuje pomerne často; *„Do slovenských národných dejín zapísal sa predovšetkým ako zakladateľ nového Česko-slovenského štátu.*“²³²

Dominantnou je aj zložka pripomínania jeho dosiahnutých činov označená jednoduchým kódom „činy“. V príhovoroch ide skôr o pripomínanie jeho inšpirujúcich činov všeobecne v širšom kontexte. *„Je treba spomenúť aj jeho dôležitú úlohu pri mobilizovaní francúzskej spoločenskej elity.*“²³³ Spomínajú sa však aj jeho konkrétnejšie životné úspechy. *„Bol jednou z hlavných osobností zahraničného odboja, na ktorom sa intenzívne podieľal vytváraním légii vo Francúzsku, Taliansku, Rusku a USA.*“²³⁴ V prípade pietnych spomienok je pripomínanie zásluh na vzniku Československa prítomné menej ako pri príhovoroch na najvyššej úrovni. *„Založenie Československej národnej rady a nezávislosť Československa, to sú boje, ktoré viedol generál Štefánik a víťazstvá, ktoré by neuzreli svetlo sveta bez jeho pričinenia.*“²³⁵ Viac dochádza k spomínaniu zásluh na vzniku samostatného národa: *„Aj vďaka Štefánikovi sme sa vymanili spod národného a sociálneho útlaku v Uhorsku.*“²³⁶ Vyzdvihovanie národných počinov je koreláciou vysvetliteľnou na základe lokácie príhovorov pri pamätníku na Bradle.

Akcentovanou líniou v príhovoroch na pietnych spomienkach je možnosť širšieho odkazovania sa k vyzdvihovaniu Štefánikových hodnôt a jeho ideového odkazu, ktoré sú

²³⁰ Ambassade de France en Slovaquie Ambassade de France en Slovaquie: Francúzske veľvyslanectvo v Bratislave. Christophe Léonzi, (4-5. mája 2017)., PDF.

²³¹ Ambassade de France en Slovaquie Ambassade de France en Slovaquie, Florence Parly, (6. mája 2019), PDF.

²³² Gállová, Bradlo, Jan Sitek, 2-3, (2. mája 1998).

²³³ Gállová, Bradlo, Albert Turot, 2-3, (2. mája 1998).

²³⁴ Gállová, Bradlo, Jan Sitek, č. 2-3, (2. mája 1998),.

²³⁵ Ambassade de France en Slovaquie Ambassade de France en Slovaquie,, Florence Parly, (6. mája 2019), PDF.

²³⁶ Prezidentská kancelária SR, Ivan Gašparovič (4.mája 2014).

aktuálne aj pre dnešok. Podskupina je označená kódom „hodnoty“, kde sú výraznejšie akcentované hodnoty slobody a demokracie. Rečníci sa k jeho myšlienkam odkazujú buď všeobecne, bez uvedenia konkrétnych hodnôt. „A jeho život bol plný inšpiratívnych myšlienok, z ktorých môžeme čerpať dodnes.“²³⁷. Alebo sa samotný Štefánik stáva v naratívne symbolom stelesňujúcim jeho životné hodnoty: „Štefánik sa stal pre slovenský národ symbolom pevnej viery a nádeje, symbolom ušľachtilosti človeka, ktorý v pokore a v pravde kráča za svojim dielom.“²³⁸ „Generál Štefánik, ako symbol mravnosti, nás nabáda byť tiež mravnými...“²³⁹

Pri pietnych spomienkach sa prejavy nesú v omnoho menšej miere v duchu historických prepojení slovensko-francúzskych vzťahov. Odkaz k pripisovaniu spojitosti Štefánika na vzniku pozitívneho francúzsko-slovenského priateľstva je prítomný, ale len minoritne. „Vytvoril puto Slovákov a Francúzov, stelesnenie vzťahov medzi Francúzskom a Slovenskom.“²⁴⁰ Pre účely práce bolo v tomto kroku pristúpene k zlúčeniu Štefánikovej francúzskosti s podskupinou slovensko-francúzske vzťahy spoločne spadajúcej do podskupiny „francúzskosť“.

Prívlastkom, ktorý sa neobjavoval v príhovoroch pri bilaterálnych návštevách, no vystupuje v prejavoch na Bradle je spájanie Štefánika so slovom Európa. Podkapitola zložky Štefánikovej osobnosti je označená kódom „Európa“. Štefánik je okrem slovenskej či francúzskej identity spomínaný s tou európskou: „Bol slovenskou osobnosťou s rozmerom a myslením Európana.“²⁴¹ „Štefánik je nepochybne jednou z najväčších európskych osobností 20. storočia.“²⁴² „...presahoval hranice Slovenska, či vtedajšieho Rakúsko-Uhorska, pretože bol skutočným Európanom“²⁴³. O spájanie s európskym odkazom ide prevažne len v príhovoroch na strane slovenských predstaviteľov vlády. Na francúzskej strane namiesto európskych konotácií skôr dochádza k vyzdvihnutiu jeho francúzskeho občianstva či určitej spätosti s Francúzsko, no ani to nie do výraznej miery, čo však môže byť zapríčinené lokáciou pietnych spomienok na Slovensku.

²³⁷ TASR: Tlačová agentúra SR, Martin Glváč (4. mája 2015) http://klient3.tasr.sk/free/jsp/search/view/ViewerPure.jsp?Document=.%2F.%2FInput_text%2Fonline%2F15%2F05%2Ftbaz548124866.dat.1%40Fondy&QueryText= (stiahnuté 26. marca 2022).

²³⁸ SME, TASR, „Nielen Slováci si uctili spomienku na M. R. Štefánika“, Peter Gajdoš (6. mája 2017)

²³⁹ Ambassade de France en Slovaquie Ambassade de France en Slovaquie, „Generál Štefánik, « slovenský hrdina a francúzsky občan »“, Christophe Léonzi, (4-5. mája 2018), PDF. <https://sk.ambafrance.org/General-Stefanik-slovensky-hrdina-a-francuzsky-obcan> (stiahnuté 12. marca 2022).

²⁴⁰ Ambassade de France en Slovaquie Ambassade de France en Slovaquie, Christophe Léonzi, (4-5. mája 2017), PDF.

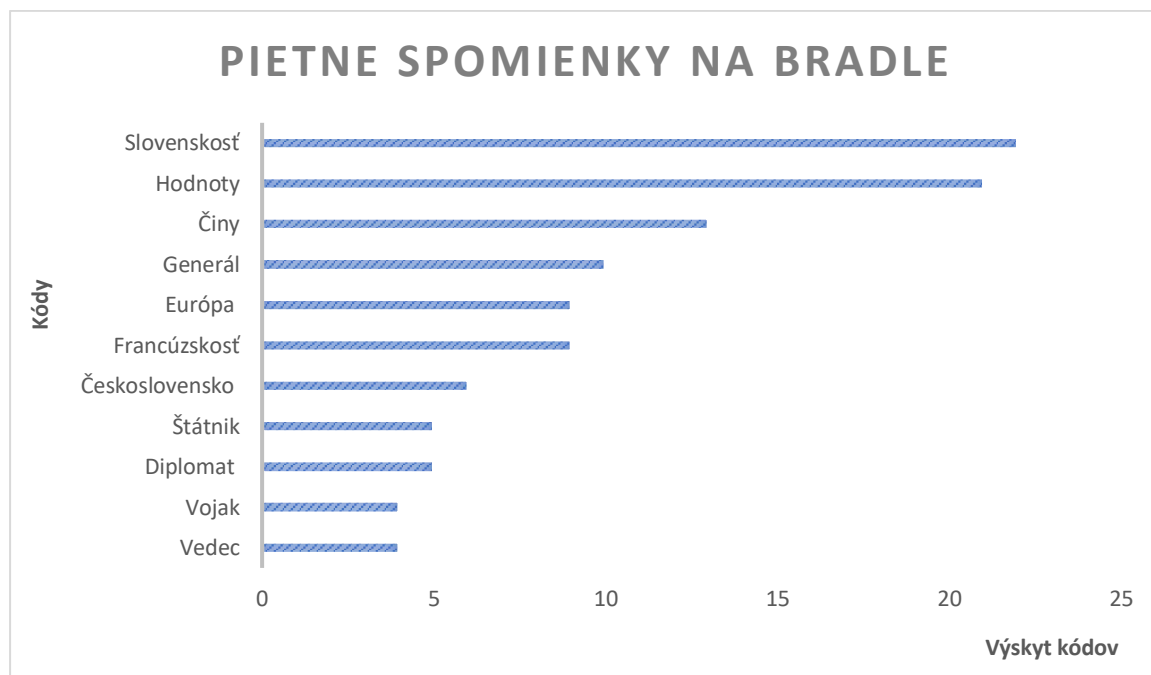
²⁴¹ Gállová, Bradlo, Róbert Ondrejčák, č.62, (2011), 5.

²⁴² SME, TASR, „Nielen Slováci si uctili spomienku na M. R. Štefánika“, Peter Gajdoš (6. mája 2017).

²⁴³ TASR, Martin Glváč, (4. mája 2015)

Štefánik sa v príhovoroch na Bradle dodatočne spája aj s jeho vedeckým rozmerom osobnosti, rovnako ako tomu bolo aj pri bilaterálnych návštevách. Na Bradle sa k Štefánikovi odkazujú s o niečo inými prívlastkami v porovnaní s verejným diskurzom. Štefánik je označený ako štátnik, politik, diplomat a vojak.

Grafické zobrazenie výskytu kódov:

7. Neštátna úroveň

V bilaterálnych vzťahoch štátov nie sú už dávno vnímaní len aktéri na štátnej úrovni. I keď majú v medzinárodných vzťahoch dominantnú úlohu národné vlády a ministri zahraničných vecí, tieto entity už zďaleka nepredstavujú jediných aktérov ovplyvňujúcich svetové dianie. Na oblasť diplomacie a medzinárodných vzťahov majú vplyv aktéri ako organizácie a inštitúcie, medzinárodné firmy, neziskové skupiny, rôzne štátne a neštátne zoskupenia či iné neštátne entity. Na neoficiálnej úrovni sú aktérmi vzájomných bilaterálnych vzťahov samotný občania, a to v rozličných formách. Môže ísť o určitú formu štruktúrovaných spoluprác ako asociácie, zoskupenia a organizácie. No môže sa jednať aj o aktérstvo jednotlivcov. Ide teda o oblasť paradiplomacie, v ktorej zohrávajú úlohu neštátni aktéri.

Slovensko a Francúzsko spolu patria do vyšších nadnárodných spoločenstiev ako OSN či NATO. Medzi oboma krajinami však existujú aj rôzne konkrétnejšie spolupráce vyúsťiace v štruktúrovanú formu spolkov a združení. Jedným z najznámejších a najaktívnejších spoluprác v rámci slovensko-francúzskych vzťahov medzi krajinami je Spolok francúzsko-slovenského priateľstva²⁴⁴, ktorý sprostredkujú viacúrovňové partnerstvo medzi krajinami, podieľa sa na organizovaní aktivít a každé tri mesiace vydáva bulletin Spravodaj v slovenskom a francúzskom jazyku. Spolkom venujúci sa rozvoju francúzsko-slovenských vzťahov je však viac, mnohé z nich sú spolupracou subštátnej prevažne regionálnej úrovne. Štefánik je populárnou osobnosťou, a tak prirodzene dochádza k vytváraniu spolkov a asociácii dedikovaných jeho pamiatke či nesúcich jeho meno. Ide napríklad o Konzervatívny inštitút Milana Rastislava Štefánika, Letecký spolok Štefánika, Nadácia M. R. Štefánika, Spolok rodákov M. R. Štefánika na Slovensku, v Českej republike je to napríklad Spoločnosť generála M. R. Štefánika.²⁴⁵ Ide o spolky, ktoré vyvíjajú aktivity na rozvoj povedomia o Štefánikovi a v jeho mene spájajú jednotlivcov, ale prevažne na územnom vymedzení Slovenska a Česka a len okrajovo vytvárajú prepojenia a rozširujú aktivity na územie Francúzska.

Z širšieho kontextu spoluprác na národnej či subštátnej úrovni sa však dá pokračovať k podskupine spoluprác a k užšiemu vymedzeniu vzájomných partnerstiev a neštátnych dobrovoľníckych spoluprác dedikovaných priamo pamiatke Štefánika vo Francúzsku. Spomedzi Štefánikovi dedikovaných spolkov je celkovo najaktívnejšia ako doma, tak aj vo Francúzsku Spoločnosť M. R. Štefánika, ktorá postupne vznikala po rozpade Sovietskeho

²⁴⁴ Francúzsky originál: « Association Amitié Franco-Slovaque », <http://www.xn--amiti-franco-slovaque-f5b.eu/> (navštívené 21.októbra 2022).

²⁴⁵ *Občanské sdružení generála Milana Rastislava Štefánika*, <http://mrstefanik.cz/> (navštívené 5.decembra 2021).

zväzu a ustanovenie spoločnosti oficiálne nastalo v roku 1990.²⁴⁶ Spoločnosť po vzniku neostala zameraná len na územie Slovenska, ale začala svoje aktivity rozvíjať najmä vo Francúzsku. K prvému významnému neštátnemu prepojeniu slovensko-francúzskych vzťahov došlo hneď v roku 1991, kedy spoločnosť zorganizovala prvý zájazd do Francúzska po stopách Štefánika. Navštívili miesta, kde pôsobil za svojho života Štefánik či miesta pamäti - Námestie generála Štefánika v Paríži, observatórium v Chamonix, Meudon. Dodatkovo putovali aj ďalšími miestami po Francúzku, bez nutnej spojitosti so Štefánikom.²⁴⁷ Spoločnosť prepája Slovensko s Francúzskom v rôznych oblastiach a cez rozličné aktivity. K vzájomným návštevám iniciovaných z popudu spoločnosti dochádza pravidelne za účasti reprezentantov spoločnosti no i širšej verejnosti. Aktivity vyústili do francúzsko-slovenských družobných návštev. Spoločnosť sa okrem iného zasadila a podporila aj za výskumné expedície F. Keleho a kolektívu, vďaka ktorým boli na území Francúzska vybudované pamätníky pripomínajúce tamojšie Štefánikove pôsobenie. Spoločnosť má širokú základňu podporovateľov a má taktiež členov z radov Francúzska.

7.1. Sesterské mestá

Miesta pamäti Štefánika v podobe pamätníkov vo Francúzsku a historická osobnosť Štefánika ako taká nesú siahodlhejší dopad, ako by sa pri prvotnom pozorovaní mohlo zdať. Na ich základe dochádza k aktívnym prepojeniam aktérov na ďalšej úrovni. V mene Štefánika boli medzi Francúzskom a Slovenskom vytvorené spolupráce sesterských miest. Koncept sesterských miest²⁴⁸ je fenoménom týkajúcim sa ako veľkých metropolitných miest tak tých menších spadajúce k zahraničnej politike miest.²⁴⁹ Spoločné spojenie dvoch či viacerých miest nie je náhodným procesom. Jedná sa o cieleňú voľbu na základe historicky, kultúrne, ideologické či ekonomicky podnietených kritérií.²⁵⁰ Akademická literatúra pripisuje najväčšie zásluhy na vzniku konceptu sesterských miest americkému prezidentovi Dwightovi D. Eisenhowerovi z konferencie v roku 1956, kde navrhoval iniciatívny program, ktorým by bolo umožnené všetkým občanom na individuálnej báze zapojiť sa na všetkých úrovniach spoločnosti do občianskej diplomacie skrz prepojenia sesterských miest. Samotná podstata

²⁴⁶Gallová, Bradlo, č.1-5, 1990.

²⁴⁷ Kele a Musil, *Po Štefánikových stopách - Návraty do Polynézie*, 34-35.

²⁴⁸ Vo francúzštine označené ako « *Jumelage* »

²⁴⁹ Anna Chocholová, „Kulturní sféra zahraniční politiky globálních měst: příklad Londýna a Paříže v letech 2007-2016“ (diplomová práce, Univerzita Karlova, 2017), 18-20.

²⁵⁰ Wilbur Zelinsky, “The Twinning of the World: Sister Cities in Geographic and Historical Perspective.” *Annals of the Association of American Geographers* 81, no. 1 (1991): 1–31. <http://www.jstor.org/stable/2563668>, (stiahnuté 15.11.2021).

sesterských miest sa však datuje už k obdobiu druhej svetovej vojny.²⁵¹ Sesterské mesto ako koncept nie je viazané na jedinú formu aktivity a mestá si spoločne budujú vzťahy spôsobmi, ktoré im vyhovujú. Môže ísť o služobné cesty vrcholných predstaviteľov, kultúrne akcie, cirkevné workshopy, festivaly, študentské výmeny a mnohé ďalšie. Neexistuje reaplikovateľná formula spolupráce vhodná pre všetky prípady. Ide o zoskupenie aktivít vyhovujúcich konkrétnemu a špecifickému prepojeniu daných miest. Majoritne sa na akciách sesterských miest podieľajú najmä neplatení dobrovoľníci vďaka čomu sa aktérmi vo vzájomných vzťahoch stávajú jednotlivci.²⁵²

Charakter spoločných spoluprác sa prípad od prípadu líši, no základ spolupráce sesterských miest tkvie vo formálnych dohodách ustanovených s vidinou medzinárodnej výmeny medzi rozdielnymi ľuďmi a kultúrami. Pri výmenách dochádza k vytváraniu miesta (trhu) pre ekonomickú a podnikateľskú aktivitu oboch či viacerých strán. Sesterské mestá môžu byť vnímané ako minoritná súčasť verejnej diplomacie a ich dopad ako zanedbateľný, no v prípade úspešných spoluprác majú tendenciu prepájať verejný sektor, medzinárodné organizácie, dobrovoľnícku a časť spoločnosti s jednotlivcami a domácnosťami pre vytvorenie kultúrnych a ekonomických príležitostí a profitu (nie len) v cestovateľskom ruchu.²⁵³

Francúzsko je krajinou so svetovým vedúcim postavením v počte sesterských miest.²⁵⁴ V roku 2014 ich bolo okolo 4000.²⁵⁵ I keď medzi Slovenskom a Francúzskom existujú mnohé, najmä regionálne prepojenia sesterských miest a regiónov²⁵⁶, historické prepojenie na základe zdieľaného symbolu Štefánika dopomohla konkrétne k vytvoreniu dvoch spoluprác sesterských miest. Prvou spoluprácou sesterských miest je prepojenie slovenského mesta Brezová pod Bradlom a Košariská s mestom Paulhan na juhu Francúzska. Spoločne podpísali 7. mája 2000 zmluvu o partnerstve a stali sa sesterskými mestami. K prepojeniu došlo najmä na základe iniciatívy vtedajšieho slovenského veľvyslanca V. Valacha, ktorý v rokoch 1996 až 2000 inicioval mnoho vzájomných návštev a stretnutí poslancov francúzskej a slovenskej

²⁵¹ Cremer, Rolf D., Anne de Bruin, and Ann Dupuis. "International Sister-Cities: Bridging the Global-Local Divide." *The American Journal of Economics and Sociology* 60, no. 1 (2001): 377–401. <http://www.jstor.org/stable/3487956>, (stiahnuté 16.11.2021).

²⁵² Wilbur Zelinsky, "The Twinning of the World: Sister Cities in Geographic and Historical Perspective.", str.6.

²⁵³ Cremer, Rolf D., Anne de Bruin, and Ann Dupuis. "International Sister-Cities: Bridging the Global-Local Divide." 383-397.

²⁵⁴ Wilbur Zelinsky, "The Twinning of the World",18.

²⁵⁵ Ariane Pépin, „Histoire et évolution du jumelage en France!“, *France Attractive*, (9. decembra 2014) <https://www.franceattractive.com/actualites/histoire-et-evolution-du-jumelage-en-france/> (stiahnuté 12. júna 2022).

²⁵⁶ Napríklad: medzi regiónom Orava a francúzskym Pays de Bray; Trenčiansky kraj a francúzsky región Picardie; Košice s mestom Lyon a pod.

miestnej samosprávy.²⁵⁷ O tri roky neskôr sa odohrala prvá výmena obyvateľov, kedy štyridsaťpäť Slovákov navštívilo Francúzsko a bolo ubytovaných u občanov mesta Paulhan. O rok neskôr prebehla ďalšia výmena, ale v opačnom smere a občania Francúzska navštívili slovenských náprotivkov. O rok neskôr, v roku 2005, došlo po úspešných zahraničných výmenách obyvateľov k vytvoreniu oficiálnej asociácie l'Amicale Paulhanaise Autour de Štefánik (APAS) vo Francúzsku a ekvivalent Asociácia priateľov Francúzska na Slovensku.²⁵⁸ Asociácia priateľov Francúzska so sídlom v Brezovej pod Bradlom vychádza vo svojej činnosti najmä zo Štefánikovej tradície regiónu. Obe asociácie vychádzajú zo skúseností z existujúcich partnerských a priateľských vzťahov medzi občanmi francúzskych a slovenských miest, ktoré sa upevňujú vzájomnou korešpondenciou, osobnými kontaktmi, a najmä výmennými pobytmi obyvateľov partnerských miest.²⁵⁹ Spolu organizujú mnohé výmeny a návštevy. V roku 2010 delegácia z mesta Paulhan navštívila Trenčiansky kraj.²⁶⁰ O dva roky navštívili rodný región Štefánika obyvatelia mesta Paulhan, ktorí pokračovali pri svojom pobyte do Českej republiky.²⁶¹ V roku 2015 oslávili sesterské mestá 15 rokov spoločnej spolupráce. Francúzi navštívili Slovensko a uctili si pamiatku Štefánika položením kvetov na Bradle.²⁶²

I keď sú sesterské mestá formátom výmeny dvoch strán, nie je to nevyhnutným pravidlo a dokáže prejsť k viacnárodným aktivitám. Nadnárodnou spolupracou troch strán sa stalo stretnutie spriatelnených miest Paulhan – Brezová pod Bradlom – a nemecký Krailling²⁶³. Pri stretnutí došlo k nadviazaniu medzinárodných kontaktov a zároveň si účastníci okrem iného pripomenuli aj Štefánikovu pamiatku položením kvetov pri jeho pamätníku v Paulhan. Od skupinových výmen obyvateľov či viacnárodných spoluprác sa dá prejsť ešte k nižšej forme budovania vzájomných vzťahov. Pri prepojení sesterských miest dochádza aj k iniciatívam jednotlivcov. Príkladom je šéf asociácie l'Amicale Paulhanaise Autour de Štefánik - Joël Diaz,

²⁵⁷ Michael Kopanic, „The Milan R. Štefánik Statue in Paulhan, France (part 2)“, str.9

²⁵⁸ Joël Diaz, e-mailová správa adresovaná autorovi: Résumé Amicale Paulhanaise Autour De Stéfánik, 23. Mája 2022.

²⁵⁹ Facebook: „Asociácia priateľov Francúzska“, @apsfsk, https://www.facebook.com/apfsk/about/?ref=page_internal (navštívené 18. mája 2022).

²⁶⁰ Gallová, Bradlo, č.60, (2011), 8.

²⁶¹ Midi Libre, „Beau voyage au pays de Milan Stefanik“, (5.október 2012), <https://www.midilibre.fr/2012/10/05/beau-voyage-au-pays-de-milan-stefanik,573116.php> (stiahnuté 12.marec.2022).

²⁶² Paulhan, Jumelages, „Deux jumelages avec la Ville de PAULHAN“, https://www.paulhan.fr/jumelages_fr.html (navštívené 18. júna 2022).

²⁶³ Midi Libre, „Jumelages : première rencontre triangulaire européenne réussie“, (2. júla 2011), <https://www.midilibre.fr/2011/07/02/jumelages-premiere-rencontre-triangulaire-europeenne-reussie,347599.php> (stiahnuté 4.mája 2022).

ktorý prešiel na bicykli vzdialenosť 1700 kilometrov medzi sesterskými mestami Paulhan a Brezová pod Bradlom.²⁶⁴

Druhým prepojením sesterských miest je francúzske mesto Meudon so slovenským mestom Brezno. V tomto prípade ide o osvojenie myšlienky vzdania pocty a vďaky Štefánikovi na základe prepojenia dvojníckych sôch nachádzajúcich sa v oboch mestách. Socha Štefánika postavená vo francúzskom Meudon je vernou kópiou sochy nachádzajúcej sa v meste Brezno. K podpísaniu vzájomnej medzinárodnej partnerskej zmluvy došlo 4. mája 1999 práve pri odhalení sochy Štefánika pred observatóriom v Meudon počas Pamätného roku Štefánika vo Francúzsku.²⁶⁵ Vzájomné priateľské vzťahy oboch miest je však možné na neoficiálnom leveli datovať do skoršieho obdobia osemdesiatych rokov minulého storočia. Vzťahy sa budovali v prvotnej fáze najmä pričinením francúzskeho občana a pedagóga francúzskej stredne školy, ktorý sa oženil s manželkou slovenského pôvodu. Za svoje pričinenie sa za dlhoročnú aktivitu a rozvoj priateľských vzťahov medzi súbormi a organizáciami mesta Brezna a miest Francúzska získal titul „Čestný občan mesta Brezna“.²⁶⁶ Na oficiálnejšej rovine došlo k deklarácii družobných vzťahov medzi strednými školami v roku 1992. Odvtedy prebiehajú družobné aktivity Strednej odbornej školy techniky a služieb Brezno s francúzskou strednou školou v Meudon.²⁶⁷ Začiatok spolupráce spočíval v zahraničnej výmene študentských delegácií z Brezna a Meudon ako spôsob získania kultúrnej rozhladenosti či spôsob ako si osvojiť cudzí jazyk.²⁶⁸ Aj v dnešnej dobe dochádza každoročne k spolupráci. Dvaja žiaci sa majú možnosť zúčastniť dvojtyždňovej odbornej stáže a dvanásť žiakov s dvoma pedagógmi sa môžu zúčastniť týždenného poznávacieho pobytu v Meudon.²⁶⁹ V roku 1998 bol slovenským veľvyslancom v Paríži označený vybudovaný vzťah primátora mesta Brezno s primátorom Meudon ako „pôsobivé priateľstvo“. V kombinácii s podujatiami na počesť Štefánika tento vzťah presiahol rámec družobných stykov

²⁶⁴ Spravodaj, č.58, (2010), <http://xn--amiti-franco-slovaque-f5b.eu/images/stories/ArchivSpravodaj/spravodaj%2058.pdf> (stiahnuté 4. februára 2022).

²⁶⁵ Meudon,fr, „*Relations internationales*“, Brezno, <https://www.meudon.fr/relations-internationales/> (stiahnuté 18. novembra 2022).

²⁶⁶ Slovenské zahraničie, portál Slovákov vo svete, „*Daniel Compagnon*“ <https://www.slovenskezahranicie.sk/2015/01/01/daniel-compagnon/> (stiahnuté 28. apríla 2022).

²⁶⁷ Francúzsky originál: Lycéé Professionel :Les Cotes De Villebon, Meudon

²⁶⁸ Gallová, Bradlo, č.61, (2011), 20.

²⁶⁹ Stredná odborná škola techniky a služieb Brezno, „Družobné vzťahy“ <https://ssbrezno.edupage.org/text2/?eqa=dGV4dD10ZXh0L3RleHQyJnN1YnBhZ2U9Mw%3D%3D> (stiahnuté 26. novembra 2021).

medzi mestami a nadobudol národno-štátnu významnosť.²⁷⁰ Zmluva medzi mestami bola slávnostne obnovená pri storočnom jubileu smrti Štefánika v roku 2019.²⁷¹

V mene Štefánika vznikli dve prepojenia partnerských miest, ktoré sa aktívnym spôsobom podieľajú na bilaterálnych francúzsko-slovenských vzťahoch na neštátnej úrovni. Či už ide o aktérstvo väčšej skupiny obyvateľov, jednotlivcov či naopak aktérov regionálne až nadnárodnej úrovne, sesterské mestá majú tendenciu sprostredkovať (v mene Štefánika) pre krajinu spôsob svojej prezentácie navonok a exportovať svoj obraz do zahraničia, či naopak vďaka návšteve francúzskej strany priblížiť Slovensko a rozvíjať záujmy nie len cestovného ruchu. Výmeny a spolupráce majú tradičnú až obligátnu formu, kedy si delegácie uctia pamiatku Štefánika položením kvetov či samotnou návštevou jeho pamätníka alebo miest pamäti.²⁷² Pietny akt však nie je osamotenou aktivitou a nasleduje doprovodný kultúrny program, vystúpenie folklórnych súborov, gastronomický program či pri výmenách následné spoznávanie regiónu a cestovanie po krajine.²⁷³ Spoločné a mnohvrstvové aktivity sesterských miest na neštátnej úrovni vytvárajú ďalšie vrstvy spolupráce vzájomných slovensko-francúzskych bilaterálnych vzťahov s presahom k národno-štátnemu charakteru.

²⁷⁰ DA MZVaEZ SR, Zastupiteľský úrad Paríž, (1998), škat.č.19, FRVV 253-102.

²⁷¹ Spravodaj, (2019), č. 94 <http://xn--amiti-franco-slovaque-f5b.eu/images/stories/ArchivSpravodaj/94%20kompletny.pdf> (stiahnuté 7. februára 2022).

²⁷² Midi Libre, „Une délégation de Slovaques pour rendre hommage à Milan Stefanik“, 21. máj 2012, <https://www.midilibre.fr/2012/05/21/une-delegation-de-slovaques-pour-rendre-hommage-a-milan-stefanik,504443.php> (stiahnuté 3. máj 2022).

²⁷³ Spravodaj, (2015), č.78 <http://xn--amiti-franco-slovaque-f5b.eu/images/stories/ArchivSpravodaj/spravodaj%2078.pdf> (stiahnuté 3. marca 2022).

8. Záver

„Žil som krásny život. Prežíval som večnosť v sekundách.“

- M. R. Štefánik

Diplomová práca venovala svoju pozornosť historickej postave M. R. Štefánika a jeho sprítomňovaniu vo francúzsko-slovenských vzťahoch v období rokov 1993 až 2020. M. R. Štefánik je jednou z najvýznamnejších a najpopulárnejších postáv slovenskej histórie. Štefániková tragická a predčasná smrť prispela k heroizácii a vybudovaniu kultu jeho osobnosti. Štefánik je zdieľanou osobnosťou slovensko-francúzskej histórie. Významnú časť svojho života prežil vo Francúzku, kde pôsobil na poli vedeckom, diplomatickom a vojenskom. Stal sa francúzskym občanom a aj preto bolo očakávané narábanie s jeho odkazom vo Francúzsku. Cieľom práce bolo odpovedať na otázku, ako je sprítomňovaný druhý život Štefánika vo Francúzsku, ako aktéri pracujú s jeho odkazom, a ktoré roviny jeho osobnosti sú vo vzájomných slovensko-francúzskych vzťahoch dominanté.

Na území centrálného a zámorského Francúzska sa nachádza niekoľko miest pamäti odkazujúcich a uctievajúcich si Štefánika. Ide konkrétne o dve sochy v mestách Paulhan a Meudon, pamätnú tabuľu na ulici Lecran v XIV. parížskom obvode, pamätnú tabuľu so stélou na Námestí generála Štefánika v XVI. parížskom obvode a pamätnú tabuľu pri observatóriu v Chamonix. Najodľahlejší pamätník sa nachádza v hlavnom meste Francúzskej Polynézie. Až na jednu výnimku boli všetky pamätníky vo Francúzsku iniciované, vybudované či zrekonštruované na základe (česko)-slovenského popudu, a to najmä z radov diplomatov a štefánikológov. Ich budovanie bolo umocnené v časovom období okolo rozpadu Československa. Miesta pamäti získavajú partikulárnu dôležitosť najmä okolo výročia Štefánikovej smrti, prípadne jeho narodenia, a stávajú sa miestom pietnych spomienok, pokladania vencov, a to za účasti štátnych a neštátnych aktérov slovenskej a francúzskej strany.

Po rozpade Československa sa muselo Slovensko vybrať samostatnou cestou samourčenia v zahraničí a tvorby pozitívneho obrazu navonok. Atribútom pri budovaní vzájomných vzťahov dokáže byť zdieľaná osoba, ktorou Štefánik vo francúzsko-slovenských vzťahoch je. K zintenzívneniu podnetov na pripomínanie Štefánika vo Francúzsku došlo prevažne po osamostatnení Slovenskej republiky, a to spontánne, no i cielene, ako snaha zintenzívniť bilaterálne vzťahy a budovať si pozitívny obraz v zahraničí, ktorý Slovensku po osamostatnení výrazne chýbal. Povedomie o Štefánikovi bolo na území Francúzska na počiatku skúmaného obdobia naozaj chabé. I keď bol Štefánik medzinárodne zdieľanou osobnosťou 19. storočia, intenzívne pôsobiace vo Francúzku, jeho sprítomňovanie počas druhého života bolo

implementované na francúzske územie najmä na základe snáh slovenskej štátnej a neštátnej úrovne aktérov. Bez snáh Slovenska by sa o Štefánikovi vo Francúzsku pravdepodobne dnes vedelo len minimálne. Existovalo by len dovtedy pomenované Námestie generála Štefánika v Paríži a v meste Paulhan by stála socha bez identifikácie. Ak išlo od diplomatických predstaviteľov Slovenska o cielené utváranie miest pamäti za účelom vytvárania pozitívneho obrazu krajiny a rozvoja vzájomných vzťahov, dalo by sa toto úsilie označiť za úspešné. Zo snáh Slovenska došlo k Štefánikovmu pripomínaniu a podpore pietnych spomienok aj na území Francúzska, ktoré nabrali každoročný pietny význam. K zahájeniu pietnych spomienok došlo najmä vďaka podnetu Veľvyslanectva Slovenskej republiky v Paríži na základe iniciatívy nazvanej Spomienkový rok Štefánika. Miesta pamäti kumulujú akcie a každoročné pietne spomienky, ktoré zintenzívňujú oficiálne a neoficiálne slovensko-francúzske stretnutia. Štefánik je každoročne pripomínaný vo Francúzsku a predstavitelia francúzskej vlády sa pravidelne zúčastňujú a rečia pri pietnych spomienkach na Mohyle na Bradle. Francúzski štátni predstavitelia priznali v niektorých prípadoch skepticizmus pri budovaní pamätných miest či nízku znalosť o osobe Štefánika, no práve vďaka iniciatíve slovenskej strany došlo k zmene ich postoja.

Počas výskumu sa ukázalo, že miesta pamäti však zohrávajú siahodlhejšiu úlohu a utvárajú viacvrstvovú rovinu vzájomných slovensko-francúzskych vzťahov aj na neoficiálnej úrovni. I keď boli vybudované s prvotným záujmom vzdania úcty významnej historickej postave, v konečnom dôsledku nadobudli symbolickú hodnotu a spomienkový charakter. Vznikli spolupráce a ustanovili sa vzájomné prepojenia sesterských miest. Vznikli medzi mestami Meudon a Brezno, ktoré zdieľajú rovnakú podobizeň sochy a druhým prepojením sú mestá Paulhan a Brezová pod Bradlom s Košariskami. Medzi sesterskými mestami dochádza k budovaniu medzinárodných spoluprác kultúrneho, turistického či ekonomického charakteru s pridruženými aktivitami. Vďaka miestam pamäti dochádza aj k prepájaniu aktérov z radov občianskej spoločnosti vo fóre spolkov a asociácii dedikovaných pamiatke Štefánika, pre ktorých Štefánik predstavuje hrdinu a zasadujú sa o zachovanie jeho pamiatky, poukázanie jeho dôležitosti a vzdania patričnej úcty aj v zahraničí. Primárne snahy o pripomínanie Štefánika však majú podľa pozorovaní tendenciu v dlhšom časovom horizonte prerastať v pridružené medzinárodné spolupráce, výmeny a kultúrne akcie a podieľať sa na budovaní vzájomných kontaktov medzi Francúzskom a Slovenskom v rôznych oblastiach bez toho, aby to bolo ich primárnym záujmom.

Druhou časťou výskumu bola tematicky obsahová analýza verejného mediálneho diskurzu francúzskej a slovenskej štátnej úrovne. Vo verejnom diskurze bilaterálnych návštev sa

predstavitelia nie vždy k Štefánikovi odkazujú, nejde o povinnosť a ani pravidlo. Keď k tomu dochádza, tak je Štefánik vykreslený pozitívne a označuje sa ako „veľký“ v prenesenom slova zmysle. Na vrcholovej úrovni vzťahov sa Štefánik spomína ako symbol a historické prepojenie spoločných francúzsko-slovenských vzťahov. Počas komunistického režimu podliehal symbol Štefánika propagande a dochádzalo k ideologickému ohýbaniu jeho odkazu. Preto sa diplomová práca snažila zistiť, ako bolo vo verejnej pamäti narábané so Štefánikom v neskoršom období. Podľa zistení výskumu nedochádza vo verejnom diskurze k ideologickému ohýbaniu Štefánikovho odkazu. Z oficiálnych prejavov štátnych predstaviteľov sa počas skúmaného obdobia javí odkazovanie k Štefánikovi ako konzistentné a nepodliehajúce ideologickým mytizáciám. V prípade, že si ho určitá skupina privlastňuje, ide do určitej miery o adekvátny a prirodzený jav, keďže sa Štefánik angažoval v rôznych spoločenských oblastiach a bol všestranný. Keď je k Štefánikovi referované napríklad vedeckou obcou, dochádza k tomu na základe jeho astronomickej kariéry. Štefánik bol astronómom európskeho mena. Ak si ho privlastňujú Francúzi, je tomu tak najmä vďaka francúzskemu občianstvu a skutkom, ktoré v mene Francúzska vykonal.

M. R. Štefánik bol viaczložkovou osobnosťou, a preto dochádza v jeho druhom živote k akcentovaniu určitých zložiek jeho osobnosti viac ako iných. Na francúzskej strane sú zvýraznené zložky vojenského a vedeckého rozmeru Štefánikovej osoby. V diskurze oficiálnych aktérov je dominantnou oblasť vojenskej aktivity Štefánika, ktorá je najčastejšie spájaná s prostým označením „generál“, pri oficiálnych bilaterálnych návštevách doplnené o prívlastok francúzsky – „generál francúzskej armády“. Vyzdvihovanie jeho vedeckej aktivity je výraznejšie najmä na pamätných miestach vo Francúzsku, kde sa okrem generála najčastejšie Štefánik spomína ako astronóm či vedec.

Národnosťou a identitou Štefánika sa zaoberajú rôzne diela a výskumy, a preto sa práca nesnaží zodpovedať túto problematiku. Či by sa samotný Štefánik definoval ako Slovak, Čechoslovak, Francúz alebo Európan ostane nezodpovedané. Jeho slovenskosť je však vo verejnom diskurze najdominantnejšou rovinou zo všetkých. Dochádza k najfrekvencovanejšiemu výskytu odkazov v spojitosti so slovenským národom a k jeho označeniu ako Slováka. Československou národnosťou nie je takmer vôbec označovaný, no so vznikom Československa, ako jeho zakladateľ je spájaný omnoho častejšie. I keď je zdieľanou osobnosťou s Francúzskom, francúzska strana k nemu odkazuje ako k Francúzovi iba minimálne a v prípade, že sa jedná o spomenutie Štefánika ako Francúza, v zapätí je označená aj jeho slovenská/československá národnosť. S prívlastkom francúzsky

a s Francúzskom ako takým je spájaný, no len vo vyššie pomenovanom kontexte vzájomných historických vzťahov a pri označení v podobe francúzskeho generála.

V skúmanom korpuse verejného diskurzu došlo k spájaniu Štefánika aj s európskymi konotáciami. Toto pozorovanie je založené len na diskurze zo slovenskej strany, nakoľko v prejavoch francúzskych predstaviteľov dochádza k spojeniu s prívlastkom európsky len minimálne. Európskej linke sa práca z kapacitných dôvodov ďalej nevenuje, no na základe označení Štefánika ako Európana, či tvrdení, že predpovedal rozpad Rakúsko-Uhorska a proces europeizácie,²⁷⁴ sa linka javí ako zaujímavý zdroj možného budúceho výskumu. Už prvý ponovembrový minister zahraničných vecí v svojom prejave na území Francúzska nazval Štefánika Európanom,²⁷⁵ a tak by mohla byť doplnkovým výskumom rovina pozorovania či dochádzalo k výraznejšiemu odkazovaniu sa k Štefánikovi v európskych líniách práve okolo vstupu Slovenskej republiky do Európskej únie. Otvárajú sa aj ďalšie možné smery a výzvy, ktorým by mohla byť venovaná pozornosť v budúcnosti. Ide napríklad o možné rozšírenie analýzy pamätníkov na územie ďalších krajín, kde Štefánik pôsobil, neobmedzujúc sa len na teritoriálne územie Francúzska. Obdobne by mohla byť linkou výskumu možnosť preskúmať či, prípadne ako je k Štefánikovi odkazované vo verejnom diskurze v radoch českých štátnych aktérov.

²⁷⁴ Fuska, M. R. *Štefánik v myšlienkach a obrazoch*, 15

²⁷⁵ Gallová, Bradlo, č.61, (2011), 29.

Summary

The thesis focused on the historical person of M. R. Štefánik in Slovak-French bilateral relations between the years 1993-2020. Štefánik is one of the most significant and most popular personalities in Slovak history. His early and tragic death contributed to his heroization and establishment of his personality cult. Štefánik is a shared character of Slovak-French history. He spent a significant part of his life in France, where he was successful in the field of science, military, and diplomacy. He obtained French citizenship. For these reasons his legacy was expected to be present in France as well. The thesis aimed to answer how was Štefánik remembered in France, how the actors of Slovak-French relations were referring to Štefánik, and what levels of his personality were emphasized.

Several sites of memory commemorating Štefánik are located in the French central and overseas territory. Namely, there are two statues in towns named Meudon and Paulhan, a memorial plaque on the Street Lecran in XIV. Paris district, a memorial plaque with commemorative stone at the Square of general Štefánik in XVI. Paris district and memorial plaque at the observatory in Chamonix. The most faraway site of memory is located in the capital of French Polynesia. Up to one exception, all the sites of memories commemorating Štefánik in France were initiated and constructed as an impulse and effort from (Czech)-Slovak side, particularly as an endeavour of diplomats and individuals with a deep interest in Štefánik. The sites of memory were originated mostly around the separation of Czechoslovakia. The monuments are gaining particular importance around jubilees of Štefánik's death or birth and they become a place of commemorations with the presence of statesmen and non-state actors from the Slovak and the French side.

After the separation of Czechoslovakia, the Slovak Republic had to set out on the way of self-defining abroad and building a positive image which was desperately missing. Štefánik represents a shared attribute for both countries based on which their relations can be strengthened. The knowledge about Štefánik in France was quite feeble at the beginning of the research period. Acts of remembrance during Štefánik's second life were implemented in France mainly as the Slovak effort of the official actors, concretely from Slovak diplomatic ambassadors in France. The significant action named Memorial year of Štefánik in France contributed to spread the knowledge and interest in Štefánik.

If the purpose of Slovak diplomatic and state circles was to implement a positive image of the country based on commemoration of Štefánik, it could be described as successful. Thanks to Slovak endeavour, Štefánik's legacy has been commemorated in France every year and

in various different places. Moreover, French representatives are participating every year and delivering a speech during the commemorative acts at Štefánik's grave in Slovakia. Some of the French statesmen confessed to the primary scepticisms towards Slovak attempts to build the sites of memories and to commemorate the personality of Štefánik, what was caused mostly by their lack of knowledge. However, thanks to Slovak initiation their opinion had shifted.

As it emerged during the research, the sites of memories can play a long-winded and multi-layer role in the building of bilateral relations at the official and also non-official levels. Albeit, they were constructed with main purpose of remembering the important historical personality, they ultimately obtained symbolic value and commemorative characters. The mutual corporations, associations, and sister cities were established. Sister cities are creating international collaborations of cultural, touristic, and economic character between each other.

Thanks to the sites of memory, the individuals from civil society are interconnected and brought together in fellowships and associations dedicated to the memory of Štefánik. He represents for them a hero and they endeavour to preserve his legacy, emphasize his importance, and show respect to him even abroad. The main attempt to preserve his legacy tends to develop into affiliated activities and contribute to creating mutual contacts between France and Slovakia in various fields.

The second part of the research was based on thematic content analysis of public discourse at the Slovak and French state level. The research ascertained that mentioning the personality of Štefánik in speeches during bilateral visits is neither an obligation nor a rule. Once it happens, he is depicted positively with the use of superlatives. At the top level of bilateral relations it is referred to Štefánik as symbol and historical interconnection of mutual Slovak-French relations. Štefánik overcame communist propaganda and oppression when he was depicted as a traitor of the nation and his legacy was misused. That is why the thesis was interested in finding out whether analogous occurrences happen in public memory and how it is referred to his legacy at the state level of bilateral relations.

Referring to the legacy of Štefánik during research period and from the research sample, his remembrance appears to be consensual, coherent, without ideological misuse and mythization, even with almost obligatory emphasizing some levels of his personality. Albeit a particular group appropriates his legacy, it is not necessarily a misuse as he was a person of many talents, a universal actor, and active in various fields of society. In case a scientific community appropriates his legacy it can be perceived as valid because Štefánik was an astronomer of European complexion. In a case France appropriates his legacy it is mainly because he was a French citizen and he accomplished achievements in the name of France.

M. R. Štefánik was a complex person and some parts of his personality are emphasized more than the others. The most highlighted levels from the French side are his military and astrological characters. Public discourse is dominated by highlighting the military level represented in referring to Štefánik as general. During the bilateral visits the simple “general” is accompanied by a modifier “French”-French general. The level of scientific activities is slightly more dominant at the sites of memory in France, where he is determined as an “astronomer” or “scientist”.

The nationality and identity of Štefánik have been an interest of academic publications. The thesis thus does not try to answer this problematic. Whether Štefánik would identify himself as Slovak, Czechoslovak, French or even European shall remain unanswered. His belonging to Slovak nation and referring to him as Slovak is the most emphasized part of his personality. Within the research sample, it was the most frequently referred to Štefánik with a connection to Slovakia. Although, he is not described through Czechoslovak nationality, his connection with Czechoslovakia as one of its creator is mentioned frequently. Albeit, he is a shared personality of French-Slovak relations, the French side refers to him as a French citizen rarely. In case Štefánik is named a French citizen during the speech it is always followed by mentioning his Slovak/Czechoslovak nationality. However, with the modifier “French “or with France as such Štefánik is being mentioned often and this level has been dominant.

During the research, the level of referring to Štefánik in European connotations emerged. The observation is based on the discourse from the Slovak side as the French representatives refer to him as European rarely. The thesis does not pay further attention to this observation because of its capacity limits. Nonetheless, a connection of Štefánik with Europeanisation can be an interesting impulse for a research which can be supplemented by analyzation whether referring to Štefánik in the European context intensified around Slovak application to join European Union. Another possible research areas and directions are being exposed to future interest, such as widening the research to sites of memories not only in France but abroad also. Another research area could analyse the public discourse at the Czech level and examine whether or how they are referring to Štefánik in the Czech-French context.

Použitá literatúra:

Primárne zdroje:

Ambassade de France en Slovaquie Ambassade de France en Slovaquie: Francúzske veľvyslanectvo v Bratislave. „*Relations franco-slovaques; Francúzsko-slovenské vzťahy*.“

Digitálny archív Francúzskej republiky [online]. *République Française: Vie publique*, „Collection des discours publics“. <https://www.vie-publique.fr/collection-discours-publics>

Diplomatický archív MZVaEZ SR, fond zastupiteľský úrad Paríž (1993 – 2008), spracovateľ D. Kuzmík, škat.č. 2-38.

Disman, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum, 2002.

Drulák, Petr. *Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál, 2008.

Fuska, Ján. *M. R. Štefánik v myšlienkach a obrazoch*. Bratislava: Elán, 1999.

Fuska, Ján. *M. R. Štefánik žije v národe*. Bratislava: Nadácia M. R. Štefánika, 2013.

Fuska, Ján. *Pamätník M. R. Štefánika v Bratislave*. Bratislava: Elán, 2010.

Gallová, Mária. *Bradlo: časopis Spoločnosti M. R. Štefánika*. Brezová pod Bradlom: Spoločnosť M. R. Štefánika, 1990-2019, číslo 1-78.

Gallová, Mária. *Posol hviezdnych dial'ov*. Brezová pod Bradlom: Spoločnosť Milana Rastislava, 2014.

Hájek, Martin. *Čtenář a stroj: vybrané metody sociálněvědní analýzy textů*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2014.

HNtelevízia. „Naživo: Francúzsky prezident Emmanuel Macron rokoval s Andrejom Kiskom“. Youtube, <https://www.youtube.com/watch?v=U4D5wLHlpPA>, 1:00-9:0 (stiahnuté 30. apríla 2022).

Kele, František a Miroslav Musil. *Po Štefánikových stopách - Návraty do Polynézie*. Bratislava: Eko-Konzult, 2009.

Kšišňan, Michal. *Milan Rastislav Štefánik*. Brno: CPress v spolupráci so Slovenským archívom, 2012.

Macho, Peter. *Milan Rastislav Štefánik ako symbol*. Bratislava: Veda, 2019.

Miloslav, John. *Milan Rastislav Štefánik: život a smrť národného hrdiny*. Olomouc: Votobia, 2000.

Prezidentská kancelária SR, Ivan Gačparovič, 2013
<https://archiv.prezident.sk/gasparovic/indexa3f0.html?prpitok-prezidenta-sr-ivana-gasparovica-na-slavnostnej-veceri-podavanej-na-pocest-prezidenta-francuzskej-republiky-franoisa-hollanda-bratislava-29-10-2013> (19. januára 2022).

Prezidentská kancelária SR, Ivan Gašparovič(4.mája 2014),
<https://archiv.prezident.sk/gasparovic/index3f8a.html?prihovor-prezidenta-sr-ivana-gasparovica-na-pietnom-zhromazdeni-pri-prilezitosti-95-vyrocia-smrti-milana-rastislava-stefanika-mohyla-pod-bradlom-4-5-2014> (stiahnuté 17. marca 2022).

SME, TASR. „Nielen Slováci si uctili spomienku na M. R. Štefánika“. Peter Gajdoš (6. mája 2017)
<https://domov.sme.sk/c/20526575/minister-gajdos-si-uctil-spomienku-na-m-r-stefanika.html> (stiahnuté 10. januára 2022).

Spravodaj: Časopis Spolku Francúzsko Slovenského Priateľstva. Bulletin D'association Amitie Franco – Slovaquie. Francúzsko, 2007 -2019, č. 47-95.

TASR: Tlačová agentúra SR. Martin Glváč, (4. mája 2015) http://klient3.tasr.sk/free/jsp/search/view/ViewerPure.jsp?Document=.%2F.%2FInput_text%2Fonline%2F15%2F05%2Ftbaz548124866.dat.1%40Fondy&QueryText= (stiahnuté 26. marca 2022).

Valach, Vladimír. *Paris – Bratislava, alebo, Prečo mám rád Francúzsko?*. Bratislava: Sprint vfra, 2002.

Sekundárne zdroje:

Assmann, Jan a Martin Pokorný. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha: Prostor, 2001.

Assmann, Jan. „Communicative and Cultural Memory“, in *Cultural Memory Studies, An International and Interdisciplinary Handbook*, eds. Astrid Erll a Ansgar Nünning. Berlin, New York: De Gruyter, 2008.

Assmann, Jan. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha: Prostor, 2001.

Assmann, Jan. *Moses the Egyptian*. Cambridge: Harvard University Press. 1997.

Bilský, Miroslav. „Nábor čs. dobrovolníků v Spojených štátech amerických“. in *Milan Rastislav Štefánik a česko-slovenské zahraničné vojsko (légie)*. Spoločnosť Pro Historia (2014): 60-66.

Bodnar, John. *Remaking America: Public Memory, Commemoration, and Patriotism in the Twentieth Century*. Princeton: Princeton University Press, 1994.

Braun, Virginia a Victoria Clarke. *Successful Qualitative Research: a Practical Guide for Beginners*. London, SAGE Publications, 2013.

Cigánková, Vlasta, eds. „M. R. Štefánik, T.G. Masaryk a vznik Česko-Slovenska. Zborník z konferencie, [Brezová pod Bradlom, 23.7.2005.]. Brezová pod Bradlom: Mesto Brezová pod Bradlom.

Čaplovič, Miloslav, Bohumila Ferenčuhová a Mára Stanová, eds. *Milan Rastislav Štefánik v zrkadle prameňov a najnovších poznatkov historiografie*. Bratislava: Vojenský historický ústav - Ministerstvo obrany SR, 2010. 2010.

Čornej, Petr, *Světla a stíny husitství (události, osobnosti, texty, tradice). Výbor úvah a studií*. Praha: 2011.

Čornej, Petr. *Tajemství českých kronik*. Praha: Litomyšl, 2003.

Disman, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum, 2002.

Ferenčuhová, Bohumila. *Francúzsko a slovenská otázka 1789-1989*. Bratislava: Veda, 2008.

Gillis R. John. „Memory and Identity: The History of a Relationship“, in *Commemorations: The Politics of National Identity*, ed. John R. Gillis. Princeton: Princeton University Press, 1994).

Guelton, Frédéric, Emmanuelle Braud a Michal Kšiňan, eds. *La mémoire conservée du général Milan Rastislav Štefánik dans les archives du Service historique de la défense*. SHD – Service Historique de la Défense, 2008.

Halbwachs, Maurice. *La mémoire collective*, 2e éd.. Paris: PUF, 1968.

- Halbwachs, Maurice. *Les cadres sociaux de la mémoire*. Paris: Librairie Félix Alcan, 1925.
- Hillairet, Jacques. *Dictionnaire historique des rues de Paris 1886-1984*. Paríž: Editions de minuit, 1963, 578.
- Holotík, Ľudovít. *Štefánikovská Legenda a Vznik ČSR*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1960.
- Holý, Ladislav. *Malý český člověk a skvělý český národ: národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010.
- Hubinger, Václav. *Encyklopedie diplomacie*. 1. vyd. Praha: Libri, 2006.
- Jeffrey, Alexander Charles, Giesen Bernhard a Mast Jason, „Social Performance : Symbolic Action, Cultural Pragmatics, and Ritual“. Cambridge : Cambridge University Press, 2006, 87.
- Juríček, Ján. *Milan Rastislav Štefánik: vedec - politik - diplomat - letec - generál - minister – človek*. Bratislava: Q 111, 2006.
- Kratochvíl, Petr a Petr Drulák. *Encyklopedie mezinárodních vztahů*. vyd. 1. Praha: Portál, 2009.
- Kšišňan, Michal. „Štefánikovo umenie získavať si ľudí na príklade jeho misie v Ekvádore“, in *Slovensko v labyrinte moderných európskych dejín. Pocta historikov Milanovi Zemkovi.*, Bratislava: Historický ústav SAV Prodarma, 2014): 66-82.
- Kšišňan, Michal. *L'homme qui parlait avec les étoiles: Milan Rastislav Štefánik, héros franco-slovaque de la Grande Guerre*. Paris: Eur'ORBEM Éditions, Collectuioin Histoire(s) – Europe centrale sous la direction d'Antoine Marès, 2019.
- Kšišňan, Michal. *Milan Rastislav Stefanik: the Slovak national hero and co-founder of Czechoslovakia*. Londýn: Routledge, 2021.
- Ľudmila Pajdušáková. *M. R. Štefánik astronóm*. Bratislava: Obzor, 1970.
- Macho, Peter. *Milan Rastislav Štefánik v hlavách a v srdciach. Fenomén národného hrdinu v historickej pamäti*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2011.
- Maniaček, Ján. *Posol hviezdnych dial'ov – Osudy pamätníkov M. R. Štefánika na Slovensku*. Brezová pod Bradlom: Spoločnosť M. R. Štefánika, 2012.
- Maoz, Azaryahu. „The Power of Commemorative Street Names. Environment and Planning D-society & Space“ *ENVIRON PLAN D-SOC SPACE*, č14, 10.1068/d140311,
- Marès, Antoine. *Československo-francouzské vztahy, seismograf Evropy od první světové války do Locarna (1914-1925)*. = *Les relations franco-tchécoslovaques, seismographe de l'Europe, de la Première Guerre mondiale à Locarno*, Praha: Ministerstvo zahraničních věcí ČR, 2008, 76-106.
- Michálek, Slavomír a kol., *Muži diplomacie : Slováci na významných postoch československej zahraničnej služby*. Liptovský Mikuláš : Spolok Martina Rázusa, 2018.
- Michálek, Slavomír a kol., *Muži diplomacie : Slováci na významných postoch československej zahraničnej služby*. Liptovský Mikuláš : Spolok Martina Rázusa, 2018.
- Musil, Miroslav a Antonello Biagini. *Milan Rastislav Štefánik vo svetle talianskych archívov*. Bratislava: Nadácia pre záchranu kultúrneho dedičstva, 2011.

- Musil, Miroslav a Antonello Biagini. *Milan Rastislav Štefánik vo svetle talianskych archívov*. Bratislava: Nadácia pre záchranu kultúrneho dedičstva, 2011.
- Musil, Miroslav. *M. R. Štefánik a vznik Česko-Slovenska*. Martin: Matica slovenská, 2020.
- Nedelka, Milan. „Letec Milan Rastislav Štefánik“, in *Zborník referátov z celoslovenského seminára významné osobnosti v dejinách astronómie na Slovensku Zv. 1. 25.-27*. Hurbanovo: Slovenské ústredie amatérskej astronómie, 1990. 65-79.
- Nora Pierre, *Realms of Memory: Rethinking the French Past*. Volume I: Conflicts and Divisions, 7, 15; Pierre Nora. „Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire“, *Representations* 26 (1989).
- Nora, Pierre, Lawrence D. Kritzman a Arthur Goldhammer. *Realms of memory: rethinking the French past. Vol. 1 Conflicts and divisions*. New York: Columbia University Press, 1996.
- Nora, Pierre. „Les Lieux de mémoire, mode d’emploi“. In *Présent, nation, mémoire*, ed. Henri Mendras, La seconde révolution française 1965–1985. Paríž: Gallimard, 1988.
- Novotný, Robert a Petr Šámal. *Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy*. Praha: Litomyšl 2011.
- Osuský, Štefan, Bohdan Pavlů a Josef Bartůšek. *Štefánik I., II./1938/*. Bratislava, Praha: Slovenské nakladateľstvo L. Mazáč, 1938.
- Özkırımlı, Umut. *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010.
- Petruf, Pavol. *Politické vzťahy medzi Francúzskom a Československom a Francúzskom a Slovenskom (1939-1948): výber z dokumentov*. Martin: Matica slovenská, 2003.
- Powers, Bethel Ann, and Thomas R. Knapp. *Dictionary of nursing theory and research*. Springer publishing company, 2010.
- Riekhoff, Von Harald. „Unequal Partners: A Comparative Analysis of Relations Between Austria and the Federal Republic of Germany and Between Canada and the United States“. *Taylor & Francis Group*, 2019.
- Rězníková, Lenka. *Figurace paměti: J.A. Komenský v kulturách vzpomínání 19. a 20. století*. Praha: Scriptorium, 2014.
- Rušin, Vojtech. *Astronóm Milan Rastislav Štefánik*. (Bratislava: Veda, 2009).
- Silke Arnold-de Simone. *Mediating Memory in the Museum: Trauma, Empathy, Nostalgia*. London: Palgrave Macmillan, 2013.
- Strauss, L. Anselm, Stanislav Ježek a Juliet M. Corbin. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Alber, 1999.
- Štefánik R. Milan, eds. *Ekvádorský zápisník*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2006.
- Štefánik, R. Milan, eds. *Zápisníky M. R. Štefánika*. Praha: Památník osvobození, 1935.
- Thiesse, Anne-Marie. *Vytváření národních identit v Evropě 18. až 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007.
- Titscher, Stefan a Bryan Jenner. *Methods of text and discourse analysis*. London: Sage Publications, 2000.

Valihora M. „Spomienka na Štefánika“. *Novinky spod Bradla*. 7. mája 2009, <http://novinky.brezova.sk/view.php?cislocianku=2009050004> (stiahnuté 2. februára 2022).

Vároš Milan. „Ludovít Holotík v úlohe falšovateľa.“ *Smena*, 1968.

Velek, Viktor., *Druhý život Karla IV. v hudbe*. Opus Musicum 1, 2016, s. 46–70.

Virgilio, Cédric. „Milan Rastislav Štefánik a Francúzsko“. *Historická revue* 18, č.9 (2007): 8-10.

Odborné články:

Balaz, Claude a Daniel Compagnon. *Slovensko-Francúzsko, Slovaquie – France*. Bratislava: ESA, s. r. o., 2008.

Bell, Duncan S. „Mythscapes: Memory, Mythology, and National Identity“, *British Journal of Sociology* 54, č. 1 (marec 2003): 74-77, <https://doi.org/10.1080/0007131032000045905> (stiahnuté 10.11.2021).

Berelson, Bernard. „Content Analysis in Communication Research“. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 283, č.1 (1952): 197–198, <https://doi.org/10.1177/000271625228300135> (stiahnuté: 14.11.2021).

Boisserie, Etienne. „Problematika nezávislosti Slovenska vo francúzskom kontexte“, in *20 rokov samostatnej Slovenskej republiky. Jedinečnosť a diskontinuita historického vývoja*. Bratislava: Veda, 2013, 302-313.

Bradley, John. "Les Missions Du Général Milan R. Štefánik En Russie, 1916-1919". *Guerres Mondiales Et Conflits Contemporains*, č. 169 (1993): 59-66, <http://www.jstor.org/stable/25730911> (stiahnuté 15. apríla 2021).

Duleba Alexander, Pavol Lukáč a Miroslav Wlachovský. „Zahraničná politika Slovenskej republiky. Východiská, stav a perspektívy“. in *Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku*, (1998): 55, http://www.sfpa.sk/wp-content/uploads/2017/09/1998_Duleba_Lukac_Wlachovsky.pdf

Ferenčuhová, Bohumila. "Les Slavisants Français Et Le Mouvement Tchecoslovaque A L'étranger Au Cours De La Première Guerre Mondiale". *Guerres Mondiales Et Conflits Contemporains*, č. 169 (1993): 27-36, <http://www.jstor.org/stable/25730907>. (stiahnuté 15. apríl 2021).

Grandjouan Marie-Sylvie, „Le voyage d'une statue, de Prague à Paulhan“. *Etudes sur l'Hérault*, č.42 (2012): <https://www.etudesheraultaises.fr/>, Pdf (stiahnuté 17. februára 2022). 201-207.

Holásek, Peter. "The Beginnings of Slovak Foreign Policy". *International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs* 21, č. 3-4 (2012): 10-24, <https://www.jstor.org/stable/26590423> (stiahnuté 21. apríl 2021).

Hronský, Marián a Miroslav Čaplovič, eds. *Generál Dr. Milan Rastislav Štefánik - vojak a diplomat. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie v Bratislave 4.-5.mája 1999*. Bratislava, Vojenský historický ústav - Ministerstvo obrany SR, 1999.

Hronský, Marián. "Le Rôle De M. R. Štefánik Dans Les Relations Franco-Tchecoslovaques Pendant La Première Guerre Mondiale". *Guerres Mondiales Et Conflits Contemporains*, č. 169 (1993): 43-50, <http://www.jstor.org/stable/25730909> (stiahnuté 13. apríla 2021).

Hulicka, Karel. "The Communist Anti-Masaryk Propaganda in Czechoslovakia." *American Slavic and East European Review* 16, č. 2 (1957): 160-74, doi:10.2307/3001073 (stiahnuté 17. apríla 2021).

- Hulicka, Karel. „The Communist Anti-Masaryk Propaganda in Czechoslovakia.“ *American Slavic and East European Review* 16, č. 2 (1957): 160-74, doi:10.2307/3001073 (stiahnuté 17. apríla 2021).
- Husár, Jozef. „Expedícia Tahiti '94 Slovakia. Po stopách Milana R. Štefánika v Polynézii“. *Historická revue* 6, č. 2 (1995): 34-35, <http://historickarevue.com/> (stiahnuté 20. mája 2021).
- Klima, R. „Milan Rastislav Štefánik a Tahiti“. *Bulletin de la Société des Études Océaniques*, č. 92, (september 1950): <https://anaite.upf.pf/items/show/578> (stiahnuté 12. júna 2022).
- Kolesnikov V. Boris a Olga Yu. Redkina. „Milan Štefánik and Formation of Czech and Slovak Legions in the USA“. *Bylye Gody* 49, č.3 (2018): 1321-1329, 10.13187/bg.2018.3.1321 (stiahnuté 18. mája 2021).
- Kopanic, Michael „The Milan R. Štefánik Statue in Paulhan, France (part 2)“, *Jednota* (október 2017), https://www.academia.edu/39070807/The_Milan_R_%C5%A0tef%C3%A1nik_Statue_in_Paulhan_France_part_2_ (stiahnuté 23. novembra 2021).
- Kopecký, Peter. „Vojenská misia generála Milana Rastislava Štefánika v Rumunsku vo svetle rumunských a francúzskych archívnych dokumentov“. *Historický časopis* 52., č. 4 (2004): 689-698, <http://www.historickycasopis.sk/> (stiahnuté 15. apríla 2021).
- Korbel, Tomáš. „Pomník generála Gablenze v Trutnově jako místo paměti lokálního významu“ *The City and History (Mesto a dejiny until 2019)*, č. 1 (júl 20019): 84-102, <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=682729> (stiahnuté 10. marca 2022).
- Kováč, Dušan. „Deux Hommes Dans La Grande Guerre: Maurice Janin Et Milan Rastislav Štefanik.“ *Guerres Mondiales et Conflits Contemporains*, č. 169 (1993): 51–58. <http://www.jstor.org/stable/25730910>. (stiahnuté 16.10.202).
- Mojdis, Ján. „Vznik Československa a slovensko-francúzske styky“. in *Zborník príspevkov z konferencie učiteľov dejepisu stredných škôl a metodikov dejepisu základných škôl Košického a Prešovského kraja*. (26. apríla 2000), 123-128.
- Mojdis, Ján. *Francúzi a Slovensko v rokoch 1900-1920. Vzájomné poznatky a ich sprostredkovatelia*. Prešov: Manacon, 1997.
- Nora, Pierre. „Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. Representations“, *Berkeley: University of California Press* 26, č. 26 (1989): 23, doi:10.2307/2928520 (stiahnuté: 11.11.2021).
- Nowell, S. Lorelli, Jill M. Norris, Deborah E. White a Nancy J. Moules. „Thematic Analysis: Striving to Meet the Trustworthiness Criteria“. *International Journal of Qualitative Methods* 16, (2017): 2, <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1609406917733847> (stiahnuté 13. januára 2022).
- Petruf, Pavol. „Diplomatické vzťahy medzi Slovenskom a Francúzskom v rokoch 1939 – 1945“, in *Slovenská republika 1939 - 1945 v medzinárodných súvislostiach*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2012, 89-108.
- Petruf, Pavol. „Vzťahy medzi Slovenskom a Francúzskom 1939-1944“. *Dějiny a paměť - odboj a kolaborace za druhé světové války: Cahiers du CEFRES*, č. 6 (apríl 2012): 73-94, http://www.cefres.cz/pdf/c6/petruf_1995_vztahy_slovensko_francuzsko.pdf (stiahnuté 10. mája 2021).
- Pool, Ithiel De Sola. "Public Opinion in Czechoslovakia." *The Public Opinion Quarterly* 34, č. 1 (1970): 14, <http://www.jstor.org/stable/2747879> (stiahnuté 18. apríla 2021).

Rolf D. Cremer, Anne de Bruin, and Ann Dupuis. "International Sister-Cities: Bridging the Global-Local Divide." *The American Journal of Economics and Sociology* 60, no. 1 (2001): 377–401. <http://www.jstor.org/stable/3487956>. (stiahnuté 16.11.2021).

Susumu Nagajo. „Pobyt Milana Rastislava Štefánika v Japonsku (jeseň 1918)“. *Historický časopis* 41, č.2. (1993): 161-170, <http://www.historickycasopis.sk/> (stiahnuté 15. apríla 2021).

Sutour, Simon a Colette Mélot. „Rapport d'Information“. *Sénat Session Ordinaire De 2013-2014*, č. 405, (február 2014): 3-55, <https://www.senat.fr/rap/r13-405/r13-4051.pdf> (stiahnuté 20. mája 2021).

Wilbur, Zelinsky. "The Twinning of the World: Sister Cities in Geographic and Historical Perspective." *Annals of the Association of American Geographers* 81, č. 1 (1991): 1–31. <http://www.jstor.org/stable/2563668>. (stiahnuté 15.11.2021).

Womack, Brantly. „How size matters: the United States, China and asymmetry“. *The Journal of Strategic Studies* 24, č.4 (24 januára 2008): 123-150, <https://doi.org/10.1080/01402390108437858> (stiahnuté 20.január 2022).

Akademické práce:

Herrmann Tobias. „Two Sides of the Same Coin? – A Comparative Analysis of Radicalization Pathways of Right-Wing Extremists and Jihadists“. (Diplomová práca, Univerzita karlova, 2021).

Hobl, Elisabeth Anna. „Changing the interpretation of monuments for the purpose of influencing the Czechoslovak collective identity through Rudé Právo and presidential speeches (1948-1957)“ (Diplomová práca, Univerzita Karlova, 2015).

Chocholová, Anna. „Kulturní sféra zahraniční politiky globálních měst: příklad Londýna a Paříže v letech 2007-2016“ (diplomová práca, Univerzita Karlova, 2017).

Kessler, Vojtěch. „Válečné pomníky a historická paměť, K recepci sepulkrálně-militárních památek v českých zemích z válek mezi lety 1757–1914“ (disertační práca, Univerzita Karlova, 2014).

Nováková, Teraza. „Symbol demokracie? Proměny vnímání budovy Reichstagu po roce 1990“, (Bakalářská práca, 2015, Univerzita Karlova),

Oficiálne webové stránky:

Ambassade de la République slovaque à Paris <https://www.mzv.sk/web/pariz-fr/home>

Ambassade de France en Slovaquie, „Accords et traités“, <https://sk.ambafrance.org/-Accords-et-traites-> (stiahnuté 10. marca 2021).

Mairie de Papeete. „Biographie de Milan Ratislav STEFANIK“. Pdf <http://www.ville-papeete.pf/UserFiles/File/Biographie%20de%20Milan%20Ratislav%20STEFANIK.pdf> (stiahnuté 12.februára 2022).

Meudon,fr. „*Relations internationales*“. Brezno, <https://www.meudon.fr/relations-internationales/> (stiahnuté 18. novembra a2022).

Občanské sdružení generála Milana Rastislava Štefánika, <http://mrstefanik.cz/> (navštívené 5.decembra 2021).

Paulhan, Jumelages. „Deux jumelages avec la Ville de PAULHAN“. https://www.paulhan.fr/jumelages_fr.html (navštívené 18. júna 2022).

Stredná odborná škola techniky a služieb Brezno, „Družobné vzťahy“
<https://ssbrezno.edupage.org/text2/?eqa=dGV4dD10ZXh0L3RleHQyJnN1YnBhZ2U9Mw%3D%3D>
(stiahnuté 26. novembra 2021).

Články:

Konzervatívny inštitút M.R. Štefánika. „Milan Zemko: Štefánik – úspešný politik danej chvíle“. 19. septembra 2005. <https://konzervativizmus.sk/stefanik-uspesny-politik-danej-chvile/> (stiahnuté 06.04.2021).

Midi Libre, „Beau voyage au pays de Milan Stefanik“. 5.október 2012
<https://www.midilibre.fr/2012/10/05/beau-voyage-au-pays-de-milan-stefanik,573116.php> (stiahnuté 12.marec.2022).

Midi Libre. „Jumelages : première rencontre triangulaire européenne réussie“. 02. Júl 2011
<https://www.midilibre.fr/2011/07/02/jumelages-premiere-rencontre-triangulaire-europeenne-reussie,347599.php> (stiahnuté 04.máj 2022).

Midi Libre. „Une délégation de Slovaques pour rendre hommage à Milan Stefanik“. 21. máj 2012
<https://www.midilibre.fr/2012/05/21/une-delegation-de-slovaques-pour-rendre-hommage-a-milan-stefanik,504443.php> (stiahnuté 3. máj 2022).

Ministerstvo zahraničných vecí a Európskych záležitostí. „Vernisáž výstavy o Milanovi Rastislavovi Štefánikovi v Múzeu v Saverne“. 6. máj 2019 https://www.mzv.sk/aktuality/detail/-/asset_publisher/Iw1ppvnScIPx/content/vernisaz-vystavy-o-milanovi-rastislavovi-stefanikovi-v-muzeu-v-saverne/10182 (stiahnuté 3. apríl 2022).

Pravda, „Po Štefánikovi ostal na ostrove Vava'u kamenný statív, doma bude replika“. 15. november 2011 <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/172383-po-stefanikovi-ostal-na-ostrove-vavau-kamenny-stativ-doma-bude-replika/> (stiahnuté 16.marec 2022).

Pravda. „Vzniká prvé zahraničné Štefánikovo múzeum. Kde inde ako v Meudone“. <https://zurnal.pravda.sk/reportaz/clanok/513620-vznika-prve-zahranicne-stefanikovo-muzeum-kde-inde-ako-v-meudone/> (stiahnuté 05.09.2021).

Pravda. „Prieskum: Slováci sa najviac hanbia za Mečiara, Tisa a Slotu“. Uverejnené 07.12.2011. <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/172650-prieskum-slovaci-sa-najviac-hanbia-za-meciara-tisa-a-slotu/> (stiahnuté 28.04.2021).

SME. „Našli stratenú tabuľu pripomínajúcu Štefánika na Mont Blancu“. 21. augusta 2008, <https://domov.sme.sk/c/4035440/nasli-stratenu-tabulu-pripominajucu-stefanika-na-mont-blancu.html> (stiahnuté 3.3.2022).

SME, SITA. „Bol motorom myšlienky demokratického štátu, povedal o Štefánikovi Lajčák. 4. mája 2009 <https://domov.sme.sk/c/4827620/bol-motorom-myslienky-democratickeho-statu-povedal-o-stefanikovi-lajcak.html> (stiahnuté 29.január 2022).

TASR. „M. Musil: Štefánika si ctia v mnohých krajinách sveta“. https://www.tasrtv.sk/svet-tu-ateraz/x6geshc3180207-002-008_svet_tat_20180215/14321/ (stiahnuté 13. november 2021).

Ostatné:

„Najväčší Slováč“. RTVS. <https://www.rtv.s.sk/najvacsi-slovak/top-10?fbclid=IwAR1JHFs4fLvNvW1DhORq5TpPzjkqmYGK65z12upNtmsHTjCh1Nezu7jlf8> (stiahnuté 24.04.2021).

Archív prezidenta SR. Aktuality a prehľady: „Prezident SR vymenoval generálov“. (7.mája 2004) <https://archiv.prezident.sk/schuster/indexd580.html?806> (stiahnuté 8. novembra 2021).

Facebook: „Asociácia priateľov Francúzska“. @apsfsk. https://www.facebook.com/apfsk/about/?ref=page_internal (navštívené 18. mája 2022).

File:Plaque Milan Stefanik, rue Leclerc.JPG. 26. decembra 2012, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Plaque_Milan_Stefanik,_rue_Leclerc.JPG?uselang=fr (stiahnuté 14. júna 2022).

Chamonix Mont-Blan. „Ceremonie commemorative d'hommage a Milan Sastislav Stefanik“. 20. júna 2013, http://www.chamonix.fr/documents/votre_mairie/informations_municipale/pdf/com_presse_ceremonie_commemo_milan_rastislav_stefanik_20_06_2013.pdf (stiahnuté 18. apríla 2022).

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV: Slovníkový portál Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Pravidlá slovenského pravopisu z r. 2013 – kodifikačná príručka. „Česko-Slovensko“. <https://slovník.juls.savba.sk/> (stiahnuté 3. apríla 2022).

Joël Diaz. E-mailová správa adresovaná autorovi: Résumé Amicale Paulhanaise Autour De Stéfank. 23. Mája 2022.

Kopanice.sk. „Video: pamätník Milana Rastislava Štefánika na Tahiti“. 5.5.2020, <https://kopanice.sk/novinky/video-pamatnik-milana-rastislava-stefanika-na-tahiti/> (stiahnuté 15. júna 2022).

Lasserre, Christine Boymond. „Histoire et patrimoine de la Vallée de Chamonix“. <https://www.blogdechristineachamonix.fr/tag/stefanick-observatoire-vallot/> (stiahnuté 11. februára 2022).

Leblanc, Jérôme. „Général d'aviation Milan Rastislav Štefánik“. 8. októbra 2011, <https://www.aerosteles.net/stelefr-paris16-stefanik> (stiahnuté 12. júna 2022).

Musil, Miroslav. BUBO: Ľuboš Fellner, „So Štefánikom okolo sveta“, (1992), <https://bubo.sk/blog/stefanik-cestovatel-objavne-cesty-okolo-sveta> (stiahnuté 11. júna 2022).

Nadácia Milana Rastislava Štefánika. „Štefánikove vyznamenania“. <http://www.nadaciamrs.sk/medaile-rady-a-ceniny/tefanikove-vyznamenania> (stiahnuté 13.01.2022).

Pépin, Ariane. „Histoire et évolution du jumelage en France!“. *France Attractive*, 9. decembra 2014. <https://www.franceattractive.com/actualites/histoire-et-evolution-du-jumelage-en-france/> (stiahnuté 12. júna 2022).

Plaque de la place du Général Stéfank, Paris.. 11. augusta 2021, Place du Général-Stefanik — Wikipédia (wikipedia.org) (stiahnuté 12. júna 2021).

Slovenské zahraničie, portál Slovákov vo svete. „Daniel Compagnon“ <https://www.slovenskezahranicie.sk/2015/01/01/daniel-compagnon/> (stiahnuté 28. apríla 2022).

Zákon č. 27/1987 Zb. Slovenskej národnej rady z 9. apríla 1987 o štátnej pamiatkovej starostlivosti.

Zoznam príloh

Príloha č.1: Dekrét o získaní francúzskeho občianstva M. R. Štefánika, 1912. (Fotka)

Príloha č.2: Administratívna tabuľa označenia námestia Generála Štefánika v XVI. parížskom obvode. (Fotka)

Príloha č.3: Pamätná tabuľa na dome, kde Štefánik pobýval – Rue Rue Leclerc č.6 v XIV. parížskom obvode. (Fotka)

Príloha č.4: Pamätná stéla na Námestí generála Štefánika v XVI. parížskom obvode. (Fotka)

Príloha č. 5: Pamätná tabuľa v Chamonix. (Fotka)

Príloha č.6: Socha v Paulhan. (Fotka)

Príloha číslo 7: Pamätník s pamätnou tabuľou na Tahiti - mesto Papeete (Fotka)

Príloha č.8: Frekvencia výskytu slov v príhovoroch bilaterálnych návštev. (Graf).

Príloha č.8: Frekvencia výskytu kódov v príhovoroch počas pietnych spomienok na Mohyle na Bradle. (Graf)

Príloha č.1: Dekrét o získaní francúzskeho občianstva M. R. Štefánika, 1912. (Fotka)²⁷⁶

MINISTÈRE
DE LA JUSTICE.

DIRECTION
DES AFFAIRES CIVILES
ET DU SCAEU.

Bureau
du Sceau.

№° 3711 X 09

RÉPUBLIQUE FRANÇAISE.
LIBERTÉ — ÉGALITÉ — FRATERNITÉ.

Le Président de la République Française,
Sur le Rapport du Garde des Sceaux, Ministre
de la Justice,

Décide:

Article premier.

Est naturalisé Français
Mefanik (Milan, Rastislav), astronome,
né le 21 juillet 1880, à Kosaritzka (Hongrie),
demeurant à Paris,

Art. 2.

Le Garde des Sceaux, Ministre de la Justice, est
chargé de l'exécution du présent décret.

Fait à Paris, le vingt-sept juillet
mil neuf cent douze.

Signé: A. Fallières.

Le Garde des Sceaux, Ministre de la Justice,
Signé: A. Briand

Pour ampliation:
Le Conseiller d'Etat,
Directeur des Affaires civiles et du Sceau,

Muller

L'étranger naturalisé ne peut, dans son pays d'origine, se réclamer de la nationalité française que s'il est libéré de toute obligation envers ce pays et délié par ses lois de sa nationalité d'origine.
Aux termes de l'article 13 du Code civil, modifié par la loi du 26 juin 1889 sur la nationalité, les enfants mineurs dont le père ou la mère survivante se fait naturaliser deviennent Français de plein droit et conservent cette qualité s'ils ne la répudient pas dans l'année de leur majorité par une déclaration expresse.

884-5/198-1012, [2297]

²⁷⁶ Kšiňan, Milan Rastislav Štefánik, 64.

Príloha č.2: Administratívna tabuľa na Námestí Generála Štefánika v XVI. parížskom obvode.²⁷⁷

Príloha č.3: pamätná tabuľa na dome, kde Štefánik pobýval – Rue Rue Leclerc č.6 v XIV. parížskom obvode.²⁷⁸

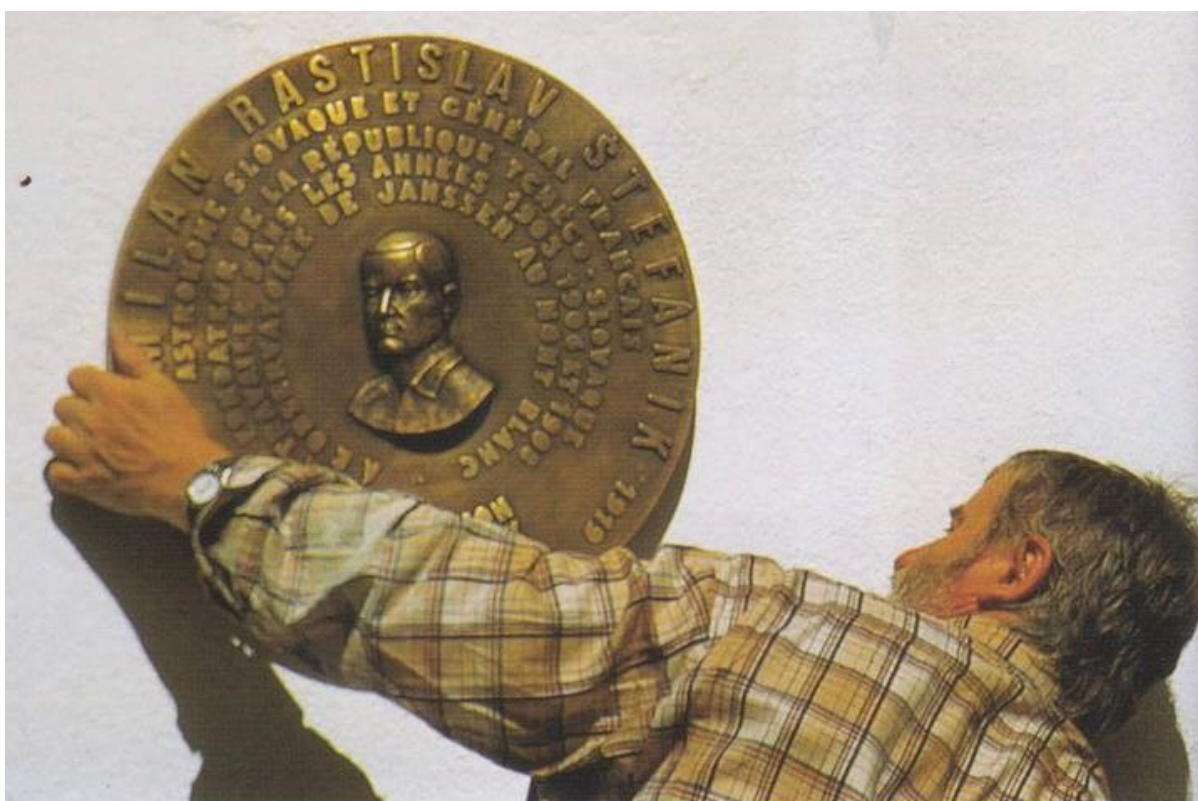
²⁷⁷ Plaque de la place du Général Stéfaniek, Paris, (11. augusta 2021) Place du Général-Stefaniek — Wikipédia (wikipedia.org) (stiahnuté 12. júna 2021).

²⁷⁸ File:Plaque Milan Stefanik, rue Leclerc.JPG, (26. decembra 2012) https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Plaque_Milan_Stefaniek_rue_Leclerc.JPG?uselang=fr (stiahnuté 14. júna 2022).

Príloha č.4: pamätná stéla na Námestí generála Štefánika v XVI. parížskom obvode.²⁷⁹

Príloha č. 5: pamätná tabuľa v Chamonix.²⁸⁰

²⁷⁹ Jérôme Leblanc, „Général d'aviation Milan Rastislav Štefánik“, (8. oktobra 2011), <https://www.aerosteles.net/stelefr-paris16-stefanik> (stiahnuté 12. júna 2022).

²⁸⁰ Miroslav Musil, BUBO: Ľuboš Fellner, „So Štefánikom okolo sveta“, (1992), <https://bubo.sk/blog/stefanik-cestovatel-objavne-cesty-okolo-sveta> (stiahnuté 11. júna 2022).

Príloha č.6: Socha v Paulhan²⁸¹

²⁸¹ Joël Diaz, e-mailová správa adresovaná autorovi: Résumé Amicale Paulhanaise Autour De Stéfani, 23. Mája 2022.

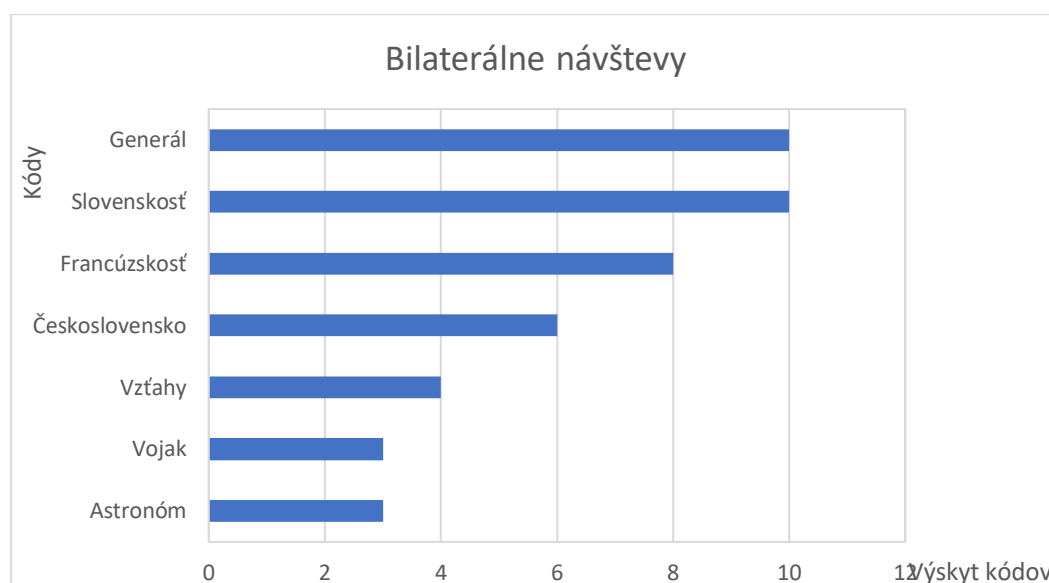
Príloha číslo 7: Pamätník s pamätnou tabuľou na Tahiti - mesto Papeete. ²⁸²

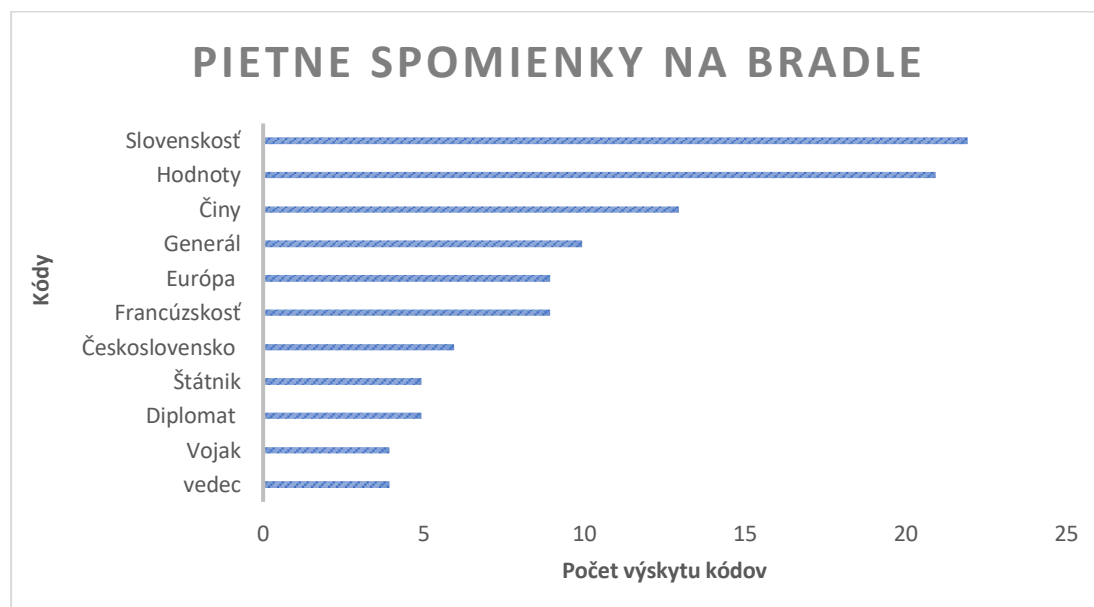
²⁸² Kopanice.sk, „Video: pamätník Milana Rastislava Štefánika na Tahiti“, (5.5.2020) <https://kopanice.sk/novinky/video-pamatnik-milana-rastislava-stefanika-na-tahiti/> (stiahnuté 15. júna 2022).

Pamätník sa nachádza vo vojenskom areáli a civilisti sa k nemu len tak ľahko nedostanú.

Príloha č.8: Frekvencia výskytu kódov v príhovoroch počas bilaterálnych návštev.²⁸³

Príloha č.8: Frekvencia výskytu kódov v príhovoroch počas pietnych spomienok na Mohyle na Bradle.²⁸⁴

²⁸³ Zdroj: autorské spracovanie

²⁸⁴ Zdroj: autorské spracovanie